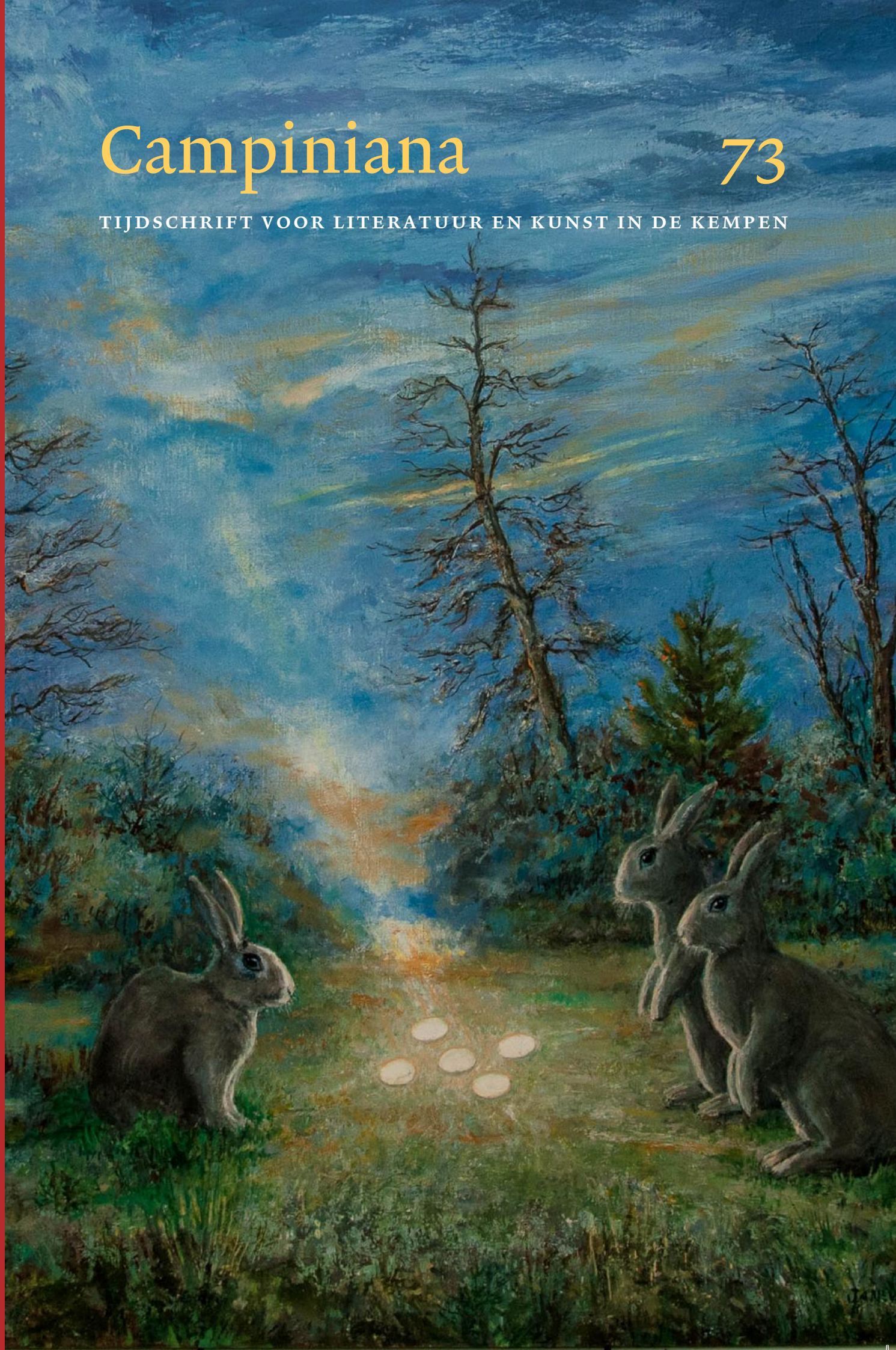

Campiniana

73

TIJDSCHRIFT VOOR LITERATUUR EN KUNST IN DE KEMPEN

CAMPINIANA 73

Campiniana

73

TIJDSCHRIFT VOOR LITERATUUR EN KUNST IN DE KEMPEN

*Herdenkingen, huldigingen,
gedichten, voordrachten en verhalen
van Kempische schrijvers*

VERENIGING VAN KEMPISCHE SCHRIJVERS
ANTWERPEN 2023

Gerard Baksteen, *Nature morte aux fleurs et aux fruits* – 1914, olieverf op doek 75,5 x 75,5 cm, collectie Museum David en Alice van Buuren Brussel
(foto © KIK-IRPA Brussel)

Woord ten geleide

DOOR PETER THOBEN

Gelukkig zijn wij inmiddels van de vereiste coronamaatregelen zoals het mondkapje en digitaal coronatoegangsbewijs verlost. In deze editie van de *Campiniana* is de beschikbare, schriftelijke neerslag opgenomen van de bijeenkomsten op 7 mei 2022 in het Kasteel de Renesse te Oostmalle en op 11 november 2022 in het Wijnhuis te Geel alsook foto's van de literaire wandeling op 16 juni 2022 te Geel.

Voor de lentevergadering komen 44 personen naar Malle. Voorzitter Frans Aldelhof opent de bijeenkomst en stelt als nieuw lid Jacques van Gerven uit Valkenswaard voor. Voor de pauze lezen drie leden – Godert Bosmans alias Hugo Van den Bosch, Francis Schellekens en Frans A. Brocatus – uit eigen werk voor, waarna Peter Thoben aan de hand van beeldmateriaal spreekt over ‘Gerard Baksteen en de Kempen’.

Na de pauze belicht Jan-M. Goris onder de noemer ‘Oude gloriën uit de Kempen’ de persoon van Remi Sterkens, die als medestichter van de Vereniging van Kempische Schrijvers een grote rol heeft gespeeld. Nieuw lid Jacques van Gerven weet alle aanwezigen, zelfs de meest ernstige leden, uitbundig aan het lachen te krijgen met zijn humor en woordspelingen uit zijn nieuwe cabaretprogramma ‘Zottekot’. Van serieuzer aard is de voordracht ‘De aankoop van een schilderij. Over de schrijver Ferdinand Bordewijk en schilder Marten Melsen’, die Jan H. Melsen ten beste geeft. Het officiële programma wordt afgesloten met de presentatie van de nieuwe *Campiniana* 72 door hoofdredacteur Peter Thoben. Het was een zenuwslopende situatie om in de eindfase de uitgave gedrukt en tijdig gereed te krijgen vanwege papierschaarste en snel stijgende prijzen. Maar het is gelukt voor een aantrekkelijke prijs met een redelijke drukkwaliteit. Tevens snijdt de spreker het belang aan van een eigen webstek voor de Vereniging van Kempische Schrijvers met het oog op het beter zichtbaar maken van de vereniging mede met betrekking tot de werving van nieuwe leden. Voorwaarde is wel dat alle leden meewerken om inhoud aan de webstek te geven als uithangbord van de vereniging. In het voortbestaan zou die wel eens van levensbelang kunnen zijn. De door de cateraar verzorgde maaltijd – crème Agnès Sorel, kalkoensteak met garnituur, ijs met vruchten en koffie na – smaakte eenieder voortreffelijk.

Op donderdag 16 juni 2022 komen zo'n 31 leden en partners 's middags samen voor een literaire stadswandeling in Geel, die wegens de coronapandemie eerder nog geen doorgang kon vinden. Na een welkom door voorzitter Frans Aldelhof

en introductie door bestuurslid Rik Van Braband als organisatoren geeft stadsgids Georges De Maeyer uitleg over de Sint-Dimpnakerk en wordt de lopende tentoonstelling ‘Zot van Dimpna’ bekeken, georganiseerd door de Phoebus Foundation. Tijdens de wandeling worden onderweg allerlei wetenswaardigheden verteld en tijdens een rustpauze om bij het warme weer de dorst te lessen speelt Johan Biemans op een vleugel enkele liederen van Kempische componisten en tekstschrijvers. Orgelklanken in de Sint-Amandskerk moeten gemist worden door sluiting van het kerkgebouw wegens grootschalige restauratiewerken. Een aangename en leerzame middag die door een deel van de aanwezigen voortgezet wordt met een gezamenlijk diner.

De gebruikelijke najaarsvergadering vindt op 11 november 2022 plaats in het bekende Wijnhuis te Geel, waarvoor 42 leden en belangstellenden zijn gekomen. Na de verwelkoming door de voorzitter worden het nieuwe bestuurslid Christel Van Damme en de nieuwe leden Rosette Dillen en Pit van Nes voorgesteld. De overleden leden – graficus Wim De Cock, dokter Jef Haeveryans en kunstschilder Jan Van Houtte – worden herdacht. De schijnwerpers voor een huldiging worden gericht op voorzitter Frans Aldelhof, erevoorzitter Jan-Modest Goris, Jef Van Meensel en Frank-Ivo Van Damme, die respectievelijk 80, 80, 85 en 90 jaar zijn geworden. Na de pauze behandelt Christel Van Damme in de reeks ‘Oude gloriën uit de Kempen’ de Antwerpse stadsarchivaris Floris Prims, lid van het eerste uur van de Vereniging van Kempische Schrijvers. Vervolgens komt de schilderkunst in de Kempen aan bod in de lezingen ‘De aantrekkingskracht van een onge-repte streek. Kunstschilders en fotografen in de Kempen’ door Peter Thoben en ‘A.J. Heymans’ door Rosette Dillen. Door tijdgebrek lezen Willem Adelaar en Pit van Nes ieder slechts twee gedichten uit hun nieuwe bundels *Fragmentarium* en *Imbroglia* voor. Het overvolle programma mondt uit in geanimeerde gesprekken tijdens de smakelijke maaltijd van tomatensoep, varkenshaasje, Javanais plus ijsbolletje en koffie. Afgezien van de haperende microfoon al met al een geslaagde bijeenkomst.

Van de activiteiten zijn in het fotodeel opnamen geselecteerd, die een indruk van de sfeer geven.

Herdenkingen

In memoriam Wim De Cock (1932-2020)

DOOR PETER THOBEN

Wim De Cock – 2014 (foto © Claudia Radzio)

Het overlijden op 28 oktober 2020 te Mortselsel van ons lid Wim De Cock is in onze kring eerst veel later bekend geworden. Daarom staan wij nu pas stil bij zijn dood en mag ik hem vandaag herdenken.

Wim De Cock wordt op 29 juni 1932 te Sint-Niklaas geboren. Na zijn middelbare opleiding gaat hij naar het kleinseminarie, waar o.a. Anton van Wilderode zijn leraar is. Na enkele jaren houdt hij het ervoor gezien en gaat werken bij het bedrijf van de familie Scheerders-van Kerckhove, oorspronkelijk een steenbakkerij maar omgevormd tot Bouwmaterialen SVK in Sint-Niklaas. Daar zal hij veertig jaar de publiciteitsafdeling met de nodige

creativiteit leiden. Hij trouwt met Min Geuens (1934-2022) uit Lier.

Wim uit zich van nature graag artistiek, maar is als beeldende kunstenaar autodidact. Zijn eerste succes heeft hij in 1973 met een gesneden vossenreliëf, dat hij instuurt naar een wedstrijd naar aanleiding van het Reynaertspel. Zijn inzending wordt bekroond en aangekocht door de stad Sint-Niklaas, evenals later een houten Sint-Nikolaasbeeld. Hij treedt in 1975 toe tot de Koninklijke Wase Kunstkring.

Van het kappen van houten beelden komt later het snijden met gutsen van houtsneden. Met het werk van de laatmiddeleeuwse houtsneden uit blokboeken en incunabelen tot voorbeeld en in de traditie van de vijf vernieuwers van Vlaamse houtsnijkunst Frans Masereel, Jan-Frans Cantré, Jozef Cantré, Joris Minne en Henri van Straten weet hij zich tot een getalenteerd graficus te ontwikkelen. Daarnaast laat hij zich door het zwart-witwerk van de Duitse expressionisten inspireren, waarbij – naar eigen zeggen – dat van beeldhouwer Ernst Barlach een

speciale plaats inneemt. Inderdaad maakt bijv. Barlachs map *Walpurgisnacht* met 20 houtsneden bij *Faust* van Johann Wolfgang von Goethe (Paul Cassirer Berlijn 1923) grote indruk.

Naast de wereld om hem heen is het vooral de middeleeuwse literatuur/epiek met liederen, balladen, spitsvondige verhalen over vrouwen en heiligen, over helden, schelmen en schurken die hem fascineren en tot verbeelding stimuleren. Het zijn niet alleen teksten van de *Beatrijs*-legende, *Het Narrenschip*, *Tijl Uilenspiegel*, *Karel ende Elegast*, Jacob van Maerlant of *The Canterbury Tales* die hem aanspreken, maar zijn voorkeur gaat vooral uit naar de verhalen van *Over den Vos Reynaert* en die van de vagebond-schelm François Villon. Het blijft niet bij het illustreren c.q. verluchten van teksten, maar hij weet die teksten ook knap te vertalen. Zo heeft hij Villons *De Legaten*, *Grote Testament*, *Balladen*, *Meditaties* en *Grafschriften* uit het oud-Frans vertaald in begrijpelijk rijmd Nederlands, waarbij hij zich kan meten met de vertalingen van J.W.F. Weremeus Buning (1891-1958) of Ernst van Altena (1933-1999). De geïllustreerde uitgave François Villon die in 1998 bij het Davidsfonds te Leuven verschijnt, heeft een kort 'woord vooraf' van Anton van Wilderode, een nawoord van vriend Piet Thomas en is aan Van Wilderode, vriend Rik Van Daele en zijn echtgenote Min Geuens opgedragen.

In 1992 wordt Wim De Cock opgenomen in de Orde van den Vossenstaart, die in 1963 door de dichter Bert Peleman (1915-1995) is opgericht om een Reynaertmuseum te ondersteunen. Voor de jaarlijkse hofdag op Pinkstermaandag komt men samen met luim en copieus eten op de zolder van de Spaanse Getijdenmolen te Rupelmonde en later in Kasteel Wissekerke te Bazel. Een reden om Wim te incorporeren kan geweest zijn, dat hij bij de tachtigste verjaardag van de stichter zijn uitgave *De droom-boomgaard. Een garve gedroomde gedichten* van illustraties heeft voorzien. Overigens zorgt Wim jaarlijks voor een prent die onder de aanwezigen wordt verspreid en tien jaar lang (van 1988 tot 2008) staat er op het omslag van het tijdschrift *Tiecelijn* een door hem vervaardigde Reynaerthoutsnede.

Onder de Kempische Schrijvers waren of zijn nog de nodige Reynaertridders zoals Bert Decorte, Frans Mertens, Herman Vos, Frank-Ivo Van Damme, Antoon Vermeylen, Gaston Durnez, Joke Van den Brandt (als eerste vrouwelijke ridder) en Ludo Simons. Sinds 2003 maakt de orde deel uit van het Reynaertgenootschap en in 2012 heeft die zich gezien de respectabele leeftijd van de meeste ridders opgeheven. Ook maakt Wim deel uit van de Culturele Kring Exlibris, opgericht in 1989 in Café Exlibris te Deurne op initiatief van John Bel. Op enkele

Wim De Cock, Rijmprint met houtsnede en tekst 'Toen wilde de horden saracenen voor de muren van Myra verschenen, namen vrome kooplui uit het westen de sarcofaag met stoffelijke resten van de Heilige Nicolaas mee naar Bari, de gastvrije stad, over zee'

bijeenkomsten houdt hij voordrachten over François Villon en *Grafschriften*. Als Vereniging van Kempische Schrijvers, waarvan hij sinds 2002 lid is, hebben wij bij de voorjaarsbijeenkomst met thema *Geloof, hoop en liefde in de kunst van de Antwerpse en Noord-Brabantse Kempen* in april 2008 kennis kunnen maken met het grafisch werk van Wim De Cock. Bij de vergadering in mei 2011 is zijn werk uitgebreider in Kasteel de Renesse geëxposeerd wat ik mij nog goed herinner. Die tentoonstelling is ingericht ter gelegenheid van de huldiging van de kunstenaar door Hans Verboven in de aanloop naar zijn tachtigste verjaardag in 2012. De neerslag ervan is gepubliceerd in *Campiniana* 64.¹

Bij het bekijken van de beelden en houtsnedes van Wim de Cock valt op, dat hij een onopgesmukte vormen- en beeldtaal gebruikt die met zijn krachtige lijnen, heldere volumes en expressiviteit direct aanspreekt, maar daarnaast esthetisch is en dus aangenaam, plezierig is om naar te kijken. Ondanks zijn eventuele schatplichtigheid aan voorgangers vertonen zijn kunstwerken een grote eigenheid. Eigenlijk zijn zijn beelden heel basaal, het hoogstnoodzakelijke wordt weergegeven om het verhaal te duiden en optimaal te communiceren. Soms doen zijn houtsnedes qua uitstraling door het sterke tweedimensionale karakter wel denken aan knipselkunst.

Min Geuens en Wim De Cock bij de huldiging op 11 november 2011 (foto © Peter Thoben)

Wim De Cock is een laatbloeiër, die met name na zijn werkzaam leven nog een opmerkelijk oeuvre heeft weten te scheppen. Hij mag dan wel een autodidact zijn, maar dan toch op professionele hoogte. Graag verwijs ik naar jaarboek *Tiecelijn 34* van het Reynaertgenootschap, waarin zijn vriend Rik Van Daele een uitvoerig in memoriam heeft geschreven en Peter Everaers met medewerking van genoemde een poging tot een Reynaertoeuvrelijst heeft gedaan. Wie werkelijk in de karakteristieke kunst van Wim De Cock geïnteresseerd is, moet deze publicatie (beschikbaar op internet) zeker bekijken.²

Vanwege de achteruitgang van zijn vrouw zijn ze naar een zorgappartement in Zwijndrecht verhuisd, maar daar kan zijn vrouw niet bij hem blijven wonen. Zonder vrouw en atelier raakt Wim steeds meer ontredder. Met Wim De Cock heeft de Vereniging van Kempische Schrijvers een trouw, maar ook een in zijn metier kundig lid verloren.

Noten

- 1 Hans Verboven, Wim De Cock, dichter en kunstenaar, in: *Campiniana 64* (2011), 5-15
- 2 Rik Van Daele, In memoriam Wim De Cock (1932-2020): auteur, beeldsnijder, graficus en illustrator, in: *Tiecelijn 34 / Jaarboek 14 van het Reynaertgenootschap* (Sint-Niklaas 2021), 210-223

Peter Everaers, Proeve van Reynaertoeuvrelijst Wim De Cock, in: *Tiecelijn 34 / Jaarboek 14 van het Reynaertgenootschap* (Sint-Niklaas 2021), 224-230
Op www.reynaertgenootschap.be/wp-content/uploads/2022/02/Tiecelijn-34.pdf (geraadpleegd 24 september 2022)

In memoriam dokter Jef Haeverans (1930-2022)

DOOR JAN-MODEST GORIS¹

Jef Haeverans – 2015 (foto © Frank-Ivo Van Damme)

In 1956 vertrok dokter Jef Haeverans (Lille 8 november 1930 – Geel 9 mei 2022) als pas afgestudeerde geneesheer in dienst van het gouvernement naar Belgisch-Congo. Wereldwijd gold Congo in die jaren als een modelkolonie. Alle zwarten genoten lager onderwijs. Niemand leed honger. Integendeel, Congo exporteerde zelfs nog landbouwproducten! Dankzij de efficiënte zorgen van de koloniale geneeskundige diensten werden typische ziekten zoals lepra, slaapziekte en malaria met de dag teruggedrongen. Jef Haeverans had daarin ook zijn aandeel.

Als gouvernementsgeneesheer vervulde hij in Congo van 1956 tot 1963 twee termen. (Statutair bedroeg zo'n term drie jaar.) In de hoedanigheid van gouvernementsgeneesheer was hij tot aan het einde van zijn Congolese 'koloniale' loopbaan in 1963 quasi uitsluitend in de koperrijke provincie Katanga werkzaam. Van in den beginne kweet hij zich zo behoorlijk van zijn taak dat hij reeds op 2 januari 1957 door generaal-majoor Janssens tot onderluitenant-geneesheer bij de reserve van de Weermacht werd benoemd.

Op 30 juni 1960 verleende België aan Congo overhaast de onafhankelijkheid. Na een driedaagse feestroes werd het duidelijk dat 'moedertje dipenda' een misdraam van jewelste had gebaard. Congo kwam meteen in een chaos terecht die tot op onze dagen in een meetkundige reeks zou toenemen.

Met de steun van de Union Minière riep Moïse Tshombe op 11 juli 1960 de Katangese onafhankelijkheid uit. Zo bleef het in die zuidelijke Congolese provincie, in tegenstelling tot de rest van Congo, nog een hele poos relatief rustig.

Jef Haeverans ging nog een drietal jaren door met zijn werkzaamheden in de ziekenhuizen van Katanga. Tevens verrichtte hij met het oog op de vorming van het Katangese leger de medische keuring van enkele duizenden zwarten. Een paar malen voerde hij met president Tshombe persoonlijke besprekingen.

Toen in september 1963, de tweede term van dokter Haeverans ten einde liep, besloot hij definitief naar België terug te keren. Weergekeerd in België specialiseerde Jef zich in de orthopedie en vestigde hij zich als orthopedisch chirurg in Geel, waar hij een drukke praktijk uitbouwde.

Dat weerhield hem echter niet om van 1984 tot 2001, in het kader van de medische hulpprogramma's van 'Artsen zonder vakantie' nog twaalfmaal naar Afrika terug te keren (waarvan tienmaal naar Congo) om er – gratis – allerlei operaties te verrichten.

Noot

- 1 Zie ook Jan-M. Goris, Congolese herinneringen van dokter Jef Haeverans te boek, in: *Campiniana* 66 (2014), 20-21.

In memoriam Jan Van Houtte (1932-2022)

DOOR JAN VORSSELMANS

Honderd exposities getuigen van een veelzijdig kunstschilderstalent

Kunstschilder en medelid Jan Van Houtte is op 11 september 2022 op 90-jarige leeftijd gestorven. Na het overlijden van zijn echtgenote Gilberte Heylen in 2017 ging het hem niet goed meer af. De jongste maanden verbleef hij in WZC De Dennen, op een boogscheut van zijn woning, atelier en expositieruimte aan de Wilgenlaan 14 in Westmalle. Hij was vader van twee kinderen, grootvader van twee kleinkinderen en overgrootvader van twee achterkleinkinderen.

Veelzijdigheid

Wat moeten we weten over Jan Van Houtte? Er is veel, heel veel over hem te vertellen als kunstschilder. Maar ik zal me beperken tot de hoofdzaken. Geboren op 31 mei 1932 te Antwerpen was hij een allrounder wat schilderen en tekenen betreft. Het kijkboek *Jan Van Houtte*¹, dat in 2015 verscheen, geeft een goed beeld van zijn artistieke veelzijdigheid: tekeningen in potlood, houtskool, pastel, retouchegrijs, plus schilderijen in olieverf, acryl, plakkaatverf en aquarel. Bovendien schuwt hij het experiment niet. Dat bewijzen zijn icoonachtige werken. Niettemin zal hij de kunstgeschiedenis ingaan als een bijzonder getalenteerd figuratief schilder van allerlei soorten landschappen en stadsgezichten, maatschappijkritische taferelen en al dan niet eigenzinnige portretten. Jan Van Houtte was heel vertrouwd met het Kasteel de Renesse in Oostmalle,

Jan Van Houtte – 2016 (foto © Stanny Correwyn)

waar hij graag onze lentebijeenkomsten bijwoonde in het gezelschap van zijn echtgenote Gilberte Heylen. Het toeval – of is het net geen toeval? – wilde ook dat hij tijdens het week-einde van 7 en 8 oktober 2017 in dat kasteel tegelijk aan honderd exposities zat.² Het ging om een groepstentoonstelling van Malse kunstenaars aan wie gevraagd werd minstens één werk te maken met als thema de tornado van 1967 die toen een spoor van vernieling trok in Oostmalle. Maar wat gebeurde er? Net op dat moment zelf overleed echtgenote Gilberte Heylen, zijn steun en toeverlaat. Wat een feestdag moest worden,

werd een zwarte dag. Zij overleed in het ziekenhuis van Malle na een ongelukkige val thuis enkele dagen tevoren.

Congo en Malle

De kunstenaar stelde in 1970 voor het eerst tentoon in de BP Building in Antwerpen. De daaropvolgende jaren kon je zijn werken bewonderen op diverse locaties, waaronder de Verenigde Staten, Oostenrijk en Tenerife. Dichter bij huis stelde hij zowel individueel als in groepsverband tentoon in Antwerpen, Westmalle, Oostmalle, Wechelderzande enz. Zo nam hij vaak deel aan groepsexpo's van de intussen ter ziele gegane Kunstkring 't Ven in het cultureel centrum in Westmalle en aan die van *Kunst in Malle* in het Kasteel de Renesse in Oostmalle. Hij was geen fanatieke Westmallenaar, maar integendeel een echte Mallenaar met een hart voor beide deelgemeenten.

Tekenen en schilderen zat er bij Jan Van Houtte al van jongs af in. In de jaren vijftig trekt hij als landbouwkundige naar Congo, waar hij tot eind 1960 werkte. Daar ontstond, evolueerde en kwam zijn artistieke talent tot volle ontplooiing. Als jonge koloniaal toonde hij al vlug interesse voor de zwarte medemens en schilderde hij hun portretten. Sindsdien is de 'mens' in zijn diverse aspecten zijn voornaamste inspiratiebron geworden. Het hoogtepunt van zijn portretkunst bereikte hij met zijn monumentale werk *De Ring der Liefde*, waarin een aantal 'groten der aarde' staan afgebeeld: Maarten Luther King, Jozef Cardijn, pater

Jan Van Houtte, *Evolutie* – 2003, olieverf op doek 80 x 120 cm (foto © Stanny Correwyn)

Damiaan, Albert Schweitzer, Mahatma Gandhi, Moeder Teresa ... Het schilderij schonk hij aan WZC Ter Blecke in Oostmalle, waar het een prominente plaats kreeg.

Huldetentoonstelling

Ter gelegenheid van zijn 80ste verjaardag vond in de Oude Sint-Martinus-pastorie in Westmalle een huldetentoonstelling plaats die druk werd bezocht. Ik mocht toen die tentoonstelling inleiden en hem daarna ook nog huldigen tijdens onze jaarvergadering in Herentals (zie *Campiniana* 65).³ De Heemkundige Kring van Malle bracht hulde door een uitgebreid artikel aan hem te wijden in het *Jaarboek 2018*. Schrijver van de bijdrage 'Kunstschilder Jan Van Houtte en zijn sterke band met Malle'⁴, was Stefaan Eilers, secretaris van die vereniging, waarvan Jan Van Houtte eveneens lid was.

Ik vertelde zojuist dat Jan Van Houtte op het vlak van tekenen en schilderen een allrounder was en soms ook het experiment niet schuwde. Niettemin bleef hij steeds het figuratieve toch min of meer trouw. Niet echt tot op het bot gedreven abstracte composities dus, maar toch eigenzinnig en origineel. Zijn experimenten bleven uiteindelijk nog binnen het verwachtingspatroon van de modale kunstliefhebber. Zo maakte hij geen iconen, maar icoonachtige en schilderde hij ook maatschappijkritische werken.

Wonder van de Hegge

Maar ook in zijn zogenaamde landschapstaferelen zocht hij soms het niet-alledaagse op. Getuige daarvan onder meer zijn schilderij *Het wonder van de Hegge*. Het werd gemaakt naar aanleiding van de 60ste verjaardag van dat

Opening hulptentoonstelling Jan Van Houtte bij de tachtigste verjaardag op 23 november 2012 met v.l.n.r. Jan Vorrsekmans, burgemeester Harry Hendrickx, Gilberte Heylen en Jan Van Houtte (foto © Stanny Correwyn)

bovennatuurlijke feit, dat plaatsvond in Poederlee (Lille). Daar vindt om de 25 jaar een historische stoet plaats met als thema dat ‘wonder’. Geen makkelijke opdracht dus voor Van Houtte, die zich eerst verdiepte in het verhaal over het ‘wonder’ en het ontstaan van de Heggekapel. Want wat was nu dat wonder? Welnu, deze gebedsplaats aan de Herentalsebaan in Poederlee werd in 1441 gebouwd op de plaats waar een dief in 1412 vijf hosties wegwierp. Hij had die samen met een kelk en een ciborie uit de kerk van Wechelderzande gestolen. Toen de hosties acht dagen later bij een konijnenpijp ongeschonden werden teruggevonden, sprak iedereen van een ‘wonder’: hoe was het mogelijk dat die heilige hosties weer en wind hadden doorstaan? Sommigen meenden zelfs konijntjes te hebben opgemerkt die in gebedshouding bij de hosties hadden gewaakt.

Maar, en nu komt het, hoe verwerk je die gegevens in een schilderij? Jan Van Houtte vertelde het me zelf in deze bewoordingen: *Het was een van de grootste uitdagingen in mijn loopbaan als kunstschilder. Ik heb me verdiept in de natuur van die tijd en schilderde daarom eiken en een taxus, want berken en sparren groeiden toen nog niet in de Kempen. Die bomen plaatste ik in een ongerept landschap, met daarbij drie konijntjes, waarvan twee een biddende houding aannemen. Een straal vanuit de hemel belicht letterlijk de vijf hosties die in kruisvorm op de grond liggen. Om het speciale effect van het ‘wonder’ te accentueren schilderde ik de hosties in witte lakverf.*

Jan Van Houtte in zijn atelier – 2012 (foto © Stanny Correwyn)

Einde van een avontuur

Portretteren kon Jan Van Houtte als de beste. Tijdens zijn verblijf in Congo schilderde hij graag zwarte vrouwen en mannen. Hij was trouwens zeer geliefd bij de plaatselijke bevolking. Naast mensen tekende en schilderde hij graag mooie gebouwen, zoals de Scherpenbergmolen in Westmalle, het Kasteel de Renesse in Oostmalle en andere opmerkelijke monumenten.

Aan dat artistieke avontuur is nu een einde gekomen. De jongste tijd lieten zijn geest en zijn lichaam dat ook niet meer toe. Vandaar zijn opname in een woonzorgcentrum. Een piëteitsvolle uitvaartplechtigheid vond op 16 september 2022 om 11.00 uur plaats in de Sint-Pauluskerk in Westmalle. Aansluitend volgde de begraafing op de begraafplaats van Westmalle, gelegen aan de Oude Molenstraat.

Noten

- 1 Jan Vorrsselmans, Jan Van Houtte bundelt beste werk in kijkboek. Artistieke duizendpoot maakt tekeningen en schilderijen in alle genres, in: *Gazet van Antwerpen* van 31 december 2015, 24 (editie Metropool Noord)
- 2 Jan Vorrsselmans, Honderdste expositie van Jan Van Houtte. Kunstenaarsweekend herdenkt tornado, in: *Gazet van Antwerpen* van 5 oktober 2017, 24 (editie Metropool Noord)
- 3 Jan Vorrsselmans, Hulde aan Jan Van Houtte – 80 jaar, in: *Campiniana* 65, 51-54
- 4 Stefaan Eilers, Kunstschilder Jan Van Houtte en zijn sterke band met Malle, in: *Jaarboek 2018, Heemkundige Kring van Malle*, 11-34

Huldigingen

Frans Aldelhof en Jan-Modest Goris 80 jaar

DOOR PETER THOBEN

Voorzitter Frans Aldelhof en erevoorzitter Jan-Modest Goris hebben beiden de leeftijd van 80 jaar bereikt en als steunpilaren van de Vereniging van Kempische Schrijvers dienen ze derhalve gehuldigd te worden. In de bestuursvergadering werd al snel duidelijk, dat mij die twijfelachtige eer te beurt zou vallen. Jan Vorsselmans had op de bijeenkomst van Herentaldum bij de presentatie van het *Liber Amicorum Jan-M. Goris* al gesproken, Hans Verboven was afwezig en Christel Van Damme was voor de eerste keer als aankomend bestuurslid aanwezig. Dus ik mag vandaag deze klus klaren.

Maar hoe de huldiging van twee eminente leden in zo'n 15 minuten aan te pakken? De tijd laat niet toe beider doopceel uitvoerig te belichten, want stilgezeten hebben ze in hun leven niet. Dus ik denk meer op mijn geheugen te vertrouwen en te varen, want vanaf 2009 heb ik beiden binnen het bestuur van de vereniging meegemaakt en hen beter leren kennen. Niet dat ze nog nooit in de schijnwerpers hebben gestaan of gehuldigd zijn. Zo heeft Jan Frans in 2012 bij zijn

Frans Aldelhof en Jan-Modest Goris – 2018 (foto © Claudia Radzio)

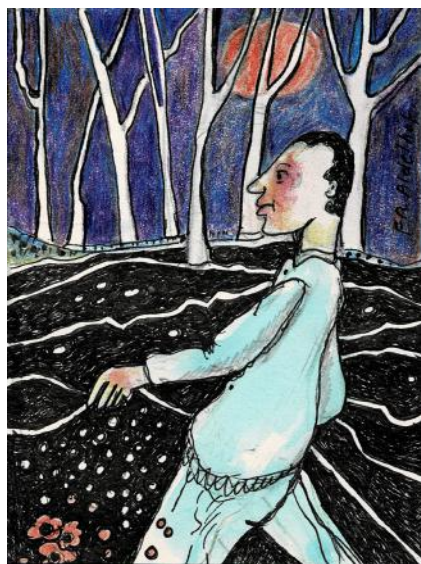
zeventigste verjaardag nauwgezet en tevens degelijk gehuldigd en Frans heeft zijn waardering voor en zijn vriendschap met Jan in het onlangs verschenen *Liber Amicorum Jan-M. Goris* nog eens onderstreept.¹

Frans Aldelhof

We beginnen bij Frans die de oudste is, ook al scheelt het slechts enkele maanden. Frans Roland Robert Aldelhof is op 1 februari 1942 in Hasselt geboren, maar groeit op in Tessenderlo, waar zijn vader een drukkerij heeft en uitgever van het plaatselijke weekblad *Boerenbelang* is. Frans volgt de middelbare school bij het Eymardinstituut van de Paters van het H. Sacrament te Lommel (1954-1961), studeert Germaanse filologie in Leuven, waar de kleinkunst hem in zijn greep krijgt met het Leuvense Studenten Kabaret. Hij volgt kort les aan de Normaalschool te Hasselt en studeert verder aan de Provinciale Normaalschool te Tienen om leraar plastische opvoeding en tekenen te worden, de functie die hij aan het Sint-Jan Berchmanscollege te Mol (1968-2000) en Pius X-college te Tessenderlo heeft bekleed. Als beginnend kunstenaar wordt hij in 1968 lid van de Kunstkring Tessenderlo en doet aan alle groepstentoonstellingen van de kring mee. Een hoogtepunt vormt de solotentoonstelling in 2012 aldaar in het Cultureel Centrum Het Loo, die Louis Verbeeck op 16 december opent. In dat jaar mag Frans ook voor twee jaren dorpsdichter van Tessenderlo zijn. Hij viert zijn 50-jarig lidmaatschap van de kunstkring in 2018 en tekent het wel en wee op, die op de webstek van de kring te lezen valt.² Daarnaast is hij lid van de Geelse Kunstkring Creare. Op vele solo- en groepsexposities toont hij zijn werk tot zelfs in Duitsland en Nederland toe. De kunst is dus een van de constanten in het leven van Frans, maar dat is zeker niet alles.

In zijn studietijd begint hij reisverhalen te publiceren in het weekblad *Boerenbelang* van Tessenderlo, dat zijn vader uitgeeft. In het hanteren van de pen krijgt hij net zoveel plezier als in het werken met potlood en penseel, zodat schrijven een tweede constante in het leven van Frans is. En op het schrijversvlak is hij misschien nog productiever dan in de beeldende kunst.

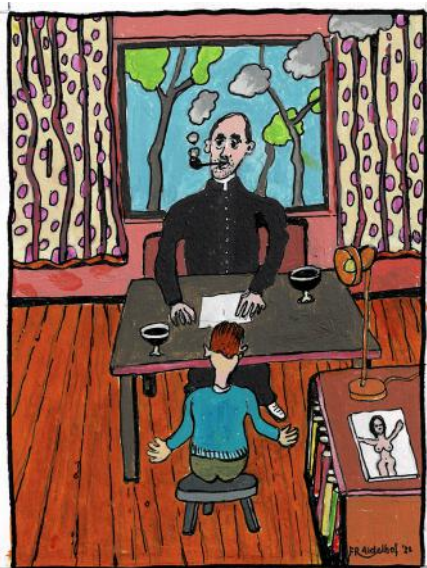
Vanaf 1978 raakt Frans ook betrokken bij het *Nieuwsblad van Geel*, waar hij de rubriek 'Achter de Spiegel' verzorgt. Met de rubriek 'Shot in de roo(t)s' brengt hij aan de hand van een topografische of portretfoto de geschiedenis van de Geelnaar tot leven, die de basis vormt voor vier gelijknamige boeken met ondertitel

Armoedzaaier - 2015, inkt, waterverf en kleurpotlood op papier 140 x 110 mm

Populaire pianist - 2022, inkt en acryl
op papier 300 x 210 mm

Seksuele voorlichting - 2022, acryl op
papier 200 x 150 mm

Het fotografisch geheugen van de Gelenaar (1997, 1998, 1999 en 2004), waarbij hij medewerking heeft gekregen van Jules Heyns en Louis Luyten. Met boeken zoals *Geel Sweet Home. Een confrontatie met Gelenaars* (1982), *Loois Cultuurlexikon* (1986), *Looise portretten* (1989), *Allemaal Gelenaars* (2003), monografie *Staf Beerten 80* (2010) en *Allemaal Looienaars. Grasduinen in Looise bijnamen van vroeger en nu* (2013) profileert Frans zich steeds als chroniqueur van beide plaatsen met aandacht voor de 'petite histoire'.

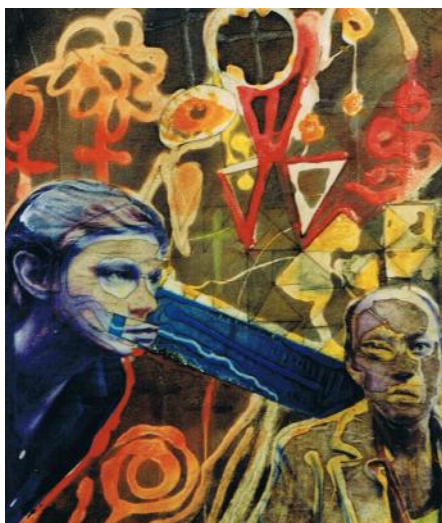
Naar het voorbeeld van Gaston Durnez en Louis Verbeeck maakt Frans als dichter graag kolder- en nonsenspoëzie. Hij geeft enkele dichtbundels uit: *Abacus* (1978 met Edward Hermans en Frans Verboven), *Weet ik veel* (1984), *Schaduw van de Steen* (2003), *Bloesem en As* (2011), *Looi op versvoeten* (2016 samen met de andere dorpsdichters Cyriel Gladines en Luce Rutten alias Loes Loyens).

Op voordracht van de Geelse musicus Raf Belmans (1920-1999) wordt Frans in 1980 lid van de Vereniging van Kempische Schrijvers. Frans zal zijn peter huldigen bij zijn 75ste verjaardag op 11 november 1995, maar ook vijf jaar later herdenken naar aanleiding van zijn overlijden.³ Min of meer als belangenbehartiger van de plastische kunstenaars maakt Frans sinds 1996 deel uit van het VKS-bestuur, in 2010 wordt hij ondervoorzitter en door het wegvallen van voorzitter Marc Somers in 2021 voorzitter.

Frans heeft zich tot doel gesteld de beeldende kunsten meer ruimte te geven binnen de vereniging en dat heeft tot initiatieven geleid zoals de themabijeenkomsten 'Poezië en Plastische Kunsten' (2002) en 'Geloof, Hoop en Liefde' (2008), waar naast het geschreven woord ruim aandacht voor beeldende kunsten is.⁴ Later belicht hij in voordrachten en artikelen schilderes Paula Ceusters

en cartoonist Bob Vincke.⁵ En niet onbelangrijk is te melden, dat hij ook de initiator voor vernieuwing van de omslagen van de *Campiniana* met een afbeelding is geweest.

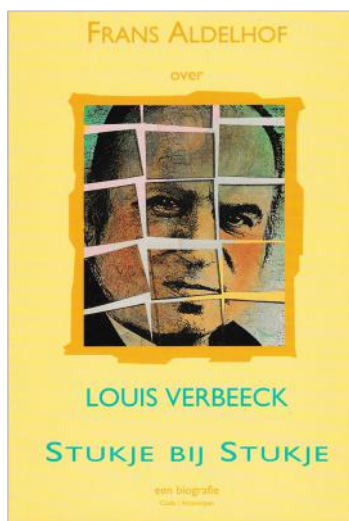
Frans heeft de contacten met Noord-Brabant altijd zeer op prijs gesteld. Na de eerste toenaderingen doet hij mee aan de dichtwedstrijd in de Gouden Carolus te Hilvarenbeek op 27 maart 1999 en enkele keren aan de ‘Nacht van het Gedicht’ in Goirle. Bij de Brandon Pers, opgericht in 1971 door prof. Frans van der Ven alias Frank Valkenier, verschijnt zijn dichtbundel *Schaduw van de*

Contact - 1983, mixed media 240 x 200 mm

Frans Aldelhof – 2014 (foto © Stanny Correwyn)

Steen, die op 14 november 2003 te Tilburg wordt gepresenteerd.

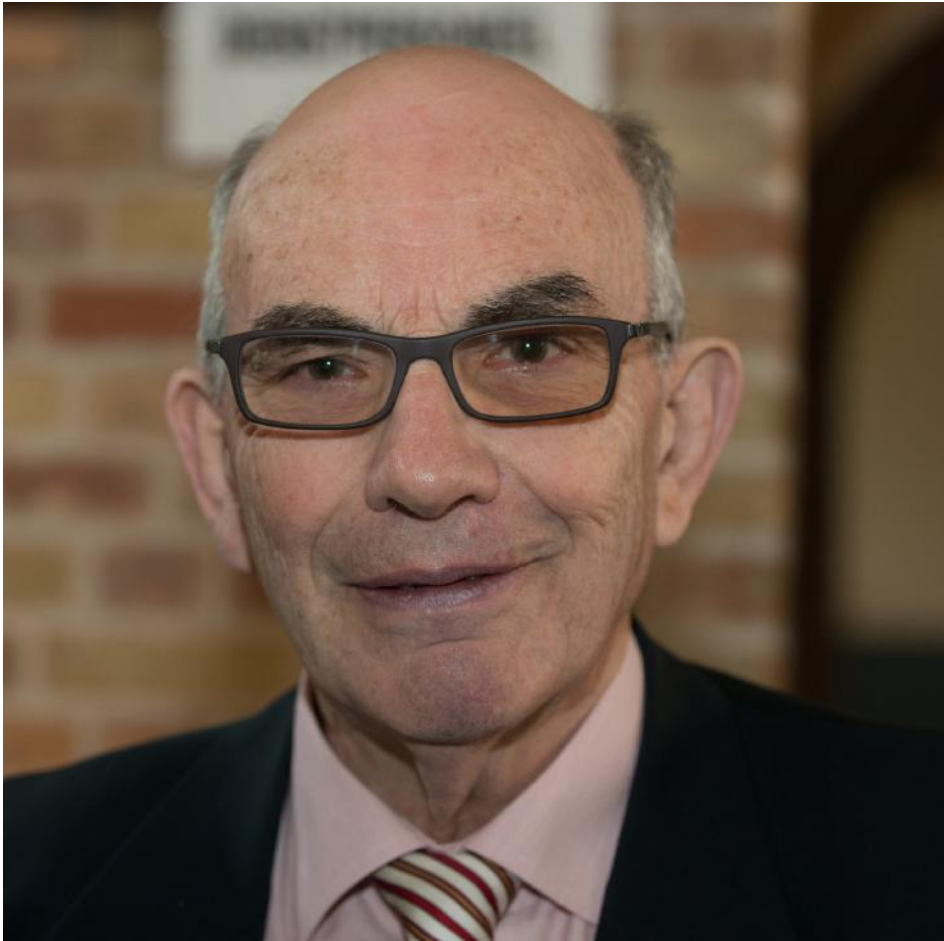
Als VKS-lid is het mij opgevallen, dat Frans het graag had over zijn vriend de taal- en kleinkunstenaar Louis Verbeeck, zodat ik lange tijd gedacht heb dat die ook lid van de Kempische Schrijvers was. Over hem heeft hij de biografie *Louis Verbeeck. Stukje bij Stukje* (1992) geschreven en *Helemaal Louis. Van Boerenbelang tot Boerenbelang* met gedichten en cursiefjes (2012). Het idee voor de dialoog tussen Gaston Durnez en Louis Verbeeck komt uit de koker van Frans en vindt plaats op 3 mei 2008 te Geel.⁶ Dat Frans verslingerd is aan kleinkunst en chansons hebben wij allen nogmaals kunnen vaststellen bij de gedegen

presentatie ‘De beginjaren van het Vlaamse chanson’ in het Kasteel de Renesse te Malle op 3 mei 2014 gevolgd door een uitvoerig essay in *Campiniana* 66.⁷ Meer dan eens heeft Frans verteld, dat hij met het oog op zijn tachtigste verjaardag bezig is met een soort memoires, maar dan wel op een luchtige, humoristische manier verlucht met illustraties van eigen beeldend werk. En hoewel de eindstreep nog niet gehaald is, kan ik mij daar wel wat bij voorstellen. Immers in de bestuursvergaderingen houdt Frans niet van te veel dwang en het moet vooral niet al te serieus en te zwaar worden. In de sfeer van ‘vrijheid, blijheid’ en een aangename omgang met elkaar moet er ruimte voor ieders eigenheid en inbreng zijn. Je zou zeggen: een aangeboren houding van Frans, waardoor het leven lichtvoetig en plezierig blijft. Frans heeft iets met de dood, zoals wij vorig jaar bij het ‘poëtisch grensgesprek over leven en dood’ met Jacques van de Ven hebben kunnen constateren.⁸ Ondanks zijn melancholisch mijmeren over de dood hopen wij Frans voorlopig nog onder ons te houden.

Jan-Modest Goris

Historicus Jan-Modest Goris heb ik spoedig na mijn benoeming tot directeur-conservator bij Museum Kempenland in 1981 in Eindhoven leren kennen als voorzitter van het Centrum voor de Studie van Land en Volk van de Kempen, mede omdat Toon van Agt en Jan Spoorenberg van het Eindhovense gemeentearchief daarin een rol speelden. Als tamelijk trouwe bezoeker van de jaarlijkse congressen heeft Jan mij gevraagd lid van de Vereniging van Kempische Schrijvers te worden en dat geschiedde in 2001 bij de jaarvergadering waarin, als ik mij niet vergis, de oude Hubert Lampo werd bewierookt.

De wieg van Jan Goris staat in Herentals, waar hij op 13 mei 1942 is geboren. Hij is zijn geboortestad altijd trouw gebleven. Na de oude humaniora aan het Sint-

Jan-Modest Goris – 2014 (foto © Stanny Correwyn)

Jozefscollege te Herentals studeert Jan geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven, waar hij in 1964 afstudeert en in 1982 promoveert op een dissertatie over Zuid-Afrika. Hij is als leraar geschiedenis in het onderwijs werkzaam o.a. aan het Dympnalyceum te Geel (1970-1987) en wordt in 1965 stadsarchivaris van Herentals tot 2014. Zijn visitekaartje geeft hij af met het boek *'n Stad maakt geschiedenis. Bijdrage tot de aloude geschiedenis van de stad Herentals* (1969). In die hoedanigheid helpt hij in 1972 eveneens de Herentalse Geschiedkundige Kring op te richten en is decennia lang secretaris, waar vanaf 1986 ook het redactiesecretariaat van het *Historisch Jaarboek van Herentals* bij komt. In de reeks van zo'n dertig jaarboeken zijn talloze historische artikelen over zijn stad en de Kempen van zijn hand verschenen. Publicaties zoals *Voor Outer en Heerd. De Boerenkrijg in de Antwerpse Kempen* (1998), de kaartboeken van de Abdij van Tongerlo (2001) en Sint-Michelsabdij van Antwerpen (2003) en de talloze artikelen getuigen van zijn acribie, accuratesse, wetenschappelijke degelijkheid op basis van onderzoek van

primaire bronnen en van historische bedreven- en gedrevenheid. Daarnaast heb ik Jan met een zekere trots horen vertellen over de Culturele Raad van Herentals, de Nestorprijs, het Fraikingenootschap en de Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Heemkunde van de provincie Antwerpen, waar hij bij betrokken was of nog is.

Als voorzitter van 1978 tot 2018 heeft hij ook het reeds vermelde Centrum voor de Studie van Land en Volk van de Kempen met ieder jaar een congres op het goede spoor weten te houden, laverend tussen de Kempische en Noord-Brabantse belangen van de participanten. Dat is geen sinecure en dat de voordrachten van tal van congressen ook nog eens blijvend geboekstaafd zijn, kan alleen maar respect afdwingen.

Voor de toehoorders vandaag moet natuurlijk Jans inzet en rol in de Vereniging van Kempische Schrijvers in het bijzonder aan bod komen. Op 11 november 1989 wordt Jan voorzitter van de Vereniging van Kempische Schrijvers als opvolger van August Keersmaekers, die de vereniging van 1973 tot 1989 heeft geleid. In zijn eerste toespraak heeft Jan aangegeven, waarom hij het verzoek om voorzitter te worden heeft ingewilligd en geeft hij een blauwdruk van wat hij met de vereniging wil: een regelmatig verschijnen van de *Campiniana*, een lexicon van de leden samenstellen (er zullen drie edities 1995, 2000 en 2004 verschijnen in samenwerking met Marc Somers en Louis Luyten), hulde brengen aan illustere leden, wat heeft geleid tot groots opgezette herdenkingen van Pol Heyns (Herentals 4 juni 1994), Maria Rosseels (Malle 1 juni 1996), Emiel Van Hemeldonck (Vosselaar 24 mei 1997) en Jan Naaijken (Geel 4 juni 2005). De herdenking van Van Hemeldonck is via Jan Naaijken en de herinneringen aan de Groot-Kempische Cultuurdagen de aanleiding geweest om de contacten met de Noord-Brabanders te hernieuwen en dat heeft met vallen en opstaan in een flink contingent Noord-Brabantse leden geresulteerd, zoals uit de actuele ledenlijst moge blijken.

Van een historicus en tevens voorzitter mag je verwachten, dat hij aandacht heeft voor de geschiedenis van zijn vereniging. En dat heeft Jan, want meermaals heeft hij erover gepubliceerd. Daarbij denk ik aan de vereniging in oorlogstijd en de viering van het zeventigjarig bestaan op 18 september 2004 op Kasteel Le Paige / Ter Vesten te Herentals, waaraan *Campiniana* 46 is gewijd.⁹

In 2007 heeft Jan op 10 november het voorzittersstokje overgedragen aan dienstdoende secretaris Marc Somers met een uitvoerige terugblik op de vereniging en zijn bestuursperiode in *Campiniana* 59.¹⁰ Jan wordt benoemd tot erevoorzitter en als 'een van de laatsten' krijgt hij zijn door Hermina Horváth getekend portret aangeboden, waarmee een voor de oorlog begonnen traditie binnen de vereniging tot stilstand is gekomen. Als erevoorzitter woont Jan nog altijd trouw de bestuursvergaderingen bij, ventileert desgewenst zijn mening en heeft zijn inbreng. Veel heeft Jan kunnen bereiken, omdat hij zijn brede netwerk op de juiste manier altijd heeft weten te mobiliseren voor zijn activiteiten en dat moet

Jan-Modest Goris en Frans Aldelhof – 2022 (foto © Peter Thoben)

binnen de VKS eigenlijk geen nieuws zijn. Jan is een verbinder en nijvere werker, die niet alles delegeert, maar bereid is zelf zijn handen uit de mouwen te steken. Wel heb ik kunnen vaststellen, dat Jan uiterst diplomatiek en voorzichtig is; hij wil niemand voor het hoofd stoten door harde of stellige beweringen te doen, door boude conclusies te trekken of conflictueuze situaties op te roepen. Jan is de man van het harmoniemodel.

Ik veronderstel dat Jan een gelukkige mens moet zijn met de loftuigen die hem ten deel zijn gevallen bij het vijftigjarig bestaan van de Herentalse Kring voor Geschiedenis en Heemkunde en met de aanbieding van het *Liber Amicorum* ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag. Het moet een grote eer zijn dat daarin een flink aantal Kempische Schrijvers als vrienden heeft bijgedragen (onder de 19 schrijver-bijdragers zijn maar liefst 9 VKS-leden). Terugkijkend op al die actieve jaren moet dat – los van misschien enkele pijnlijke herinneringen – hem in mijn ogen grote voldoening geven.

Inzet voor de vereniging

Wie alle bijdragen van beide gehuldigden in de *Campiniana* naleest, krijgt enerzijds door de kwantiteit maar vooral door de kwaliteit enorme waardering voor hun beider inzet voor de vereniging.¹¹ Ze kunnen met recht steunpilaren van de Vereniging van Kempische Schrijvers genoemd worden. Bij mij komt de hypothetische vraag op, of de Vereniging van Kempische Schrijvers nog wel bestaan

zou hebben zonder de inbreng van Jan en Frans en niet reeds ter ziele zou zijn gegaan?

Hopelijk is deze gezamenlijke huldiging op een inmiddels respectabele leeftijd nog niet het einde van hun aanwezigheid onder ons en vanzelfsprekend hopen wij af en toe nog op een bijdrage aan het programma met een schriftelijke residu in de *Campiniana*. Jan en Frans, blijf gezond en vooral vrienden onder ons.

Noten

- 1 Jan Goris, Frans Aldelhof 70 jaar, in: *Campiniana* 65 (2013), 55-65; Frans Aldelhof, Een goede vriend sinds vele jaren, in: Verhaegen, Hugo, Geboers, Willy, Judo, Frank en Tops, Bert (red.), *Liber Amicorum Jan-M. Goris*, Herentals 2022, 1-5
- 2 Aldelhof, Frans, Geschiedenis van de Kunstkring Tessenderlo in 7 delen op <https://kunstkringtessenderlo.wordpress.com/over-kt> (geraadpleegd 27 oktober 2022)
- 3 Frans Aldelhof, Raf Belmans 75, in: *Campiniana* 39-42 (2001), 25-28; Frans Aldelhof, Raf Belmans (1920-1999), in: *Campiniana* 49-53 (2005), 21-23
- 4 Zie *Campiniana* 60 (2008), 63 en afb. op 81, 82 en 83.
- 5 Frans Aldelhof, Paula Ceusters, een dubbeltalent, in: *Campiniana* 70 (2018), 67-71; Frans Aldelhof, Bob Vincke, dodelijke ernst weglachen, in: *Campiniana* 71 (2019), 46-50
- 6 Frans Aldelhof & Hans Verboven, *Duo in K-klein. Gaston Durnez & Louis Verbeeck. Gaston Durnez en Louis Verbeeck halen herinneringen op aan de pionierstijd van de Vlaamse kleinkunst*, Antwerpen 2008
- 7 Frans Aldelhof, De beginjaren van het Vlaamse chanson, in: *Campiniana* 66 (2014), 24-50
- 8 Poëtisch grensgesprek over leven en dood. Poëzie: Frans Aldelhof & Jace van de Ven. Verbindende teksten: Rik Van Braband, in: *Campiniana* 72 (2022), 73-85
- 9 J.-M. Goris, De Vereniging van Kempische Schrijvers tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Jaarboek Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Volkskunde 1994-1995*, VII, Antwerpen 1997, 95-101; J.-M. Goris, De Vereniging van Kempische Schrijvers (1934-1989), in: *Campiniana* 46 (2004), 3-6 en J.-M. Goris, Een terugblik op de geschiedenis van de Vereniging van Kempische Schrijvers (1989-2004), in: *Campiniana* 46 (2004), 13-29 met bijlage 'Eerste toespraak van dr. Jan-M. Goris als voorzitter van de Vereniging van Kempische Schrijvers' op 31-34
- 10 J.-M. Goris, Afscheid van een voorzitter (1989-2007), in: *Campiniana* 59 (2008), 5-14 met bijlage: Criteria voor de huldigingen bij de Vereniging van Kempische Schrijvers op 15-17 en J.-M. Goris, Dankwoord van Jan-M. Goris bij zijn afscheid, in: *Campiniana* 59 (2008), 21-22
- 11 Zo huldigde en/of herdacht Frans Aldelhof Raf Belmans, Ludovic Leysen, Louis Luyten en Jan Naaijken. Jan-Modest Goris huldigde en/of herdacht Joz Adams, Frans Aldelhof, Jos Baudoin, Renaat Bulckens, Frans Cuypers, Emiel De Deyne, Bert Dilles, Jozef Ghoos, Albert Glazemaekers, Yvonne Rosa Guns, José Heerman, Jozef Helsen, Pol Heyns, Ludovic Leysen, Clemence Meyssen, Constant Nuyens, Albert Pelckmans, Modest Peeters, Juliaan Roggen, Ton Smulders, Jozef Sneyers, Joseph August Swinnen, Eugene Van Autenboer, Willem van Broeckhoven, André van den Sande, Lode van Dessel, Jos van Orshoven, René van Steenberghe, Frans Verbiest, Erik Verstraete, Jan Vincx en Paul Vos.

Jef Van Meensel 85 jaar

DOOR JAN-MODEST GORIS

In het najaar van 1970 bracht ik mijn eerste werkbezoek aan de wetenschappelijke instelling te Antwerpen, die toen nog de naam droeg: Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (afgekort als AMVC). En passant maakte ik toen van de gelegenheid gebruik om een gesprek aan te knopen met de (adjunct-)conservator Ludo Simons en Ludo Helsen. (In illo tempore was Helsen bezig met een aanzet te geven aan een doctoraatsthesis over juffrouw Marie Elisabeth Belpaire.) Tijdens de conversatie met die twee Kempenaren, tevens leden van de Vereniging van Kempische Schrijvers, lieten zowel Simons als Helsen zich bijzonder lovend uit over Jef Van Meensel, die toen pas een opmerkelijk artikel over Stijn Streuvels in het licht had gegeven.¹ Veel jaren later werd Van Meensels bijdrage, overigens terecht, opgenomen in de bibliografie van het standaardwerk *Stijn Streuvels. Een kritische en biografische synthese* (Tielt 2016) van ons medelid Toon Breës.² Dat gesprek in het AMVC was mijn – weliswaar indirecte – kennis-

Jef – 2022 (foto © Peter Thoben)

making met de figuur van Jef Van Meensel. Jef bleek een bezige bij te zijn. Zijn persoonlijkheid kan men mijns inziens het best omschrijven als ‘een culturele duizendpoot’. Dat is overigens ook de reden waarom ik me genoodzaakt zie om deze hulde te limiteren tot zijn meest bijzondere letterkundige activiteiten. Op de eerste plaats betreft het de literair-essayistische werkzaamheden die Gezelle, Streuvels en nog enkele andere topfiguren uit de Nederlandse letterkunde tot voorwerp hebben. Maar daarnaast staan ook nog prominente auteurs uit de rangen van de Vereniging van Kempische Schrijvers op Jefs literaire agenda genoteerd. In dat verband beperk ik me tot het vermelden van de namen van Emiel Van Hemeldonck en van dokter Aloïs Verwaest, de Geelse tekstdichter van vele liederen van Armand Preud’homme.

De basis van Jefs onverdroten literair-historische werkzaamheden werd gelegd tijdens zijn leerjaren in de oude humaniora van het Sint-Aloysiuscollege te Geel (Retorica 1957). Aansluitend dient volledigheidshalve toch wel gezegd dat Jef door onafgebroken intense zelfstudie de verworvenheden van zijn klassieke oude humaniora decennialang heeft verdiept en verrijkt. Steeds is Jef zijn Geelse Alma Mater dankbaar en erkentelijk gebleven voor de intellectuele en culturele bagage die hij als ‘student’ aan het Sint-Aloysiuscollege heeft meegekregen. Om die reden engageerde hij zich, na zijn opleiding tot regent moderne talen

aan het Sint-Thomasinstituut te Brussel (1957-1959), meteen in de werking van 'Ossag', de oud-studentenbond van het Sint-Aloysiuscollege te Geel. Hij werd zelfs voorzitter van 'Ossag' en gedurende meer dan tien jaar (1979-1990) was hij de drijvende kracht van de bloeiende Geelse oud-studentenbond.

Zijn 'Ossag'-activiteiten, zijn werkzaamheden als literair-historicus en beroeps-bezigheden van leraar in het middelbaar onderwijs te Westerlo weerhielden Jef er niet van om als scheppend letterkundige met succes de dichtkunst te beoefenen. Verder verwierf hij naam en faam door de literaire productie van een veertigtal poëten uit de wereldliteratuur op een onnavolgbare wijze creatief te vertalen. Jefs scheppende vertalingen van grote klassieke dichters als Horatius, Dante, Petrarca, Goethe en andere topfiguren uit de West-Europese literatuur zijn effenaf buitengewoon schitterend. Een selectie uit deze vertalingen bundelde Jef in *Gedichten uit het Avondland. Keuze en vertaling* (Ossag Geel 2007). Meldenswaardig zijn ook de heemkundige bijdragen die hij schreef over diverse aspecten van de geschiedenis van Geel, de Vlaamse Beweging en de Boerenkrijg.³ In de reeks heemkundige bijdragen die uit Jefs pen zijn gevloeid, nemen zijn artikels gewijd aan het Herselts gehucht Bergom een bijzondere plaats in. Zijn ouders Petrus Judocus Van Meensel en Melanie Van Genechten hebben met hun kroostrijk gezin van zeven kinderen in de Kempische uithoek Bergom van 1922 tot 1954 gewoond en gewerkt. Behalve Jef, de jongste telg van dit talrijk gezin, die te Turnhout in 1937 het levenslicht aanschouwde, zijn al zijn broers en zijn zus te Bergom geboren.

Na zijn huwelijk met Rita Melis bracht Jef in 1962 zijn penaten definitief over naar Geel. In de 'barmhartige stede' verwezenlijkte hij al zijn letterkundig werk. In 1984 trad Jef toe tot de Vereniging van Kempische Schrijvers. En reeds op de eerste daaropvolgende jaarvergadering, hield hij in het Letterenhuis te Antwerpen een indrukwekkende herdenkingsrede ter nagedachtenis van dr. Toon Verboven, de gerenommeerde Geelse classicus. Het was een imponerende 'oraison funèbre', die zowel qua inhoud als qua vorm model kan staan voor het genre van een kanselrede.⁴

Noten

- 1 Jef Van Meensel, De wereld van Stijn Streuvels, in: *Docéo XXI* (september 1970), 15
- 2 Toon Breës, *Stijn Streuvels. Een kritische en biografische synthese van zijn geboorte tot vandaag*, Tielt 2016, 875 (= *Jaarboek van het Stijn Streuvelsgenootschap* 21 (2015))
- 3 Jef Van Meensel, De Boerenkrijg: voor- en spiegelbeeld voor de katholieken. De herdenkingen van 1898 en 1948, in:

Jan-M. Goris e.a., *De Boerenkrijg (1798) in de Antwerpse en Limburgse Kempen en Noord-Brabant*, Turnhout 1999, 231-258 (= Centrum voor de Studie van Land en Volk van de Kempen nr. 11)

- 4 Jef Van Meensel, Antoon Verboven (Geel, 18 april 1905 – Oosterlo-Geel, 6 december 1984), in: *Campiniana* 27-28 (Herdenkingen 1984 en 1985), Vereniging van Kempische Schrijvers 1987, 14-17

Frank-Ivo Van Damme 90 jaar

DOOR FRANS ALDELHOF

Met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid durf ik beweren dat de respect afdwingende leeftijd van ons joviaal medelid Frank-Ivo Van Damme hem niet zou weerhouden om met één ademtocht 90 kaarsen uit te blazen. Hem kennde weet ik bij benadering dat hij deze prestatie niet sensationeel zou vinden, integendeel, veel liever zet hij zich achter zijn tekentafel of schildersezel of slentert hij rond tijdens bijeenkomsten, fototoestel in aanslag, om geestesgenoten digitaal te vereeuwigen.

Toen ik in 1980, op voorspraak van mijn peter musicus Raf Belmans, in de VKS werd opgenomen, trok tijdens de jaarlijkse bijeenkomst te Antwerpen een zonderlinge, maar goedlachse man mijn aandacht. Mijn eerste gedachte kwam erop neer dat de man een eerbiedwaardige pater was uit een kloosterorde zoals de franciscanen, waarvan hij, gezien zijn blote voeten in open sandalen, mogelijk deel van uitmaakte. Het bleek achteraf een misplaatste gedachte.

Raf Belmans fluisterde in mijn oor: 'Die man is Frank-Ivo Van Damme, bekend om zijn, euh, ... tekeningetjes.' Raf Belmans, een zeer vroom man, vroeg mij of hij na het bekijken van die tekeningetjes zulks moest gaan biechten. Maar ik stelde hem gerust.

Inmiddels ontmoet ik Frank zowat jaarlijks tijdens de bijeenkomsten van de Kempische Schrijvers en weet ik maar al te goed dat zijn activiteiten en prestaties niet in een notendop te vangen zijn. Toch een summiere opsomming.

Reeds als student aan de Academie voor Schone kunsten te Antwerpen gaf Frank-Ivo tekenlessen aan de Schetsclub in Merksem. Als zestienjarige richtte hij in 1948 het jongerentijdschrift *Pijpkruid* op waarvan hij ook de uitgever was en dat tot 1958 standhield.

Na zijn studies aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen werd hij in 1962 laureaat van het Nationaal Hoger Instituut aldaar en in 1971 van het Plantijn Genootschap eveneens te Antwerpen.

De Schetsclub groeide uit tot tekenschool en kwam onder de vleugels van de Vesperscholen die door pater Kallist Fimmers waren opgericht en die naast teken- en schilderlessen ook algemene cultuur propageerden. Frank-Ivo werd de eeuwig sympathieke directeur van de tekenschool.

Zijn inmiddels overleden vriend en collega Antoon Vermeylen herinnerde zich in 1992 dat hij samen met Frank in het Hofke van Roosendaal twee tekenklasjes leidde, waaruit gaandeweg een volwaardige academie groeide. De tekenschool breidde uit met een grafiekafdeling en met de vakken schilderen, beeldhouwen en ceramiek.

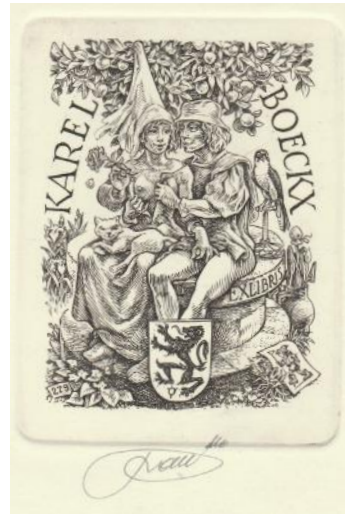

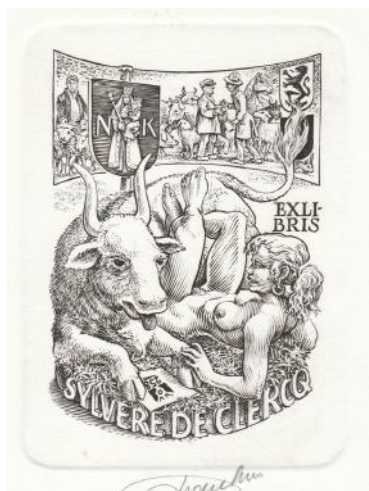
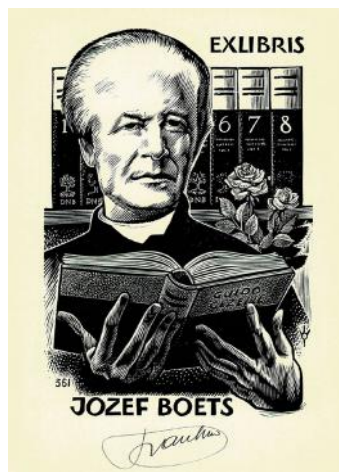
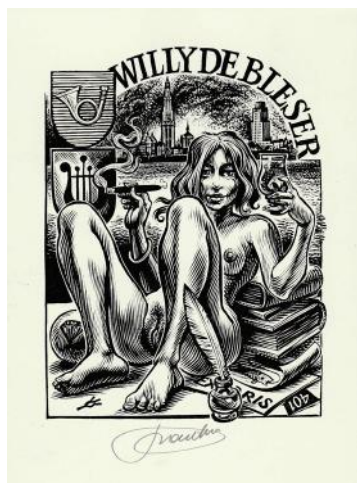
Frank-Ivo Van Damme – 2014 (foto © Peter Thoben)

Het geesteskind van Frank-Ivo, officieel de ‘Vrije Vesper Tekenschool Merksem’, breidde zelfs uit met een afdeling waar leerlingen zich voor het eerst konden bekwamen in het cartoon- en karikatuurtekenen waarbij het stripverhaal niet over het hoofd werd gezien. Het was bovendien de aanzet tot de oprichting van de tak animatiefilm, uniek in het land, althans voor kunstonderwijs met beperkt leerplan. Voor Frank-Ivo Van Damme was trouwens het striptekenen niet nieuw. Reeds in 1953 tekende hij een stripverhaal voor het studententijdschrift *Deze Tijd* in Leuven, maar zijn echte debuut maakte hij in 1962 in het *MK-Het Weekblad* met ‘De plastieken uil’, waarbij het hoofdpersonage Bart naar zijn evenbeeld werd opgevoerd. In hetzelfde weekblad publiceerde hij ook de strips *De Mississippi kever* en *Voorbarig vonnis*, een verhaal naar de eerste Parijs-Madridrace in 1903. Misschien jammer, maar nadien heeft hij blijkbaar het domein van het striptekenen verlaten.

Als leraar aan de Sierkunstafdeling in het Technicum in de Londenstraat te Antwerpen doceerde hij niet alleen lettertekenen, maar ook de geheimen van de animatiefilm. Van Damme was trouwens een van de medestichters en voorzitter van de Vereniging ter bevordering van de Animatiefilm.

Inmiddels was de ‘Vrije Vesper Tekenschool Merksem’ uitgegroeid tot de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten, waarvan Frank-Ivo in 1992 eredirecteur werd.

Frank-Ivo Van Damme, ex libris op naam van leden van de Vereniging van Kempische Schrijvers in kopergravure of houtsne (foto's © kunstenaar)

Het is voor de meeste leden van de VKS al lang geen geheim meer dat Frank-Ivo Van Damme een benijdenswaardige plaats in de wereld van de grafiek heeft bereikt. Zijn getekende of geschilderde portretten van gelauwerde leden van de Vereniging van Kempische Schrijvers tonen zijn vakmanschap dat zich nog sterker accentueert in zijn ruim 800 ex libris in hout-, lino- of kopergravure, technieken die hij door zijn handvaardigheid al doende heeft bijgestuurd onder het vertrouwde oog van vermaarde voorgangers als René De Coninck, Mark Severin en vooral Jos Hendrickx. Tot zijn voorkeuronderwerpen behoort vaak de vrouw, als meisje, als moeder of als madonna, meestal niet gespeend van rondborstige erotiek, zoals zijn vriend Antoon Vermeulen het ooit uitdrukte.

Eigenlijk ben ik ervan overtuigd dat ik tekort geschoten ben inzake de volledigheid van zijn werk. Onze vriend Frank-Ivo was en is nog steeds in diverse kunstuitingen bedrijvig. Ik denk hierbij aan ontwerpen van decors, theaterkostuums, stoelen, kortom design in het algemeen. Zijn gezegende leeftijd betekent voor hem alleszins geen drempel: 'Ik ga ermee door tot het einde', is zijn devies. Over Frank-Ivo spreken zonder zijn echtgenote Joke Van den Brandt te vernoemen, is gewoon onwerkelijk. Ze is inmiddels ook 85 geworden en zal bij de volgende bijeenkomst in Malle gehuldigd worden.

Joke inspireert haar echtgenoot, zij neemt alle materiële beslommingen op zich, kortom zonder haar steun zou haar man waarschijnlijk nooit diegene zijn geworden die hij nu is.

Frank en Joke kregen vijf kinderen waarvan er vier de culturele weg bewandelen. Toen de kinderen het ouderlijk huis hadden verlaten, nam Joke de draad weer op die ze voorheen als dichteres en kalligraaf noodgedwongen had moeten opgeven. Haar gedichten verschenen in diverse literaire tijdschriften en ze behoort tot de elite van de beoefenaars van de kalligrafie, een kunstrichting die ze tot op heden met hart en ziel beoefent.

Opzienbarend is de volhardende passie die Joke en Frank voor hun kunstuitingen opbrengen. Beider drang naar perfectie is nooit ontdaan van emoties die bij velen blijven nazinderen.

Beste Frank-Ivo, blij u in onze rangen te hebben, we hopen u nog vele jaren te mogen verwelkomen op de bijeenkomsten van de Vereniging van Kempische Schrijvers, in een goede gezondheid, uiteraard niet zonder uw steeds blote voeten in open sandalen en met behoud van uw gekende onovertroffen hartelijke begroeting, de facto een gemeente stevige knuffel geschraagd door een baardige zoenpartij. Gefeliciteerd.

Oude Kempische gloriën

Terugblik op Remi Sterkens (1893-1984)

DOOR JAN-MODEST GORIS

Remi Sterkens (foto © collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis)

Het bestuur vroeg me bij wijze van eerbetoon een terugblik te werpen op Remi Sterkens, medestichter en een van de oude gloriën van onze Vereniging.

Remi Sterkens verwierf als literatuurhistoricus naam en faam; en dat niet alleen in onze Kempische vriendenkring, maar ook ver daarbuiten. Die bekendheid dankte hij hoofdzakelijk aan zijn opus magnum *De letterkunde in de Antwerpse Kempen van 1830 (tot) 1900*. Hij voltooide dit werk in 1929; het verscheen in boekvorm in 1935.

Strikt genomen heeft hij van het beoefenen van de literatuurgeschiedenis niet echt zijn beroep kunnen maken. Het hoofdberoep dat Sterkens in zijn rijkgevuld leven uitoefende, omvatte het

doceren van het Nederlands in diverse sectoren van het onderwijs. Zijn onderwijsloopbaan is in één regel samen te vatten: hij startte als 19-jarige onderwijzer in zijn geboortedorp Rijkevorsel en eindigde als docent aan verschillende, wat we nu universitaire instellingen zouden noemen, zoals de Handelshogeschool voor Juffrouwen te Antwerpen (vanaf 1937) en de Sint-Ignatiushandelshogeschool (1952-1960), eveneens in de Scheldestad.

In mijn hiernavolgende uiteenzetting zal ik me echter beperken tot het schetsen van de hoofdlijnen van Sterkens' werkzaamheden in de Vereniging van Kempische Schrijvers en tot de literaire en administratief-bestuurlijke activiteiten die hij ten bate van de Vereniging heeft ontwikkeld. Bij de voorgeschiedenis van onze Vereniging was Sterkens niet betrokken. Die periode ging terug tot de collegetijd van Ernest Claes en Juul Grietens en hun universitaire studieperiode te Leuven (1906 e.v.).

Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, meldde de 21-jarige onderwijzer Sterkens zich meteen als vrijwilliger. Nadat het leger achter de IJzer stelling ingenomen had, werd hij tot 'cycliste' gebombardeerd. Die militaire opdracht hield in dat

hij achter de frontlinie als rapporteur diende te functioneren tussen verschillende legerafdelingen. In de praktijk was dat een allesbehalve zware militaire opgave. Het gaf Sterkens veel vrije tijd om te lezen, te studeren en zelfs om tal van toeristische reizen te ondernemen.

Vergeleken bij de bevoorrechte positie van Sterkens was het dagelijkse leven van Jozef Simons gedurende de eerste twee oorlogsjaren (1914-1916) al bij al toch nog merkkelijk comfortabeler. Toen de oorlog ontketend werd, was Simons 26 jaar oud. Hij was toen huisleraar bij het gezin van de grafelijke familie Joseph de Brouhoven Bergeyck in Proven bij Poperinge. Twee jaar lang deed Simons 'uit plichtsbesef en verantwoordelijkheidszin' alle moeite van de wereld om zich als oorlogsvrijwilliger bij het leger te laten inlijven. Maar dat lukte hem niet omdat de graaf en de gravin er door hun hoge relaties telkens in slaagden om hem voor militaire dienst te laten afkeuren. Begin oktober 1916 kwam er echter een mobilisatiebevel waar ook de graaf en de gravin niet tegenop konden. Na zijn militaire opleiding vertrok Simons op 18 april 1917 naar het front, waar hij onder meer de taak van kanonnier toegewezen kreeg.

In tegenstelling tot Simons nam Sterkens aan geen enkel gevecht deel. Als front-intellectueel kreeg Sterkens echter de kans om te reizen naar Groot-Brittannië en zelfs een trip te maken naar Rome.

Na de Wapenstilstand in 1918 verschaftte de Belgische regering extra voordelen aan de frontsoldaten, hetzij om hun onderbroken studies aan de universiteit verder te zetten, hetzij om universitaire studies aan te vangen. Die maatregel bood onderwijzer Sterkens de uitzonderlijke gelegenheid om aan de Gentse universiteit vier jaren de colleges te volgen en er in 1922 tot doctor in de Germaanse filologie te promoveren. Zijn doctoraatsthesis had *Kempische Heimatkunst* als thema. Op de herfstvergadering van de Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis (23 september 1934) brak Remi Sterkens een lans voor de studie van de Kempische heimatliteratuur, geruggensteund door zijn doctorstitel en zijn hoofdwerk over *De letterkunde in de Antwerpse Kempen van 1830 (tot) 1900*. Zijn pleidooi maakte een diepe indruk op de aanwezige Kempenaars. Na die vergadering trokken Ernest Claes, Jozef Simons en Remi Sterkens naar een Brusselse café om nog wat na te praten. Op voorstel van Claes besliste dat Kempische triumfviraat om op 11 november 1934 met een aantal Kempische schrijvers te Herentals bijeen te komen. Voor het nemen van de noodzakelijke administratief-organisatorische voorbereidingen voor die bijeenkomst had Claes – op dat ogenblik tot over zijn oren in het werk met zijn *De Witte*-film – absoluut geen tijd. Die karwei schoof hij heel handig af op de rug van Remi Sterkens. Dat was in alle opzichten ongetwijfeld een optimale keuze. Want als een heus Brabants trekpaard regelde Sterkens, tot eenieders tevredenheid, de bijeenkomst tot in de puntjes.

Die eerste vergadering van onze Vereniging greep plaats in Hôtel Van Cleef op de Lierseweg te Herentals. Als initiatiefnemer van dit Kempische samenzijn trad Ernest Claes op als tafelvoorzitter en hanteerde hij de voorzittershamer. Tijdens die samenkomst werd de Vereniging van Kempische Schrijvers (VKS) boven de doopvont gehouden. Vervolgens werd er een bestuur samengesteld. Op voorstel van Claes werden Juul Grietens en Remi Sterkens respectievelijk tot voorzitter en secretaris aangesteld.

Als pas aangestelde voorzitter nam Juul Grietens onmiddellijk een paar prachtige initiatieven. Maar door zijn plots overlijden in 1936 kwam er voortijdig een einde aan zijn Kempisch literair engagement. Vermeldenswaard is dat er na dit onverwacht gebeuren onmiddellijk de facto een herstichting van de Vereniging plaatsgreep. De leiding werd vlot overgenomen door het tweespan Jozef Simons, voorzitter, en Remi Sterkens, secretaris. Sterkens, de drijvende kracht van de Vereniging, speelde daarbij een eersterangsrol. Hij stelde de eerste statuten van de Vereniging op en die zijn – behoudens een aanpassing van Artikel 1 – tot op de dag van heden ongewijzigd gebleven. Dat artikel stipuleerde het volgende: *De ‘Vereniging van Kempische Schrijvers’ groepeerde de Katholieke Vlaamsche Letterkundigen, historici, folkloristen (thans volkskundigen genoemd) en publicisten uit de Antwerpsche Kempen.*

In de algemene vergadering van 1969 werd beslist het woord ‘Katholieke’ te schrappen en aan te passen door de passus: ... *van nu af volstaat dat het (nieuwe) op te nemen lid past ‘in de traditie van de Vereniging’.*

Als motor van de Vereniging vervulde Sterkens vanaf de stichting tot 1943 een eersterangsrol in de werkzaamheden. Zo nam hij de eretaak op zich om op de ledenbijeenkomsten verdienstelijke Kempische schrijvers in de bloemen te zetten en om de overleden leden met een piëteitsvol ‘in memoriam’ te herdenken. Daarnaast wierp hij in zijn herdenkingen ook nog een terugblik op oude gloriën uit de Kempische literatuurgeschiedenis, zoals Conscience, de Sniedersen, Servaas Daems en Lodewijk De Koninck. Het dient gezegd dat Sterkens zowel zijn huldetoespraken als zijn ‘in memoriams’ minutieus schriftelijk placht voor te bereiden. (Emiel Van Hemeldonck, begaafd met een onnavolgbaar improvisatietalent, hoefde dat daarentegen niet te doen.)

In de loop van 1943 begon de politieke bemoeizucht van de door het VNV gedomineerde Provinciale Cultuurdienst (met Thomas De Backer als spil) zich in stijgende mate af te tekenen. Die beklemmende inmenging van de VNV-politiek hing als een bedreigend zwaard van Damocles boven de Vereniging. Teneinde dat onheil af te wenden, besloot het bestuur, op aansturen van Remi Sterkens, op 20 mei 1943 ‘de werkzaamheden voorlopig te schorsen’. Tijdens de oorlog werden ze niet meer hernomen.

In 1946, een jaar na de oorlog, hervatte de Vereniging haar werking onder de bezielende leiding van Emiel Van Hemeldonck. Gedurende iets meer dan een

kwarteeuw heeft Van Hemeldonck het voorzitterschap met glans vervuld. Remi Sterkens stond hem hierbij trouw terzijde, eerst als secretaris en later als penningmeester.

Tot aan zijn dood in 1984 bleef Sterkens de activiteiten van zijn geesteskind volgen; in zoverre zijn gezondheid het hem toeliet, was hij op alle bijeenkomsten aanwezig.

Ten slotte

Naar aanleiding van het zilveren jubileum van de Vereniging in 1959 schreef Sterkens een *Historisch overzicht van 25 jaar werking van de Vereniging van Kempische Schrijvers*. Dat was een schets in kroniekvorm van haast alle manifestaties die de Vereniging tijdens de afgelopen kwarteeuw zelf had georganiseerd of waarbij ze als medeorganisator betrokken was geweest.

Tijdens de feestelijke academische zitting, die op 20 september 1959 plaatsvond in de (Katholieke) Normaalschool te Herentals, was de secretaris nog vol van zijn onderwerp. Zo vol zelfs dat hij zijn omvangrijke tekst integraal voorlas; ze nam meer dan een uur in beslag. Hij deed dat dan nog met een monotone stem.

Bij de aanvang van de zestiger jaren van de vorige eeuw hield Sterkens zijn laatste twee grote toespraken. Ten eerste voerde hij in 1962 het woord naar aanleiding van de 150ste geboortedag van Renier Snieders. Zijn laatste luisterrijke herdenking sprak Remi Sterkens uit in 1963, ter nagedachtenis van Jozef Simons. In deze herdenkingstoespraak karakteriseerde Sterkens zeer raak oud-voorzitter Simons als ‘de vruchtbaarste en meest typische Kempische schrijver van zijn tijd’. Voor Sterkens zelf was zijn piëteitsvol ‘in memoriam Jozef Simons’ terzelfder tijd ook een indringend, symbolisch afscheid van de Vereniging van Kempische Schrijvers.

Volgens oud-voorzitter August Keersmaekers had Remi Sterkens een bestendige honger naar waarheid en rechtvaardigheid. Sterkens was even katholiek als Vlaamsgezind. Dat waren de twee polen waartussen zijn leven en streven zich bewogen. Hij had de leuze van onze Kempische norbertijnenabdij van Tongerlo ‘Veritas vincit’ tot de zijne gemaakt. Niet alleen de liefde dus, maar ook de waarheid overwint alles ...

Floris Prims en zijn liefde voor de Kempen

DOOR CHRISTEL VAN DAMME

Het is inmiddels al weer elf jaar geleden dat ik hier kwam vertellen over het leven van priester en Antwerps stadsarchivaris kanunnik Floris Prims (1882-1964) en zijn connectie met de Kempen. Zoals u weet, stond Prims mee aan de wieg van de Vereniging van Kempische Schrijvers. De hoogste tijd dus, zo meenden de bestuursleden, om het eens opnieuw over deze ‘oude glorie uit de Kempen’ te hebben. Wie u zojuist hoorde, was dan ook Floris Prims in een geluidsfragment uit zijn lezing over de geschiedenis van De Kempen voor NIR Radio van 21 december 1935.¹

De voordracht van vandaag valt uiteen in drie luiken. Allereerst zal ik het hebben over Prims’ reeks *Campinia Sacra* en zijn connectie met de kerkruïne van Onze-Lieve-Vrouw ten Troon te Ouwen-Grobbendonk. Vervolgens komen we wat meer te weten over zijn inzet voor de Kempische Congressen. Ten slotte trakteer ik u nog op een anekdote met betrekking tot de Vereniging van Kempische Schrijvers.

Floris Prims

Maar laat me beginnen met een korte opfrissing van ons geheugen. Begrijpelijkwijze spruit Prims’ heemkundige interesse voor de Kempen voort uit het feit dat zijn beide ouders uit Grobbendonk afkomstig waren.² De doorslag voor de jonge Floris gaf echter de verhuizing in 1896 van de hele familie van Antwerpen stad naar ‘Den Opstal’, een gehucht van Tielen in de Kempen.

Prims diende hierdoor zijn middelbare studies af te maken op het toen nog Franstalige Gepatroneerd Sint-Jozefscollege van Herentals. Niet alleen werd daar de basis van zijn latere politieke en maatschappelijke visie gelegd, hij maakte er via zijn medewerking aan *De Student* ook vrienden voor het leven, denken we aan Emiel Vliebergh, Frans Van Cauwelaert, Jozef Muls en de stichter van het blad August Laporta zelf.

Na zijn priesterwijding zou Prims voornamelijk in Antwerpen stad wonen. Het feit dat hij, met zijn licentiaatsdiploma ‘Geschied- en zedenkundige wetenschappen’ van de KUL op zak, van 1925 tot 1948 ‘archivaris buiten kader’ van het Antwerps stadsarchief was, zit daar natuurlijk voor veel tussen. In die

Kanunnik Floris Prims
(foto © collectie Stad
Antwerpen, Letterenhuis)

hoedanigheid schreef hij de 29-delige reeks *Geschiedenis van Antwerpen* en vrijwel evenveel delen met korte historische stukjes over Antwerpen en omstreken voor zijn *Antwerpiensia*-reeks.

Tot daar een superverkort overzicht van Prims' leven en carrière, want ik wil niet in herhaling vallen. Voor de uitgebreidere versie ben ik zo vrij te verwijzen naar mijn bijdrage in de *Campiniana* 65 van 2013, voor het geval u dat allemaal nog eens zou willen herlezen.

Voor ons vandaag van meer belang is dat Prims, als 'ware Kempenaar', een groot deel van zijn historiografisch onderzoekswerk ook aan de Kempen zou wijden. Als priester en kanunnik richtte hij daarbij begrijpelijkerwijze zijn heemkundige interesse sterk op de Kempense religieuze '*lieux de mémoire*' oftewel 'plaatsen van herinnering'.

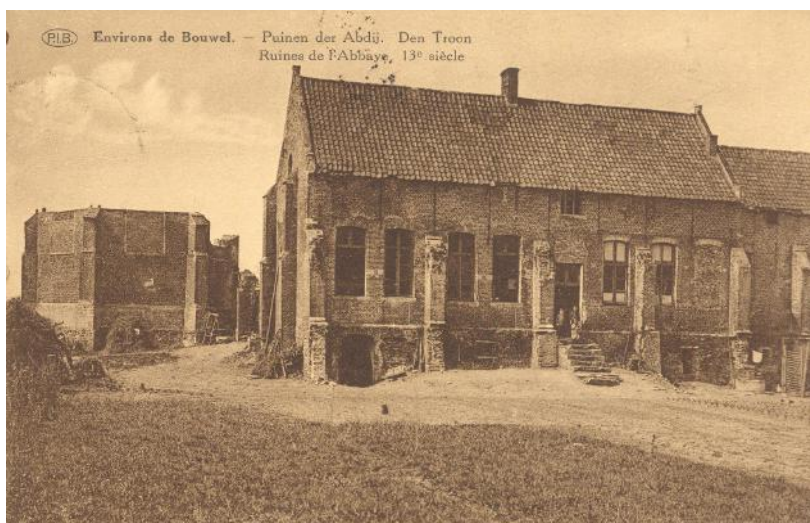
De reeks 'Campinia Sacra' en Onze-Lieve-Vrouw ten Troon te Ouwen-Grobbendonk

Laat ons wat dieper ingaan op Prims' engagement voor de oude kloosters in de Kempen, waaraan hij – zoals u weet – een reeks studies wijdde onder de naam *Campinia Sacra*.

Ik som ze hier nog eens op. Het eerste deel *Arendonk Sint-Agnetendal* dateert uit 1931 en was – zoals de titel aangeeft – gewijd aan het kloostercomplex Sint-Agnetendal in Arendonk.

Nadien³ volgden nummer twee: *Onze Lieve Vrouw ten Troon te Ouwen-Grobbendonk* in 1932; nummer drie: *Onze Lieve Vrouw besloten hof te Herentals* in 1933; nummer vier: *Onze-Lieve-Vrouw-Abdij der Norbertijnen te Postel* in 1935; en nummer vijf: *Onze Lieve Vrouw Presenteering-in-Templo te Oostmalle* in 1936. Pas na de Tweede Wereldoorlog, meer bepaald in 1947, verscheen dan het zevende deel: *Onze-Lieve-Vrouw-Priorij te Korsendonk*. U hoort het goed: het zevende deel, want nummer zes is vreemd genoeg onbestaande. [Rechtzetting: het zesde deel, gewijd aan *De Minderbroeders te Turnhout*, is van de hand van P. Lucianus Ceysens O.F.M.] Een jaar later, in 1948, volgde dan nog deel 8, *Het parochiewezen in de Antwerpsche Kempen*, en ten slotte in 1952 nog deel 9 *Album pastorum Campiniae Antwerpiensis*.

Naar eigen zeggen had Prims veertien delen gepland, maar na het officiële nummer negen zette hij het initiatief stop. De publicatie van de twee laatste delen had zijn uitgeverij Standaard-Boekhandel al niet meer willen financieren. Volgens Ludo Simons in zijn studie *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen* had dat alles te maken met de ongunstige naoorlogse situatie binnen de uitgeverswereld. Zo ordonneerde de Londense besluitwet van 6 mei 1944 dat bepaalde veroordeelden hun recht tot schrijven en publiceren verloren. Bovendien had het geallieerde opperbevel een informatiedienst opgericht die het uitgeven van boeken onderwierp aan een voorafgaande goedkeuring. Maar er was ook de slechte economische situatie. Ludo Simons schrijft: *Voor het gros van de bevolking*

Ruïnes van de abdij Onze-Lieve-Vrouw ten Troon te Ouwengrobbendonk
(foto © Digitale collectie Gemeente Grobbendonk)

*primeerden nu de materiële behoeften; de massale oplagen op ‘oorlogspapier’ behoorden definitief tot het (donkere) verleden.*⁴ Daar kwam nog bij dat de Nederlandse boekenmarkt zich voor Vlaamse import afschermd, zodat uitgeverijen vooral minder goed verkopende titels – zoals de *Campinia Sacra*-studies – niet meer wensten te publiceren. Er restte Prims niets anders dan de laatste titels in eigen beheer uit te geven, wat financieel zwaar om te dragen was, ook al omdat de titels zo goed als niet verkochten.

Betekent dit nu dat Prims’ studies over de Kempische abdijen en kloosters van geen betekenis zijn? Zeer zeker niet. In erfgoedcontext wordt er nog regelmatig naar zijn bijdragen over het Kempense religieuze erfgoed verwezen. Nemen we bijvoorbeeld de digitale erfgoedinventaris van de Vlaamse overheid, waarin ook de beschrijvingen van enkele kloostercomplexen uit de *Campinia Sacra*-reeks zijn opgenomen. Bij elk van die beschrijvingen vinden we tussen de vermelde bronnen vrijwel steeds een verwijzing naar de studie van Prims dienaangaande⁵, al dan niet verwerkt in de publicatie van een latere vakgenoot⁶. Ook werden sommige *Campinia Sacra*-titels later heruitgegeven. Dat gebeurde met deel I *Sint-Agnetendal te Arendonk* dat de Arendonkse heemkundige kring in 1982 opnieuw op de markt bracht. Deel II *Onze Lieve Vrouw ten Troon te Ouwengrobbendonk* uit 1932 kreeg in 1944 een herdruk door de uitgeverij zelf. En in 2011 verscheen er een heruitgave van Prims’ *Onze-Lieve-Vrouw-Abdij der Norbertijnen te Postel*, bijgewerkt door de archivaris van de norbertijnenabdij pater Ivo Billaert.

Van alle *Campinia Sacra*-onderwerpen was de priorij van Onze-Lieve-Vrouw ten Troon te Ouwengrobbendonk wel degene waarmee Prims zich het meest

De begroeide oostvleugel, oorspronkelijk met kapittelzaal, dormitorium, refter, keuken en kelders, is nu een woning (foto © beeldbank.onroerenderfgoed.be)

verbonden voelde. Zo zeer zelfs dat hij in 1931 de resten van de kerk kocht. Wat was voor Prims dan zo bijzonder aan deze plek? De hoofdreden was misschien wel dat zijn moeder uit Grobbendonk afkomstig was. Maar als historicus was hij waarschijnlijk ook geïntrigeerd door de geschiedenis van de priorij. Want die kunnen we gerust ‘bewogen’ noemen.

Veel informatie dienaangaande vinden we in de reeds vermelde digitale inventaris met Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid, die zich op zijn beurt op de bekende reeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* (item 16n3) baseert.⁷ Auteur van het artikel Hilde Kennes schrijft dat de priorij gesticht werd in 1414 door ridder Arnold van Crayenhem en vrouwe Johanna van Steyvoort. Zij zouden zich in de bijbehorende kerk laten begraven.

Het klooster werd gebouwd op de plaats genaamd ‘Hulsdonk’, aan de oude weg van Grobbendonk naar Herentals en behoorde tot het Kapittel van Windesheim, een congregatie met de augustijner leefregel in Nederland. De abdij bereikte een hoogstaand geestelijk, cultureel en kunstambachtelijke peil, voornamelijk op het gebied van de boekverluchting.

Tussen 1572-1579 was de priorij herhaaldelijk het slachtoffer van plunderingen en vernielingen, en bleven enkel de puinen over nadat het klooster, aldus Prims, ‘met kerk en al geplunderd, verbrand, vernield [was] geworden door de Geuzen’.

De priorij kwam nadien opnieuw tot bloei, maar na de verbeurdverklaring tijdens de Franse Revolutie werden de kloostergebouwen als hoeve gebruikt, en de kerk als schuur. In 1898 werd ze definitief door brand verwoest.

Prims’ aankoop in 1931 redde de kerkruïne van de totale afbraak.⁸ In 1950 maakte de kanunnik de ruïne over aan het aartsbisdom Mechelen, dat ze in 1992 overdroeg aan de gemeente Grobbendonk. Die droeg op haar beurt het beheer over aan de natuurvereniging v.z.w. ‘De IJsvogel’, die in 1993 met opgravingen begon, en ook de kerkruïne liet restaureren.

De zaalkerk met driezijdige koorsluiting
(foto © kempenskarakter.be)

Stenen beeld van Onze-Lieve-Vrouw der
XV vreugden (foto © belgiumview.com)

Van de hele constructie uit de vijftiende eeuw resten nog enkel de oostelijke kloostervleugel, de afsluitingsmuur met ingangspoort, en de kerkruïne. De sterk begroeide oostvleugel, oorspronkelijk met kapittelzaal, dormitorium, refector, keuken en kelders, werd meermaals verbouwd en gerestaureerd en is nu een woning bestaande uit twee aaneensluitende constructies van bak- en zandsteen onder zadeldaken. Het pand is in privébezit.

De oorspronkelijke zaalkerk, ingewijd in 1418, werd in 1579 verbouwd. Van die bakstenen constructie met koorsluiting aan drie zijden, blijven enkel nog de koormuren en de zuidmuur van zes traveeën bewaard. Ook een klein deeltje van de westmuur bleef overeind, terwijl de noordmuur tot op de fundering werd afgebroken. Op de binnenwanden zien we de spits- en korbboognissen met erboven de duidelijke aanzetten van de vroegere vensters.

In 1932, dus na Prims' aankoop van de kerk, werd in het koor het fresco met de gekruisigde Christus van een zekere Van den Brande ingehuldigd. Van deze kunstenaar kon ik jammer genoeg geen verdere gegevens achterhalen. Het fresco werd in 1997 gerestaureerd. Door Prims' toedoen zou datzelfde jaar in het koor, meer bepaald in de nis van het voormalige sacramentshuis, het stenen beeld 'Onze-Lieve-Vrouw der XV vreugden' worden geplaatst. Vervaardigd in het beeldhouwersatelier van de Antwerpse gebroeders Frans en Alfons De Roeck, werd het gebeiteld naar het oude zegel van de priorij.

Na de opgravingen uit de jaren 1990 werd de gewelfde grafkelder der stichters zichtbaar en werden grafplaatjes aangebracht die verwijzen naar de plaats van de vroegere graven.

Dankzij Prims en de opgravings- en restauratiewerken behoort Onze-Lieve-Vrouw ten Troon tegenwoordig tot het Vlaamse erfgoed, en is zowaar een toeristische trekpleister geworden.

Door de gemeente Vorselaar is er zelfs een wandelroute naar genoemd, het zogenaamde 'Troonpad'. Had Prims van dit alles ook maar enig vermoeden gehad, het had hem zeker erg verheugd.

Naast de *Campinia Sacra*-reeks schreef Prims – zoals ik u in 2011 reeds vertelde – ook tal van artikels met betrekking tot de Kempische geschiedenis en landschapsgeschiedenis. Vele ervan nam hij op in zijn *Antwerpiensia*-reeks. Voor wie het interesseert, vermeld ik dat de overdrukken ervan in het jaar 2000 door het Centrum voor de Studie van Land en Volk in de Kempen werden gebundeld in de publicatie *Studies over de Antwerpse Kempen door Floris Prims*. Voor een overzicht van alle andere artikelen van zijn hand verwijs ik naar de website van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren, afgekort dBNL.

Floris Prims en de Kempische Congressen

Komen we dan nu bij het tweede luik van de lezing. Door zijn historische kennis over de Kempen werd Prims vaak als spreker uitgenodigd door heemkundige kringen en op volkskundige congressen.

Maar hij nam niet alleen deel aan congressen, hij organiseerde ze ook. Zo was hij de drijvende kracht achter het zesde Kempisch-historisch Congres dat in september 1937 in Hoogstraten plaatsvond. U ziet hier Prims voor het stadhuis in Hoogstraten.

Floris Prims (midden vooraan) voor het stadhuis van Hoogstraten (foto © collectie Stedelijk Museum Hoogstraten)

De Kempische Congressen, officieel de Geschied- en Oudheidkundige Congressen der Kempen genoemd, ontstonden na de Eerste Wereldoorlog op initiatief van de Kempense Oudheidkundige kringen. In deze tijd van industriële ontwikkeling en verbeterde verkeersmogelijkheden wilden vele Kempenaren niet achterblijven. Om

de bevolking met het eigen verleden en vooral het Vlaamse volksleven te laten kennismaken, organiseerden de Kempense Oudheidkundige Kringen in 1922 het eerste congres te Turnhout met een tentoonstelling gewijd aan de schuttersgilden. De bedoeling was om de oude volkscultuur uit het slop halen en opnieuw tot bloei brengen.

Op de webpagina van de Sint-Sebastiaansgilde⁹ uit Essen lezen we dat dankzij de inzet van Floris Prims, maar vooral door kanunnik Jozef Jansen als voorzitter en Jozef Ernalsteen als secretaris het initiatief een vaste vorm kreeg.

Floriz Prims (staande) houdt feestrede tijdens de viering van het Zilveren Jubileum van de Hoogstratens Oudheidkundige Kring (HOK) in de Raadskelder in 1953 met links Jozef Ernalsteen (foto © collectie Stedelijk Museum Hoogstraten)

Ter nadere informatie: kanunnik Jozef E. Jansen speelde een vooraanstaande rol voor de geschiedbeoefening en de heemkunde in de Kempen. Zo was hij in 1903 medestichter van Taxandria, de oudste Geschied- en Oudheidkundige Kring van de Antwerpse Kempen te Turnhout. In 1911 werd hij stadsarchivaris van Turnhout, en later ook conservator van het Taxandriamuseum.

Jozef Ernalsteen (1894-1974) was o.a. voorzitter van de Oudheidkundige Kring van Brecht en secretaris van de Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Volkskunde in Antwerpen.¹⁰

Het Tweede Kempisch Congres vond plaats in 1925 in Brecht, het Derde in 1928 in Geel. De congressen zorgden voor een vernieuwde belangstelling voor en de heropleving van het gildeleven en van de schuttersgilden als oudste verenigingen van de Vlaamse gewesten.

Het bestuur van de Kempische Congressen besliste daarop om tegelijk met de toekomstige congressen ook een Landjuweel der Kempische gilden te organiseren. Strikt genomen ging het om een privé-initiatief van Jozef 'Jef' Laureys – die we later nog zullen tegenkomen – in samenwerking met de Vereniging van Kempische Schrijvers voor de logistieke steun.¹¹

Zodoende gingen het Vierde Congres in 1931 te Essen, het Vijfde in 1935 te Westerlo, en het Zesde in 1937 te Hoogstraten gepaard met respectievelijk het Eerste, Tweede en Derde Kempisch Landjuweel.¹²

In 1937 volgde Prims Jozef Jansen op als eerste voorzitter¹³, en werd als dusdanig verantwoordelijke voor de algehele coördinatie van het Zesde Congres in Hoog-

Stoet bij het Kempisch Congres in Hoogstraten in 1937 met op de achtergrond de begijnhofmuur (foto © collectie Stedelijk Museum Hoogstraten)

straten dat jaar. In die tijd was hij ook bestuurslid van de Hoogstratens Oudheidkundige Kring, kortweg H.O.K., wat hij tot aan zijn dood zou blijven.

In het tijdschrift van de kring met dezelfde naam¹⁴ schreef Floris Prims over het opzet en de invulling van het Zesde Congres een uitgebreid artikel. Daarin maakte hij duidelijk: *Dit Zesde Congres is op een nieuwen voet geschoeid; [...] bezorgt (he)'t aan onze Vlaamsche landsstudie een nieuw element, waarmede in het vervolg zal moeten afgerekend worden.* Als thema koos Prims 'De kennis en het historisch begrijpen van het Kempische landschap'.

De Hoogstratens Oudheidkundige Kring nam zelf ook actief deel aan het Zesde Congres en organiseerde een tentoonstelling van de Vlaamse kunstenaar Alfred Ost met wel 500 werken.

In het kader van het Derde Landjuweel was er ook een optocht door de gemeente. Genieten we nu samen van enkele fragmenten uit de reportage van het Derde Kempisch Landjuweel uit 1937 in Hoogstraten¹⁵, waarin we ook de glunderende voorzitter van de Congressen tegenkomen. Helaas werd er toen nog niet met klank gefilmd, maar u kunt er zich wel een en ander bij voorstellen.¹⁶

In 1952 vond in Mol, samen met het Vierde Kempisch Landjuweel, het Zevende en laatste congres plaats. Door het groeiend wantrouwen tussen het hoofdc Comité en de inrichtende oudheidkundige kringen, en de wederzijdse kritiek, stierf het initiatief nadien een stille dood. Een nieuwe vereniging, de Hoge Gilderaad der Kempen, opgericht op 3 februari 1952, zette de traditie verder.¹⁷ Jozef Ernalsteen, gedesavoueerd als secretaris van de Kempische Congressen, zou hier tot griffier en later tot derde 'Opperhoofdman' worden verkozen.¹⁸

Interessant is dat Prims niet alleen voordrachten over de Kempen voor heemkundige kringen gaf, maar ook voor academische middens. Zo was hij sinds 1930 briefwisselend lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, en tevens secretaris van de Bestendige Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliographie aldaar.¹⁹ Van de vergadering van 26 september 1934 dateert zijn lezing met als titel *De Geschiedenis der Kempen*, waarin hij op het belang van de lokale geschiedvorsing en publicaties wijst.²⁰ Prims' referaat was typisch primisiaans: ruim uitgesponnen, ook vrij gedetailleerd, met vaak lange zinnen, die al eens minder vlot lopen. Op basis van de tekst in het verslag zou ik echter zeggen: met de nodige zwier gebracht.

Floris Prims en de Vereniging van Kempische Schrijvers

In het laatste luik komen we ten slotte bij Prims' lidmaatschap van de Kempische Schrijvers. Dienaangaande moet ik u enigszins teleurstellen, want veel nieuwe bronnen heb ik sinds mijn lezing in 2011 niet meer gevonden. De belangrijkste feiten deelde ik u toen al mee, namelijk dat Prims bij de oprichting van de Vereniging in 1934 door de medestichters – zijnde Ernest Claes, Jozef Simons, Remi Sterkens, Felix Timmermans, Juul Grietens, Pol Heyns, K.C. Peeters en Remi Lens – als ondervoorzitter werd aangesteld, maar twee jaar later niet meer werd herkozen, volgens Jan-M. Goris waarschijnlijk wegens een te beperkte inbreng als bestuurslid.

In de beschikbare verslagen van de bijeenkomsten komt Prims' naam ook later nog slechts enkele keren voor, onder meer in 1948 en in 1953, wanneer hij voor de Vereniging een lezing geeft.

We mogen echter aannemen dat hij ondanks zijn wankelende gezondheid de bijeenkomsten geregeld bijwoonde, al diende hij daarvoor vanuit Antwerpen stad met de beperkte openbare verkeersmiddelen naar de Kempen af te zakken.

Blijkbaar werd zijn lidmaatschap wel erg geapprecieerd. Want niet voor niets werd hij op 9 april 1942 naar aanleiding van zijn zestigste verjaardag door de Vereniging uitgebreid gehuldigd in het Letterenhuis – toen nog Museum van de Vlaamse Letterkunde genoemd – en dit in aanwezigheid van onder meer burgemeester Leo Delwaide, provinciegouverneur Jan Grauls en mgr. dr. Van Waeyenbergh.

In verband hiermee meen ik u toch nog een interessante anekdote te kunnen vertellen. Want dat die huldiging plaatsvond, was niet vanzelfsprekend. Dankzij een overdruk uit het jaarboek 1994-1995 van de Provinciale commissie voor geschiedenis en volkskunde²¹ met betrekking tot de Vereniging tijdens de Tweede Wereldoorlog – mij bezorgd door Jan-M. Goris – komen we te weten dat Prims achter de schermen nog een grote invloed had op de werking van de Vereniging. Dat zat zo: naar aanleiding van Prims' nakende zestigste verjaardag bezocht de toenmalige secretaris van de VKS Remi Sterkens op 6 juni 1941 Prims thuis

Groepsfoto van de Vereniging van Kempische Schrijvers voor de Sint-Catharinakerk van Hoogstraten in 1937 met o.a. Deken Lauwerys, Ferd. Bilcke, Floris Prims, Ger. Voet, Emiel Van Hemeldonck, Remi Sterkens, Gerard Baksteen, Felix Heijndendal, secretaris Sterkens (broer van Remi), Jef Helsens (foto © collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis)

om hem te polsen over de geplande huldiging. Uit het verslag van Sterkens aan Jozef Simons blijkt echter dat Prims daar niet onmiddellijk voor te vinden was. De kanunnik was er niet mee opgezet dat de vereniging haar werking tot dan toe veel te sterk had vereenzelvigd met de initiatieven van medelid Jozef Laureys.²² In de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* schrijft Ludo Simons dat Laureys, in 1934 betrokken bij de oprichting van de Vereniging van Kempische Schrijvers, ‘gedurende meer dan drie decennia de animator en bezieler van het Vlaams-gezinde leven te Herentals’ was. Maar – aldus Ludo Simons – al tijdens het eerste jaar van de Tweede Wereldoorlog had Laureys’ ‘politieke naïviteit’ hem in compromitterend gezelschap gebracht, wat hem na de oorlog nog zuur zou opbreken.²³

Voor Prims alleszins was in 1941 de maat al vol. Hij vond de manifestaties van Laureys te extreem Vlaams-nationalistisch. Weliswaar wees Remi Sterkens er tijdens zijn bezoek aan de kanunnik op dat Laureys geen deel meer uitmaakte van het bestuur van de VKS, maar Prims wilde van de man en van een samenwerking met diens Herentalse initiatieven, zoals de Kempische Kunsttag, niet meer weten. Ook stond hij erop dat de Vereniging ‘loyaal is tegenover het land’. Sterkens mocht dan wel benadrukken dat de Vereniging niet aan politiek wilde doen en haar werking streng cultureel wenste te houden, Prims echter meende dat hij de zaak toch nog moest overwegen.²⁴

Blijkbaar deed de kanunnik dan toch water bij de wijn, want hoewel zijn kritiek niet onmiddellijk tot een breuk tussen de Vereniging en Laureys leidde, de huldiging ging door.²⁵ Het was pas nadat Jef Laureys voor zijn culturele manifestaties steeds meer een beroep deed op verenigingen die aanleunden bij het VNV dat de Kempische Schrijvers in de lente van 1942 alle samenwerking met hem stopzetten.²⁶

Of Prims daarin nog een grote rol heeft gespeeld, is niet duidelijk. Maar de brief van Sterkens aan Jozef Simons uit 1941 toont aan dat de kanunnik het bestuur van de Kempische Schrijvers toch aardig onder druk wist te zetten.

Zo, dit was het voor deze keer. Prims' oeuvre is echter zo uitgebreid, en het archiefmateriaal brengt dankzij de digitalisering steeds meer aan het licht, zodat er wel nog honderd voordrachten nodig zijn om over de persoon Prims een volledig beeld te scheppen. Misschien moeten we het een volgende keer eens hebben over wat Prims over heemkunde en de Kempen schreef in zijn talrijke artikels in zijn *Antverpiensia*-reeks. Nu rest mij enkel nog Ludo Simons en Jan-M. Goris te bedanken voor de kranten- en andere artikels over Prims die ze mij in al hun gulheid schonken. En u, lieve mensen, dank ik eveneens hartelijk voor uw aandacht.

Noten

- 1 E.H. kanunnik Floris Prims, archivaris van de stad Antwerpen (25-47), Over de geschiedenis van de Kempen, lezing door Floris Prims, dd. 21 december 1935 op NIR Radio (vanaf 1960 BRT Radio), bewaard in: Het Archief, VRT, ref. m901z6xm6s/ RE-02844073/ E.H. Prims over De Kempen
- 2 Huwelijksakte nr. 727777320 Karel Augustinus Prims en Carolina Juliana Dieltiens, Burgerlijke Stand Grobbendonk, op website Algemeen Rijksarchief, <https://search.arch.be/nl/zoeken-naar-personen/> (geraadpleegd 6 november 2022)
- 3 L. de Boungne, *Bibliographie van Kan. Dr Floris Prims*, 1952, 11 e.a.
- 4 L. Simons, *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen*, dl. II, Tielt 1987, 159-160
- 5 Kloostercomplex Sint-Agnetendal (online ID 75395), op website Inventaris Onroerend Erfgoed 2023, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75395> (geraadpleegd op 6 november 2022)
- 6 Priorij Onze-Lieve-Vrouw ten Troon (online ID: 85527), op website Inventaris Onroerend Erfgoed 2023, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/85527> (geraadpleegd op 6 november 2022)
- 7 H. Kennes, Onze-Lieve-Vrouw ten Troon te Ouwen-Grobbendonk, in: Kennes H. & Steyaert R., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Herentals, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*, 16n3, Brussel-Turnhout 2001
- 8 J. Lauwereys, Rede van Z.E.H. J. Lauwereys namens de «Kempense Schrijvers», in: *Huldiging van Kanunnik Floris Prims bij zijn 60e verjaardag, ingericht door de Vereniging der Kempische Schrijvers*, 17

- 9 Landjuweel – Bijlage Kempische Congressen, op website Koninklijke Sint-Sebastiaansgilde Essen, <https://new.sintsebastiaansgilde-essen.eu/activiteiten/landjuweel/landjuweel-bijlage-kempische-congressen/> (geraadpleegd 6 november 2022); zie ook Achteruitgang en heropleving 1800-1952, op website Hoge Gilderaad der Kempen, <https://www.hogegilderaadkempen.be/achteruitgang-en-heropleving-1800-1952.html> (geraadpleegd 6 november 2022)
- 10 Landjuweel – Bijlage Kempische Congressen, op website Koninklijke Sint-Sebastiaansgilde Essen, <https://new.sintsebastiaansgilde-essen.eu/activiteiten/landjuweel/landjuweel-bijlage-kempische-congressen/> (geraadpleegd 6 november 2022)
- 11 J.-M. Goris, De Vereniging van Kempische Schrijvers tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Jaarboek 1994-1995*, Provinciale commissie voor geschiedenis en volkskunde, 95
- 12 Landjuweel – Bijlage Kempische Congressen, op website Koninklijke Sint-Sebastiaansgilde Essen, <https://new.sintsebastiaansgilde-essen.eu/activiteiten/landjuweel/landjuweel-bijlage-kempische-congressen/> (geraadpleegd 6 november 2022)
- 13 Geschied- en Oudheidkundige Congressen der Kempen ('Institutionele geschiedenis'), op website Stadsarchief van Turnhout, <https://stadsarchiefturnhout.turnhout.be/nl/downloads/1385/index.html> (geraadpleegd 9 november 2022)
- 14 F. Prims, Het zesde Kempisch historisch congres. Het Congres der Historische Litteekens, in: *HOK. Tijdschrift voor geschiedenis, oudheidkunde, kunst en folklore*, 5/3 (1937), 145-168, aldaar 145-146
- 15 'Het Kempisch Congres in Hoogstraten in 1937', filmpje bewaard door het Stedelijk Museum Hoogstraten, op YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=kEsvKhdJui8> (geraadpleegd 9 november 2022)
- 16 Getoond wordt de sequentie van 0:14 tot 1:00 Deel 1 'Folkloristische en historische stoet'; vervolgens van 28:11 tot 28:37 Floris Prims.
- 17 'Landjuweel – Bijlage Kempische Congressen', op website Koninklijke Sint-Sebastiaansgilde Essen, <https://new.sintsebastiaansgilde-essen.eu/activiteiten/landjuweel/landjuweel-bijlage-kempische-congressen/> (geraadpleegd 6 november 2022)
- 18 Achteruitgang en heropleving 1800-1952, op website Hoge Gilderaad der Kempen, <https://www.hogegilderaadkempen.be/achteruitgang-en-heropleving-1800-1952.html> (geraadpleegd 6 november 2022)
- 19 Prims werd corresponderend lid in 1930 en werkend lid in 1935, zie: Leden 1886-heden, op website Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL), <http://www.kantl.be> (geraadpleegd 12 maart 2007)
- 20 F. Prims, De Geschiedenis der Kempen, in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1934, 813-837
- 21 J.-M. Goris, De Vereniging van Kempische Schrijvers tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Jaarboek 1994-1995*, Provinciale commissie voor geschiedenis en volkskunde, 95-101
- 22 Bijlage bij: J.-M. Goris, De Vereniging van Kempische Schrijvers tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Jaarboek 1994-1995*, Provinciale commissie voor geschiedenis en volkskunde, 97
- 23 L. Simons, Laureys, Jozef, NEVB online, <https://nevb.be/wiki/Laureys,—Jozef> (geraadpleegd 27 oktober 2022)
- 24 Letterenhuis (AMVC), V.3745/HB, Vereniging van Kempische Schrijvers (1934 e.v.), brief van R. Sterkens aan J. Simons, s.l. (= Antwerpen, 6 juni 1941)
- 25 Tolo, Kan. Dr. Floris Prims gehuldigd, in: *De Dag* van 10 april 1942
- 26 L. Simons, Laureys, Jozef, NEVB online, <https://nevb.be/wiki/Laureys,—Jozef> (geraadpleegd 27 oktober 2022)

Gedichten Frans A. Brocatus

Het onverwachte antwoord

*Achter gebroken bomen heeft zij een schuilplaats
gevonden. Een huis met zout op de ramen, krijtende
meeuwen die koerende duiven uit de dakgoot verjagen.*

In een massieve woonkamerdeur is een gestalte uitgesneden:

*een vluchtende schaduw tussen sporen van een gekarteld mes.
Er is haar hand tastend naar de deurknop, een zucht van verlichting
als bij een draai naar links overal in het huis lampen aanflitsen.*

De kunst van de conversatie IV

*Wij stapelen letters van eeuwigdurende
stenen. Medeklinkers klemmen zich vast
in klinkers. Soms is taal een strakke wind*

die er doorheen waait, soms is het wolkenwater

*dat wast, schuurt en polijst. We hebben heimwee
naar de o van verwondering, van uitroeptekens
rollen de punten weg. Eenzamer kunnen wij niet zijn.*

De laatste mooie dagen

*Er is een ondergrondse man die de kranen
van fonteinen in parken dichtdraait. Het is
een naamloze man met boekhoudershanden.*

Op een bank in het park zitten oude geliefden.

*Een vrouw in een drankenkiosk kijkt hoe waterdruppels
beginnen te sputteren in een dubbele fontein, ze sluit
de luiken. De geliefden staan op en laten de bank achter.*

De zin van de nacht

*Wij stappen uit een spiegel en duwen
schaduwen opzij. De dagen worden verpakt
in onbewoonde nesten, op de breuklijn*

van zand en zee knielen giermeeuwen.

*De jassen van onze vaders werden niet weggegeven
toen ze stierven. In nachten vol sissende snijbranders
dragen we ze als maliënkolders van wolkendraden.*

Het geheugen

*De bloedvlek onder haar haargrens en naast
haar gesloten oog wordt een landkaart een
gebied dat nog niet ontdekt en bereisd werd.*

Haar gedachten hebben wielen met zachte banden.

*Er staat een scheidingswand tussen haar en streeplucht
die een gemaaid grasveld gehandschoend wegduwt.
De naam van het nieuwe land ligt in een lege laadbak.*

Littekens van het geheugen

*Wij gedenken hoe we naast elkaar stonden
op een kamergroot balkon in een trage zomernacht
gehavend in onze zwijghemden met zicht*

op het verdwijnen van een langzame dag.

*Jij liet de deur op een kier zodat jij mijn voetstappen
nog kon horen als ik weg zou gaan. Ik verboog de trap naar
beneden tot een draaitrap om jou langer vast te houden.*

Uit de bundel *Littekens van het geheugen* (in voorbereiding)

Gedichten Godart Bosmans

Een weg gebaad

*Als kind is je eerste baan, een glijbaan
een tweede baan, een mini racebaan
zo een achtbaan
later rijd je met je fiets naast de rijbaan
even later dan met de auto op de rijbaan
na je studies, krijg je een eigen baan
die uitgroeit tot een loopbaan
maar als je niet oppast, wordt het een renbaan
een rotbaan
waar mensen aan ten onder gaan
They scream and shout
Burnout !!!
stop daarom op tijd
baan jouw eigen weg
laat het nooit evolueren tot snelweg
maar, samengevat
tot een leuk wandelpad
waar je kunt genieten
van al het moois dat passeert
en alzo rust en harmonie creëert
blijf dus gerust af en toe even staan
zo geraken je zorgen van de baan*

Verschillenissen

*Je kent dat wellicht wel
misschien kon je het zelfs snel
twee tekeningen met de opdracht 'zoek de 10 verschillen'
wat we na het lezen van de opdracht meestal ook willen
Je vindt deze dingetjes in kinderboeken
liggen te grabbel in spelende hoeken
we hebben het allemaal wel eens gedaan
maar heb je er wel eens bij stilgestaan ...
dat de auteurs zich schromelijk vergissen
het ware beter 'zoek de 10 gelijkenissen'
om in deze multiculturele wereld
waarin we zijn overgeheveld
te kunnen samenleven
met zovelen*

*Zou dat niet beter van pas gekomen zijn
zoals het water bij de wijn
de kerk in het midden
wat we ook aanbidden
Ik kijk uit naar het kinderboekje 'zoek de 10 gelijkenissen'
zodat onze kinderen leren denken in compromissen
mekaar leren aanvaarden
als een van de vredesvoorwaarden
Liefdevol samenleven
zonder angsten te beleven ...
welke kleur ook onze huid
misschien geef ik zelf wel eens zo'n boekje uit*

Gedichten Jacques van Gerven

Foto op 't dressoir

*Op sommige avonden
is één flakkerend kaarsje
meer dan genoeg.*

*'t Schaarse schijnsel
speelt z'n spel
met donker en licht,
klaar voor Rembrandts
eerste penseelstreek,
die haar gezicht
in een warme,
zachte gloed
zal zetten.*

Winterwandelaar

*'t Besneeuwde stoppeland
heeft de kraaien ingelijst.*

*Iemand nam
't landschap tussen
wijsvingers en duimen
en scheurde 't
in tweeën.*

*'t Riviertje volgt
de meanderende
vaneenrijting
tot ver voorbij hem,
eenzame winterwandelaar.*

Allemansvriend

*De allemansvriend
loopt kwispelend
in de open armen
van de dood.*

*Eén aai
over zijn
trouwhartige kop
en twee spuitjes
doen het.
Eén om te slapen
en één om
niet meer
wakker te worden.*

*'t Moest gebeuren,
maar na vandaag
kan Judas
niet meer in zijn
schaduw staan.
Het verraad
kan niet groter.*

*'Gaaf ie mee,
dan gaan we
een eindje wandelen',
had hij gezegd.*

Vakantiedag

*Vanuit het dal
ziet hij 't hooiland
de helling opkruipen.*

*Boer, boerin,
kinderen en buren
trokken
't weiland in
om te
maaien, keren en reien.*

*Vandaag kan er
binnengehaald worden.
Samen gewonnen
geurig hooi
waar genoeg zon in zit.*

*Snikheet,
aan de slag
voor kalven koe,
die de oogst
content
zullen kauwen
en herkauwen.*

Over de aankoop van een schilderij: Ferdinand Bordewijk en Marten Melsen

Zoo schildert men bij mijn weten in ons land niet meer.

Ferdinand Bordewijk 1925

DOOR JAN H. MELSEN

*Polderland, wat waart ge beeldrig
met uw slootkant en uw riet!
En wat overvloedig, weeldrig
groeit de jonge zuurkool niet
onder 't frissche eikenlommer,
waar de kip in kwinkleert! –
Ach, de stadsmensch wordt steeds stommer,
daar hij 't landlijk schoon niet eert!¹*

Dit mooie gedicht van Ferdinand Bordewijk (1884-1965), gepubliceerd in 1916, kraakt van liefde voor de natuur, het polderland en haar eenvoudige, goede bevolking, maar ook hoe de stedeling met melancholie het landelijk schoon ziet verdwijnen. Dit gedicht spreekt ons vandaag misschien nog sterker aan, omdat dit verlies enkel aan snelheid heeft gewonnen sinds toen.

In België werkte toentertijd Marten Melsen (1870-1947), een kunstschilder van het boerenleven die picturaal een vergelijkbaar lied 'zong': schilder van boeren-thema's wiens leven en werkmethode rond de Eerste Wereldoorlog fundamenteel veranderden. Zowel dit thema als Melsens niet-moderne schilderwijze – die teruggreep op 16de- en 17de-eeuwse oude meesters – trokken Bordewijk aan. In 1925 leerden auteur Ferdinand Bordewijk en kunstschilder Marten Melsen elkaar via een tijdschriftartikel kennen met als gevolg een bezoek van Johanna Bordewijk (1892-1971) en de aankoop van een karakteristiek schilderij. Spijtig genoeg ging dat doek twintig jaar later verloren bij het geallieerd bombardement op het Bezuidenhout in Den Haag op 3 maart 1945.

Johanna Roepman heeft de kunstschilder ontmoet. Misschien Bordewijk ook, maar daar hebben we geen direct bewijs van.² Uit wat volgt, kunnen we wel een wederzijdse respectvolle waardering tussen de drie kunstenaars afleiden.

Marten Melsen

Kunstschilder Marten Melsen, geboren te Brussel uit een Hollandse vader die van Noord-Brabant naar Brussel was verhuisd, en een Belgische moeder uit de grensstreek, was van Nederlandse nationaliteit tot hij op 18-jarige leeftijd via optie Belg werd. In thuisstad Brussel volgde hij gedurende zeven jaar les op de kunstacademie, waar in die periode vele kunstenaars van naam studeerden zoals James Ensor en Vincent van Gogh. Auteurs noemen hem ‘olijk schilder der boeren uit het Polderland’ (Emmanuel De Bom) of ‘moderne Breugel’ (Karel Van de Woestijne e.a.).

Inderdaad, Melsen schilderde de boer op een naturalistisch-realistische wijze die teruggreep naar 16de- en 17de-eeuwse boerenschilders als Pieter Breugel, David Teniers, Adriaen van Ostade, Adriaen Brouwer of Joos van Craesbeeck. Soms werd hij wel als ‘oudbollig’ beschouwd. Andere critici vonden het echter een geniale herinterpretatie van culturele ras-eigenheid en continuïteit, vooral in de context van ingrijpende modernistische veranderingen rond 1900. Melsen toonde vanaf de jaren 1890 de hardwerkende boer met ketjeshumor³, op hetzelfde moment dat Vlaamse progressieve schrijvers rond *Van Nu en Straks* hun oeuvre uitbouwden. Melsen vereeuwigt de volksmens op het veld, bij de winterse varkensslachting, rustend aan de Leuvense stoof of het dorpscafé, ’s zondags in de kerk of tijdens de processie in mei. In de herfst proeven we sappige Eekhoudiaanse Putse kermessen, waarmee Melsen veel succes kent in Brusselse en Waalse salons, en zelfs in het buitenland. Melsen heeft trouwens illustraties uitgeprobeerd voor Eekhouds *Kees Doorik*. Dat naturalisme in kunst en letterkunde kwam toen ook op in andere Europese landen.

Wat betreft vruchtbaarheidssymboliek schildert Melsen op majesteuze wijze varianten van *Moeder met kind*, waarbij hij een eenvoudige boerin (zoniet zijn eigen echtgenote, nicht van toondichter August De Boeck) veredelt tot een gotisch getinte madonna. Van de *Aanbidding der wijzen*, reeds lang een historisch thema in katholiek Zuid-Nederland en Vlaanderen, maakt hij eveneens landelijke versies, waarin hij vrienden-auteurs als wijzen penseelt. Kortom, hij vereeuwigt de activiteiten van de boer zoals deze sinds generaties onveranderd bestaan. Hij doet dit op een zeer oorspronkelijke en persoonlijke manier, rauw en met humor, maar steeds met liefde voor de landmens en de natuur.

In die art-nouveauperiode vielen dergelijke realistische taferelen in de smaak tijdens de stedelijke kunstsalons, zowel bij privéverzamelaars, officiële instanties als pers.

Marten Melsen, *Jaarmarkt te Putte* – 1899-1900, olie op doek 86 x 130 cm, vroeger verzameling De Meulemeester

Kunstcontacten tussen Nederland en Vlaanderen

Emmanuel De Bom (1868-1953), correspondent voor België van dagblad *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, verdedigde het werk van Melsen in Nederland en bracht hem in contact met Jozef Muls, Herman De Man, het echtpaar Carel en Margo Scharren-Antink en andere letterkundigen, elders in meer detail beschreven.⁴ We onthouden hier dat Melsens originele doeken door critici en door een aantal journalisten werden beschouwd als een picturale uiting van Vlaams patriotisme van de eerste generatie: *Elk doek van Marten Melsen is een beschrijvende novelle, maar dan zo raak, zo scherp en diep, als een Streuvels 't in het vroede, en Timmermans in het luimige geschreven hebben*.⁵ Elders lezen we dat 'Marten Melsen schildert gelijk Stijn Streuvels schrijft'.⁶

Melsen had zelf méér neven in Nederland dan in België.⁷ Sommige Hollandse familieleden emigreerden naar België maar de meesten deinden uit over heel Nederland, en verder. Een neef met wie intense contacten bestonden, was Jan-Baptist Melsen (1857-1945), oud-Sorbonne student en leraar in Den Haag. Hun briefwisseling is zowel in het Frans als in het Nederlands geschreven. Melsen zelf was als Brusselaar perfect tweetalig. Marten kwam regelmatig bij deze neef in Den Haag en we sluiten niet uit dat ze dan Bordewijk hebben bezocht. In de andere richting promootte Melsen de Nederlandse cultuur in Brussel. Hij nam een zestal Brusselse kunstschilders en beeldhouwers mee op reis naar Nederland om aldaar musea te bezoeken, evenals Willem Mesdag en Fritz Thaulow.⁸ Op hun beurt nodigden ze een aantal Nederlandse kunstenaars uit

Marten Melsen, *Herman De Man* – 1921, schetsen in oostindische inkt uit schetsboek, Stichting Marten Melsen

om in Brussel tentoon te stellen in 1907.⁹ Verder heeft Melsen ook regelmatig werk ingestuurd naar Hollandse tentoonstellingen, waaronder in Roosendaal (1897), Scheveningen (1902), de Larensche kunsthandel in Amsterdam (1913) en de Belgisch-Hollandse Kring in Den Haag (1917). Na Melsens dood zijn er in Nederland drie éénmanstentoonstellingen georganiseerd.¹⁰

Bij Herman De Mans bezoek ¹¹ aan Melsen heeft Melsen De Man trouwens geportretteerd. Het echtpaar Scharten-Antink schreef een opdracht in een van hun boeken.¹² De bekende foto van De Boms zestigste verjaardagsfeest te Antwerpen toont een aantal Vlaams-Nederlandse contacten.¹³

Uiteraard kenden De Bom en Bordewijk elkaars werk. Naar aanleiding van scherpe

kritiek die de Hollandse auteur Ferdinand Bordewijk in *De laatste eer* (1935) had geschreven over schrijver-uitgever Querido, noemt Emmanuel De Bom Bordewijk in een radiobespreking hier een zure, bijtende Hollander.

Ferdinand Bordewijk en Johanna Roepman

De Hollandse advocaat Ferdinand Bordewijk (1884-1965) wilde reeds in 1919 een nieuw literair genre in Nederland introduceren. Na een moeilijke start werd hij een van Nederlands meest vooraanstaande schrijvers. In 1914 huwde hij met de componiste Johanna Roepman (1892-1971) die in 1919 nog niet dezelfde ambities had, maar wel geheel nieuwe, eigen muziek wenste te maken. Ze toonde daarin evenveel doorzettingsvermogen als Ferdinand, of nog méér. Dat had ze ook nodig, want ze moest alles nog leren op het gebied van componeren. Daarbij keek ze, net als haar man, naar het buitenland. De meest invloedrijke vernieuwer op muziekgebied, Claude Debussy, kwam in 1914 naar Nederland.¹⁴ Van eenvoudige stukken voor piano solo en muziek bij bestaande liederen ging ze later ook sonates voor viool en piano componeren en veel later zelfs een opera op tekst van haar echtgenoot. Ze vulden elkaar goed aan als kunstenaars, hielpen en ondersteunden

Verjaardagsdiner van Emmanuel De Bom (Melsen midden achteraan), 9 november 1928
(foto © collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis)

mekaar gedurende hun ganse leven. Bordewijk speelde trouwens goed piano en Roepman werkte ook als vertaalster van boeken.

Bordewijk had geregeld contact met de Vlaamse literatuur. Zo heeft hij onder meer proza geschreven over werk van Elsschot, Walschap, Teirlinck, Van Aken, Boon, Claus, Lampo, Van Lishout en Ernest Claes. In een artikel over Daisne schrijft Bordewijk: *Met Daisne's De man die zijn haar kort liet knippen zijn we in de grote letterkunde. Ik heb al meer opgemerkt dat ons, Nederlanders, blijdschap past en trots over het peil der Vlaamse schone letteren, een peil, thans mogelijk hoger dan ooit. Hier valt het verschil in nationaliteit volkomen weg tegenover de eenheid der taal. Dit is onze letterkunde, gelijk de onze ook de hunne is.*¹⁵

Johanna Roepman heeft ook muziek geschreven op teksten van Vlamingen onder meer op 'Boere-Charleston' (1936) van Paul van Ostaijen. Van Ostaijen had reeds in 1917 een merkwaardig artikel over Melsen gepubliceerd, maar Melsens kennismaking met het echtpaar Bordewijk-Roepman gebeurde eerder per toeval, door een artikel in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* in 1925.

Voorbereidend werk

Reeds in 1894 komt academiestudent Melsen naar de Antwerpse en Noord-Brabantse polders om met confrater Louis Houwaert gedurende maanden de boeren te schetsen, te fotograferen en te schilderen. Uit die periode zijn krachtige foto's en doeken bewaard gebleven, waarvan enkele werken tot het doek hebben geïnspireerd dat Bordewijk later zal aankopen.

In die tijd (1895-1900) schildert Melsen ook een doek met drie boerinnen die huiswaarts keren na een dag veldlabeur. Hij neemt foto's van hen als basis voor zijn kunst. Boeren poseerden niet zo graag en zeker niet voor deze vreemde, bebaarde kunstschilder uit de hoofdstad. Zijn goede imborst, good looks en financiële vrijheid compenseerden zijn eerder karig woordgebruik, waardoor de plaatselijke bevolking hem soms toch aanzag voor een tovenaar.

Kunstschilder George Hendrik Breitner (1857-1923) schilderde tijdens dezelfde periode een vergelijkbaar thema. Bij hem zijn de dames echter stedelijk verburgerd.¹⁶ Heeft Melsen dit doek in een kunstsalon bekeken om er een boerenversie van te maken, of is het andersom geweest? Waarschijnlijk heeft Melsen dit schilderij reeds vroeg verkocht, vóór 1900. Rond 1920 wordt hij er weer eigenaar van, mogelijk na terugkoop uit de veiling van de nalatenschap van de koper. Na toevoeging van een geit en actualisatie van de signatuur, biedt hij het doek weer te koop aan. Een werkje met een geit (1921) was daarvoor mogelijk de studie.

De eerste versie (1902)

In het schilderij dat Bordewijk zal aankopen, *De dronken sater*, vinden we elementen terug uit deze vroege doeken. Het kindje linksonder komt ook op ander werk voor en de drie boerinnen in variante houdingen eveneens.

Marten Melsen, *De sater / Le satyre*, olie op doek
ca. 65 x 80 cm, verzameling Ferdinand Bordewijk
Den Haag sinds 1925

In tentoonstellingscatalogi vonden we meerdere titels voor dit doek (of voor latere replica's): *Dronken sater*, *Kermismaandag*, *Dorpsboemelaar*, *Dansende meiden*, *Een danspas*¹⁷ of *Het Oordeel van Paris*. De laatste titel verwijst uiteraard naar het mythologisch verhaal van Juno, Venus en Minerva die dingen naar de gunsten van de knappe, jonge Paris, die Venus kiest en onwetend daarvoor de oorlog van Troje uitlokt. Dit onderwerp is heel frequent geschilderd in de Europese kunst vanaf de vijftiende eeuw.

Melsen exposeert zijn *Le satyre* de eerste maal in oktober 1902 bij de Brusselse kunstkring *Labeur*, waarbij hij sinds 1899 jaarlijks tentoonstelt in het Musée Moderne.

De afmetingen kennen we niet precies, maar Johanna Bordewijk geeft wel een aanwijzing in haar brief, waarin ze vermeldt 'h 65 cm'. Melsen stelt het weer tentoon in december 1903 op de éénmansexpositie in de nog steeds bestaande

Brusselse Kunstkring Cercle Artistique & Littéraire. Een criticus beschrijft het doek als ‘een boerenmephisto die zijn glas jenever uitstort op drie malschgekleurde margarethas’.¹⁸ Mogelijk is het doek aldaar verkocht en wordt een zekere familie Becker uit Brussel eigenaar.¹⁹ Twintig jaar later – in 1924 – blijkt dit werk weer in eigendom van de kunstschilder te zijn (mogelijk via terugkoop op een veiling).

Marten Melsen, *De dronken sater (Dansende meiden)* – 1916, oliestudie op doek, privé-verzameling

De tweede versie (1916-18) en studies hiervoor

Rond 1916 maakt Melsen een kleine olieverfversie van het werk *Dansende meiden*, ofwel op basis van een foto van de verkochte eerste versie, ofwel op de toenmalige vroege olieverfstudie zelf, bijgewerkt in zijn vernieuwde, meer weidse luministische stijl. Inderdaad rond de Eerste Wereldoorlog begon Melsen lichtere kleuren te gebruiken, de damesjurken

trekken hier veel sterker de aandacht.

Een kunstrecensent merkt dat trouwens op en schrijft: *De Sater, die de drie Putsche kleurige volksmeisjes keurt... o die Sater! Wat een Forain!*²⁰ Paul van Ostaijen schrijft over dit meer recente werk van Melsen in 1917 zijn indrukken. Melsen heeft gebrek aan picturale logica omdat hij details accentueert, maar niet het *ganse* thema: *Het palet van Melsen is wel rijkelijk voorzien, maar tusschen dit en een kolorist te zijn is er wel ruimte. 'Dat kleur alles zijn zou' is een vooruitzetting waaraan zelfs Ensor niet meer zou gelooven. Wij verlangen van Melsen niet de koloristische handigheid van een Claus of een Van Rijsselberghe. Maar dit: meer artistiek, meer voornaam, ik zou bijna zeggen niet zoo klein-stedsch. Zoo waren de 'Dansende meiden' misschien wel flamboyants, maar ook gewis armoedig.*²¹

In het Elseviers artikel van Joris Vriamont, februari 1925, leest Bordewijk over deze

Marten Melsen, *De dronken sater* – 1916-18, olie op doek 70 x 60 cm, privé-verzameling

kleurevolutie in Melsens doek: *Ik sprak van technische evolutie. Het lag voor de hand dat Melsen die zoo attent is aan alle stromingen er vatbaar voor moest zijn. Hij bouwt de doeken zijner eerste periode in een donkerige tonigheid; voor bruin blijkt hij een voorkeur te hebben [...]* Later wordt zijn glanzend koloriet smijdig en malsch als de deeg van den Poldergrond. Het wordt een welig-overdadige orkestratie van kleur waarin het koperwerk domineert. Dorpsboemelaar reken ik ook tot deze kentering: drie achterbuurt-bacchanten die evolueeren vóór een vrouwetoeker, rood, groen en geel, schril als drie dissonanten.²² Op de Biënnale van Venetië stuurt Melsen in 1920 een *Satiro ebbro* in, waarschijnlijk hetzelfde doek. Op nog een andere expo te Antwerpen, in Kunsthal Zaal Renis in 1923, is het nr. 1 in de expositie: *Een boer tegenover een trio van dorps-schoonen; een gegeven dat geen ander Vlaamsch schilder met evenveel humor en met even groot waarnemingsvermogen aankan.*²³ Een confrater schrijft: *En in de herberg, verhitst door drank en door den dans komt de kermispret tot een wellust-uiting en geeft de schilder ons het 'Oordeel van Paris' te zien.*²⁴

De derde versie en studies hiervoor, ca. 1940

Ook deze tweede versie verkoopt Melsen, waarna hij op het einde van de jaren 1930 beslist er nog een versie van te maken: eerst in aquarel – dat het thema blootlegt, zonder detail – dan op een groot doek, in een prachtige hedendaagse versie met quasi expressionistische elementen, vandaag te zien in het gemeentehuis van Stabroek aan de Belgisch-Nederlandse grens.

Marten Melsen, *De dronken sater*, aquarel-studie op papier, familie Melsen

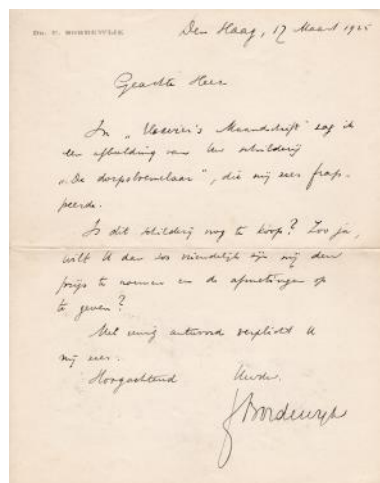
M. Melsen, *De dronken sater* – circa 1940, olie op doek, familie Melsen in bruikleen aan gemeente Stabroek

Artikel in Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift, februari 1925

Joris Vriamont, de auteur van het artikel, kende Melsen reeds.²⁵ Als pianist en pianovertegenwoordiger van Pleyel in Brussel was Vriamont promotor van de muziek van de toondichters August De Boeck en Paul Gilson, vrienden van Marten Melsen. Vriamont hield enorm van schilderkunst – hij bezat werk van Ensor en Modigliani en gebruikte Magrittes diensten als illustrator van partituren – én

van literatuur, bijvoorbeeld Stijn Streuvels, bij wie hij met De Boeck op bezoek kwam. Met beperkt succes heeft Vriamont zelf enkele boeken en persartikels gepubliceerd. Het artikel over Melsen is een voorbeeld van zijn barokke verteltrant en van zijn grote waardering voor deze schrijvers, componisten en kunstschilders.

Voorzien van vele foto's verschijnt het artikel in februari 1925 in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* met kleurrijke Vlaamse woorden en sappige anecdotes die Bordewijks gevoeligheid moeten hebben geraakt, net zoals de foto van het schilderij *De Dorpsboemelaar*. Bordewijk neemt de pen en besluit een briefje te schrijven naar de kunstschilder, ook al heeft hij diens adres niet; op de omslag schreef hij op goed geluk, maar met succes als bestemming: 'Marten Melsen. Stabroek'

Geachte Heer,

In "Elsevier's Maandschrift" zag ik een afbeelding van Uw schilderij "De dorpsboemelaar", die mij zeer frappeerde. Is dit schilderij nog te koop? Zoo ja, wilt U dan zoo vriendelijk zijn mij den prijs te noemen en de afmetingen op te geven? Met eenig antwoord verplicht U mij zeer.

Hoogachtend,

Uwder F Bordewijk²⁶

De door Melsen gevraagde prijs heeft Bordewijk niet ontmoedigd, want kort daarna schrijft hij dat zijn echtgenote het schilderij persoonlijk zal komen bekijken bij de kunstenaar thuis (te 'Stabroek bij de Hollandsche grens'):

Den Heer Marten Melsen, Schilder

Stabroek, Belgie

(bij de Hollandsche grens)

Den Haag, 24 maart 1925

Geachte Heer,

Mijn vrouw wilde graag Uw schilderij "De dorpsboemelaar" eens komen zien. Schikt het U als zij a.s. Maandag 30 dezer, in den loop van den middag de schilderij bij U komt zien?

En wilt U ons dan even Uw preciese adres opgeven?

In afwachting van Uw nader bericht,

Hoogachtend, Uwder F Bordewijk

Schenkkade 219, Den Haag

We vermoeden dat Johanna positief was over het bezoek, want niet alleen koopt ze het werk aan, maar schrijft ze later van haar mooie herinneringen aan dat bezoek, en dat ze graag terug op bezoek zou willen komen. Bordewijk is tevreden met zijn aankoop, want enkele weken later schrijft hij uitvoerig zijn indrukken erover neer:

Dr. F. Bordewijk

Den Haag, 22 april 1925

Zeer geachte Heer,

Reeds enige tijd geleden werd het schilderij “De dorpsboemelaar” of “De sater” (de laatste titel is het kernachtigst) bij mij bezorgd, maar door verblijf buitenlands kan ik er U eerst thans over schrijven.

En ik wil U er graag over schrijven, omdat ik het héél mooi vind. Zoo schildert men bij mijn weten in ons land niet meer. “La vie grasse et pleine des hollandais” zooals Zola in l’Assommoir onze oude schilderkunst kenschetst, wordt hier thans niet meer weergegeven. U als Vlaming hebt de traditie welke vlaamsche en hollandsche scholen voorheen vereenigde nog bewaard. Ik hoop dat U het mij niet ten kwade duid [sic] als ik in uw schilderij herinnerd word aan oude nationale glorie, in bizonder denk aan Jan Steen, – gelijk ook mijn vrouw deed. Ik bedoel hier niets mede van onoorspronkelijkheid. Alleen maar wil ik er mede zeggen dat ik in Uw werk het uitbundige dierlijke leven der oude Hollanders terugvind en daarbij nog in het bizonder den eenigszins luguberen humor van Jan Steen. Het tragi-komische – door zijn bijsmaak van luguberheid meer tragisch ten slotte dan komisch – hebt U meesterlijk weergegeven.

Daarbij is het ook van compositie en in onderdeelen uitnemend geslaagd. Ieder der drie dansende vrouwen heeft haar eigen type: bevallig-lichtzinnig de eerste, boerend gemeen de middelste, en de laatste enkel maar bot dom boersch. En dan de snoeper zelf met zijn koontjes van een oud rood!

De foto van Uw werk trof mij dadelijk, maar het origineel overtreft ver de foto, terwijl ik de thans door U aangebrachte retouche aan den kop der tweede vrouw zeer gelukkig acht. Het schilderij hangt in onze huiskamer, en het is een voorrecht dat wij het bezitten, waarde heer! Als U nog eens lust mocht gevoelen het te komen bekijken – wij zullen U steeds gaarne ontvangen.

Met beleefden groet hoogachtend
*Uwder F Bordewijk*²⁶

De interesse van Bordewijk voor Oud-Hollandse meesters en voor het polderland rappelleert het eerder aangehaald gedicht, maar ook andere verzen.

*Ik geloof, er is niets schooner dan een slootkant en wat riet.
Danken wij den Albelooner daaglijks, in een simpel lied,
voor de kostelijke zaken, kwistig om ons heen gespreid:
vee, een sloot, waar kikkers kwaken, weide, boer en boerenmeid.*

*O, ik zou wel willen trouwen, bij den slootkant in het riet,
met een van die jonge vrouwen als men in de polders ziet:
blond en blank, met van de koffie bruin gebit, en zacht als brij.
Ik ging wonen op een hoffie, en ik week niet van haar zij.²⁷*

Ik sluit niet uit dat in deze context Bordewijk gevoelig was voor de paragraaf die Melsen beschrijft als een *stedeling* die het polderleven en de boer vanop afstand bekijkt²⁸, net zoals Bordewijk dat doet. Inderdaad, Vlaams auteur Karel Van de Woestijne had in 1911 reeds een artikel gepubliceerd in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over hoe Melsen zich daardoor onderscheidde van Stijn Streuvels, wiens schrijverswerk volgens Van de Woestijne organisch te verklaren was, omdat Streuvels zelf ook van het platteland afkomstig was, in tegenstelling met Brusselselaar Melsen of de Gentse auteur Cyriel Buysse.²⁹ Bordewijk citeert inderdaad verder in hetzelfde gedicht:

*Ach, maar ach, dat zijn slechts droomen bij den slootkant in het riet.
Als de stille nacht gaat komen, en het zwerk van kleur verschiet,
fiets ik met weemoedig treuren naar de stad toe, waar ik woon.
Heel den weg langs blijf ik neuren: 'Polderland, wat waart ge schoon!*

*Polderland, wat waart ge beeldrig met uw slootkant en uw riet!
En wat overvloedig, weeldrig groeit de jonge zuurkool niet
onder 't frissche eikenlommer, waar de kip in kwinkeleert! -
Ach, de stadsmensch wordt steeds stommer, daar hij 't landlijk schoon niet eert!*

Ook De Bom beschrijft Melsen als 'een soort novellist van landelijk gebeuren'. In maart 1931 stelt Melsen zoals elk jaar tentoon in zijn Antwerpse Kunstkring Als Ick Kan, die bijna 50 jaar bestaat. Bordewijk leest de kunstrecensie daarover in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*:

Daar is allereerst de oude en gezapige 'boerenschilder' Marten Melsen, uit Stabroek, die steeds weer van zijn polderboeren en van zijn polderland op innemende en zoo karakteristieke wijze weet te verhalen. In onzen Melsen is de geest der oude Nederlanders – Steen, Ostade, van Craesbeke – gevaren. Hij verhaalt, inderdaad. Hij is een soort novellist van landelijk gebeuren, met oerkrachtige typen, met verrassend leuke bijzonderheden, maar hij is ook, behalve een scherp waarnemer en een trouw en spitsvondig aantekenaar van oubollige zeden, een fijngevoelig en boeiend colorist. Soms grauw en groezelig haast, zooals de vette, nattige, van

regen doorweekte polderstreek, met de breede verschieten en de vochtige atmosfeer, meebrengt in het gure getij, maar ook klaterend en schaterend soms bij de processies en kermissen in zonnigen zomer.

De eloquente De Bom beëindigt deze recensie met een belofte: *Er zou een boek te schrijven zijn – het zál geschreven worden! – over dezen oorspronkelijken schouwer van een gewest en een volk, dat in hem zijn uitzegger, zijn beschrijver en soms zijn zanger heeft gevonden.*³⁰

We zien hier veel overeenkomst met wat Bordewijk naar de woordkarige Melsen had geschreven in 1925. Bordewijk stuurt dus – waarschijnlijk met een bevestigende glimlach – een exemplaar van de krant op naar Melsen thuis. Hij is trouwens niet de enige persoon die dat doet. Vanuit Wiesbaden krijgt Melsen hetzelfde knipsel toegestuurd van een bewonderaar. In zijn antwoord verwijst Melsen naar Bordewijks recent schrijven.

*Den WelEdelen Heer H.J. de Backer
Leberberg 8, Wiesbaden
Stabroeck, 5 April 1931*

Geachte Heer de Backer,

Het ontvangen van het artikel uit de ‘Rotterdammer’ doet mij groot genoeg, zonder nochtans mij te herinneren dat ik U al ergens ontmoet heb, ik hoop dat het wel eens zal gebeuren; een paar dagen te voren ontving ik eenzelfde blad van een kennis uit Den Haag die een van de besproken werken kocht op het lezen van het artikel en het zicht eener reproductie.

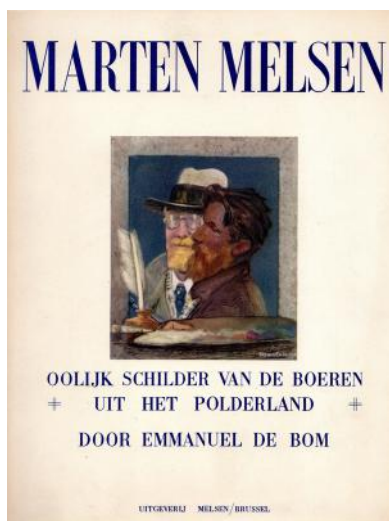
Ik dank U en wensch U een aangenaam verblijf in het vermoedelijk schoone Wiesbaden dat ik alleen van naam ken.

*Met Welgemeende Groeten
Marten Melsen³¹*

Monografie 1942 en overzichtstentoonstelling van 1943

De Boms hierboven beschreven belofte wordt tien jaar later ingelost. In de zomer van 1942 begint hij aan een monografie over Melsen, die hij inmiddels bijna veertig jaar kent. Het boek is af in december 1942 en wordt gedrukt bij zijn neef, uitgever Henri Melsen. De monografie wordt een prachtig uitgegeven boek. Een luxe versie werd slechts op 200 exemplaren gedrukt met de naam van de voorintekenaar persoonlijk en apart vermeld en gesigneerd door zowel kunstschilder als auteur. De uitgave is niet alleen met 42 zwart-wit- maar uitzonderlijk ook met acht kleurillustraties geïllustreerd, wat toen een technisch hoogstandje was. Daarom werd het boek ook aan een hoge prijs verkocht.³²

De namen van de eigenaars stonden vermeld onder elke foto van elk schilderij. Om de werken te kunnen fotograferen hebben auteur en kunstschilder een reis gemaakt langs alle eigenaars. Melsen bezat toen reeds een heel oude, vroege foto van het werk van Bordewijk, zelfs mét een kader.³³ Mogelijk hebben ze hem een recentere foto gevraagd. Het is echter niet uitgesloten dat ze bij Bordewijk in Den Haag daartoe op bezoek zijn geweest, omdat Bordewijks werk in het boek staat afgebeeld, evenals twee andere versies van het onderwerp. Het werk van Bordewijk was niet aanwezig op de tentoonstelling van maart 1943.³⁴

Monografie *Marten Melsen* uit 1942

Het bombardement van 3 maart 1945

Op 3 maart 1945 bombarderen de geallieerden per vergissing de wijk Bezuidenhout in Den Haag. Het gevolg is ruim vijfhonderd doden en meer dan twaalfduizend daklozen. Onder de laatsten ook de familie Bordewijk; hun huis in de Tweede Van den Boschstraat wordt vernietigd. Ze zaten, memoreert hun dochter Nick, in de kelder (behalve haar vader, die ervoor was blijven staan omdat hij dat veiliger vond) toen het huis boven hun hoofden in elkaar klapte. In de straat waren acht bommen gevallen met als gevolg één dode, de portier van de Kultuurkamer. Alleen zijn huissleutel heeft Bordewijk kunnen redden. Na het bombardement toog de familie ‘op een schoen en een slof naar Leiden’.³⁵ Zoon Rob was licht gewond aan hoofd en handen. Het doek van Melsen werd volledig vernield. In 1947 schrijft Johanna Roepman dit aan kunstschilder Melsen om hem te informeren.

*Aan Weled. Heer M. Melsen
Kunstschilder te Stabroeck bij Antwerpen, België*

*Joh. Bordewijk – Roepman
Telefoon 55.05.38*

Den Haag, 15 maart 1947

Nieuwe Parklaan 20

Zeer geachte Heer Melsen,

Ik weet niet of U zich zult herinneren dat ik ± 15 jaren geleden een schilderij 65h kocht, voorstellende 3 vrouwen en een dronken man, een soort Kermistafereel. Er is heel wat gebeurd

in deze jaren – Ons huis is gebombardeerd en totaal verwoest, zodat wij de oude bezittingen hebben verloren. Alleen de partituren van mijzelf en de manuscripten van mijn man bleven bewaard omdat ze in onze safe lagen.

Begin April moet ik hoogstwaarschijnlijk in Antwerpen zijn om een dirigent te spreken. Kan ik U dan misschien eens komen bezoeken? Woont u nog in hetzelfde huis? Gaarne zou ik van U horen of dit U zou schikken ik zou het prettig vinden U en uw vrouw en kinderen weer eens terug te zien.

Met vriendelijke groeten,

Hoogachtend

Joh. Bordewijk – Roepman

Afz.: Nieuwe Parklaan 20, den Haag, Holland

Op het moment dat ze deze brief schrijft, weet ze dus nog niet dat de kunstenaar de maand ervoor op 76-jarige leeftijd overleden was. Door het bombardement en het vertrek naar Leiden was het overlijdensbericht mogelijk nooit aangekomen.

Na het ontvangen van Johanna's brief, antwoordt de 37-jarige zoon van de kunstschilder, Adriaan Melsen, met het droevige nieuws dat de kunstschilder net overleden is. Johanna schrijft terug dat ze toch graag op bezoek zou willen komen, wat de familie Melsen plezier doet, want ze hadden leuke herinneringen aan Johanna's eerste bezoek 18 jaar eerder:

Den weledele Heer A. Melsen

Hoog Eind 60, Stabroek, bij Ant-Werpen, België

Joh. Bordewijk – Roepman

Telefoon 55.05.38

Nieuwe Parklaan 20

Den Haag, 26 Maart 1947

Zeer geachte Heer Melsen,

Het deed mij heel genoeg Uw brief te ontvangen, waarvoor hartelijk dank. Wat spijt het ons te vernemen dat Uw Vader overleden is! Wilt u Svp Uw moeder en Zusters onze hartelijke deelneming betuigen?

Het is merkwaardig dat wij juist de laatste weken herhaaldelijk aan hem dachten en over hem hebben gesproken, zoodat ik ten slotte het plan opvatte U allen te gaan bezoeken. Ik herinner mij het huis nog zeer goed, ook dat Uw moeder een warm eitje voor mij uit het kippenhok haalde en dat ik met Uw Vader op zolder, op het atelier, zijn schilderijen bezichtigde. Wat is dat alles lang geleden!

Nu is mijn plan 9 of 10 april naar Antwerpen te gaan – precies wanneer kan ik niet zeggen, omdat dit afhangt van een dirigent, dien ik bezoeken wil. Kan ik op één dag heen en weer van

*Antwerpen naar Stabroek en schikt het U beter als ik in de morgen of in den namiddag kom?
Als U mij dit wilt schrijven dan zal ik zooveel mogelijk mijn tijd daarnaar inrichten.*

*Met vriendelijke groeten voor U allen en tot spoedig ziens,
Uw Joh. Bordewijk – Roepman Afz: Nieuwe Parklaan 20, den Haag*

En inderdaad, twee weken later kondigt Johanna haar bezoek aan:

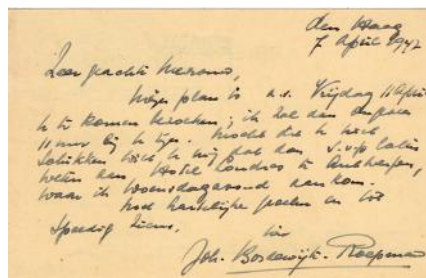
Mad.me M. Melsen

Hoog Eind 60, Stabroek bij Antwerpen, België

den Haag, 7 April 1947

Zeer geachte Mevrouw,

*Mijn plan is a.s. Vrijdag 11 April U te komen
bezoeken; ik zal dan ongeveer 11 uur bij U zijn.
Mocht dit U niet schikken wilt U mij dat dan
S.v.p. laten weten aan Hotel Londres te Antwer-
pen, waar ik woensdagavond aankom.*

*den Haag
7 April 1947*

*Leere familie kerens,
Mijn plan is a.s. Vrijdag 11 April
te komen bezoeken; ik zal dan ongeveer
11 uur bij U zijn. Mocht dit U niet
schikken wilt U mij dat dan S.v.p. laten
weten aan Hotel Londres te Antwerpen,
waar ik woensdagavond aankom.
Met hartelijke groeten en tot
spoedig ziens,
Joh. Bordewijk - Roepman*

Met hartelijke groeten en tot spoedig Ziens,

Uw Joh. Bordewijk – Roepman

Afzender: den Haag, Nieuwe Parklaan 20

Het feit dat Melsens echtgenote Jeanne Goossens een nicht was van de bekende Belgische operacomponist August De Boeck (1865-1938) zal Johanna zeker geïnteresseerd hebben. De Boeck was directeur geweest aan het Conservatorium van Mechelen en leraar op de conservatoria van Brussel en Antwerpen. Verder was de kunstschilder zelf neef van Robert Van Tomme, een pianovirtuoos die tijdens de voorbije oorlogsjaren les had gegeven aan de Koninklijke Elisabethkapel. Melsen was ook goed bevriend met de Belgische toondichters Paul Gilson en Jef Van Hoof, die Johanna mogelijk kende via haar Antwerpse muziekcontacten.

Herdenkingscomité Marten Melsen september 1947

Na Melsens overlijden in 1947 wordt een beschermcomité opgericht en het plan om een herdenkingssteen in de muur van de kerk te laten bouwen door Antwerps beeldhouwer Leopold Van Esbroeck (1911-2010). Deze had reeds in 1934 een monumentaal borstbeeld van Melsen gemaakt, onder invloed van het werk van Rik Wouters. Heden staat het als standbeeld voor het gemeentehuis van Stabroek.

Onder de vele inschrijvers treffen we Walter Vaes, Hippolyte Daeye, Isidoor Opsomer, Antoon Marstboom, Alfons Proost, Jan Van Puyenbroeck, Louis Peeters, Felix Sauter, Pieter De Mets, Rik Sauter en Ferdinand Bordewijk aan.

Emmanuel De Bom tijdens zijn toespraak bij de inhuldiging van Melsens graf aan de Sint-Catharinakerk van Stabroek, september 1947. Een door Melsen geschilderde vlag met zaaïende boer was eveneens aanwezig. (foto © Stichting Melsen)

De voorzitters van het huldecomité waren Emmanuel de Bom en Jozef Muls, toen hoofdconservator van het KMSKA. Beiden spraken een dankwoord uit en gaven een overzicht van de betekenis van Melsens werk in de moderne kunst. Bij die gelegenheid werd een derde monografie over Melsen uitgebracht, in een goedkopere volkseditie, ook van de hand van De Bom.

Bordewijk kon niet persoonlijk aanwezig zijn bij de inhuldiging, maar wel in gedachten. In Nederland schilderde men in 1925 de polder en haar langzaam verdwijnende poldermens niet meer zoals Melsen dat had gedaan, zoals Bordewijks oeuvre later ook de test van de tijd diende te ondergaan. Toch blijven wij, keer op keer, met bewondering naar het oeuvre van hun verdwenen wereld kijken. De mens en zijn gedrag, zoals te bewonderen in Melsens doeken en te lezen in Bordewijks proza blijven tijdloos. Dat deze korte studie een hommage moge zijn aan het oeuvre van beide kunstenaars, aan hun vriendschap doorheen de kunst, en aan de onontkoombare wijze waarop het door hen vertolkte plattelandleven stilletjes verdween.

Noten

1 F. Bordewijk (onder pseudoniem Ton Ven), Landelijk lied, in: *Paddestoelen*, 's-Gravenhage 1916

2 Er is wél bewijs van a) Johanna's bezoek bij de schilder; b) 8 brieven tussen de families; c) Melsens frequente bezoeken

Pol Van Esbroeck, Reliëf
grafzerk Marten Melsen -
1947 Sint-Catharinakerk van
Stabroek

- bij zijn neef in Den Haag; d) Bordewijks lidmaatschap aan Melsens huldecomité in 1947
- 3 Ketje = Brusselaar. Brusselse humor werd beschouwd als gul en edelmoedig of Breugeliaans.
- 4 Jan H. Melsen, Marten Melsen schildert lijk Stijn Streuvels schrijft, in: *Campiniana* 71 (2019), 60-82; J. H. Melsen, Felix Timmermans en kunstschilder Marten Melsen, in: *Beste Nest. Jaarboek 2013 van het Timmermansgenootschap*, Lier 2013, 73 ev.
- 5 Theo Vonck, Marten Melsen, de Polder-Breughel, in: *Katholieke Illustratie* van 2 februari 1934, 1491
- 6 Luc (Raf Verhulst), Marten Melsen, in: *Het Laatste Nieuws* van 8 januari 1917, 1
- 7 Melsens grootvader Martinus Melsen (1808-1883) was landbouwer en burgemeester van Ossendrecht in Noord-Brabant. Deze man was vader van 12 kinderen en was zelf de jongste van 20 kinderen. Melsens vader Adriaan (1841-1913) emigreerde naar Brussel in 1868, twee jaar voor Martens geboorte.
- 8 Deze fascinerende reis verhaalt op aardige wijze hoe Belgische kunstenaars Nederlandse kunst zien, maar ook hoe ze Hollandse gewoontes observeren. Deze reis is uitgebreid gerapporteerd en gepubliceerd in Sander Pierron, *Les images du Chemin*, Ed. de la Belgique Artistique & Littéraire 1907.
- 9 Kunstkring Cercle Labeur, 10de jaarlijkse tentoonstelling, Musée Moderne Bruxelles, octobre 1907
- 10 Museum Kempenland Eindhoven (maart-mei 2004) en Aanwasmuseum Ossendrecht (1999 en 2019)
- 11 Salomon Hamburger (1898-1946), schrijversnaam Herman De Man. In maart 1921 logeerde hij een tijdje in Stabroek bij Melsen. De kunstschilder heeft toen verscheidene tekeningen van De Man gemaakt.
- 12 In 1928 schonk het echtpaar Scharren-Antink hun boek *'t Geluk hangt als een druiventros... Een verhaal uit het Florentijnsche*, met een gepersonaliseerde opdracht aan Melsen.
- 13 Op de foto (v.l.n.r.): Lode Zielens, Jan Denucé, Han van Wageningen – echtgenoot van Annie Salomons, Lode Verhees, Albert Van Dijck (schilder, met bril voor het raam), Stijn Streuvels (met snor), Top Naeff, Frans Mijnsen, Pieter De Mets (schilder, met strikje), Emmanuel De Bom, Arnold Sauwen, Marten Melsen (midden bovenaan met baard), Leo Simons, Lode Baekelmans, Annie Salomons, Lode Seghers, dr. Arthur Claus, Herman Robbers, Frans Verschoren, Simon Goossens (beeldhouwer), Jozef Muls (conservator Antwerps museum), August Van Cauwelaert, Willem Gijssels
- 14 Elly Kamp, *Ferdinand en Johanna. Dubbelbiografie van schrijver F. Bordewijk en componiste J. Bordewijk-Roepman*, Amsterdam 2016, 98 ev.
- 15 F. Bordewijk, *Van goed tot uitmunten in de romankunst*, 22 december 1951, heruitgegeven in F. Bordewijk, *Kritisch proza*,

- bijgebracht door Dirk Kroon, BZZTôH 's-Gravenhage 1952, 163
- 16 Veiling Sotheby's Amsterdam, 24 april 2006, lot 193
 - 17 'Danspas': titel op een vroege foto, bewaard in het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Koninklijke Musea voor Kunst & Geschiedenis Brussel. Andere titels vonden we in tentoonstellingscatalogi of kunstrecensies.
 - 18 Léonce Du Castellon, De Vlaamse kunstschilder Marten Melsen, in: *De Vlaamse Gazet* van Brussel van 26 december 1903
 - 19 Zie vermelding onder de vroege foto in het KIVKPM, Brussel, inv. 1185C.
 - 20 Luc (Raf Verhulst), o.c. (noot 6). Een Forain is een kermis- of marktkramer.
 - 21 Paul van Ostaijen, Marten Melsen, in: *Ons Land* van 28 januari 1917
 - 22 Joris Vriamont, Marten Melsen, in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* van februari 1925, 83
 - 23 Emmanuel De Bom, Letteren en Kunst. Tentoonstellingen te Antwerpen, in: *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 2 december 1922, 3
 - 24 JDS (Jan De Schuyter?), Beeldende Kunst. Marten Melsen, in: *Het Handelsblad* van 27 oktober 1922, 5
 - 25 Conform Melsens portretfoto geannoteerd: 'Op fietstocht naar Mechelen met Vriamont, 1921', collectie Marten Melsen
 - 26 Tentoongesteld in Museum Kempenland Eindhoven, 'Marten Melsen, een Vlaamse kunstschilder bij de boeren' van maart tot mei 2004; gepubliceerd in *Tijding. Tijdschrift van de Heemkring Zuidkwartier Noord-Brabant*, kwartaal 1 van 2019, 48
 - 27 F. Bordewijk (onder pseudoniem Ton Ven), fragment uit gedicht *Landelijk lied*, in: *Paddestoelen*, 's-Gravenhage 1916
 - 28 Joris Vriamont, o.c., 82-83: 'hij bekijkt ze [de boeren] vanuit een hoger plan, als buitenstaander, en dan met het temperament van een gul-ironischen stedeling, 'Bruxellois malgré lui' zeg ik Van de Woestijne na.'
 - 29 Karel Van de Woestijne, Marten Melsen, in: *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 9 april 1911
 - 30 Emmanuel De Bom, Als Ick Kan, in: *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 12 maart 1931. Inderdaad, het boek zal in 1942 door De Bom geschreven en gepubliceerd worden.
 - 31 Brief van Marten Melsen aan H.J. De Backer, D-Wiesbaden d.d. 5 april 1931, verzameling AMVC Letterenhuis Antwerpen, inv. 53.775/1. We weten echter niet wie deze bestemming is, mogelijk een verzamelaar of een kunstcriticus. In elk geval is diens ontvangen correspondentie gelukkig in het AMVC terecht gekomen.
 - 32 Prijs in 1943: 500 Belgische frank (+ 50 fr verzendkosten), te vergelijken met €250-350 in 2023. Vandaag verkopen antiquaren dit zeldzaam boek voor €150-250, afhankelijk van de staat van het boek en de aanwezigheid van de stofomslag. Ongeveer de helft van de 200 exemplaren waren gepersonaliseerd, dus reeds op voorhand verkocht. De andere exemplaren hadden vermoedelijk geen stofomslag.
 - 33 Deze foto bestond op glasnegatief, dus dateert mogelijk van voor 1914. De kader was waarschijnlijk door Melsen zelf gekozen. De foto is mogelijk door Melsen zelf gemaakt, die zijn doeken reeds lang fotografeerde, als herinnering, voor journalisten of als basis voor een tweede versie.
 - 34 Zijn naam is niet vermeld op de lijst van bruikleengevers. Tien jaar vroeger was er ook een retrospectieve expositie in Antwerpen (januari 1933, Koninklijke Kunstkring) met 44 werken. Bordewijk is daar ook niet vermeld als bruikleengever, noch in de tentoonstellingscatalogus, noch in verzekeringsdocumenten, bewaard bij de Stichting Marten Melsen.
 - 35 Elly Kamp, o.c. (noot 14), 276-278

Gerard Baksteen en de Kempen

‘De taak van de kunst is licht en blijheid te scheppen’

DOOR PETER THOBEN

Het is al weer vijf jaar geleden, dat ik in een voordracht de etser Dirk Baksteen heb belicht.¹ Nu heb ik mijn aandacht op verzoek van het bestuur gericht op zijn jongere broer Gerard. In kringen van grafiekverzamelaars is het werk van Dirk nog altijd gewild, terwijl dat van zijn broer Gerard langzamerhand in de vergetelheid aan het wegzakken is.

Gerard Baksteen,
Zelfportret – 1958,
olieverf op doek 48 x
40 cm, collectie Musea
Turnhout, Taxandria-
museum (foto © KIK-
IRPA Brussel)

Familie Baksteen

Op zoek naar artistieke wortels in de familie Baksteen heb ik wat genealogisch onderzoek verricht. Overgrootvader Johannes Baksteen (1797-1856) is in Voorburg geboren als zoon van timmerman Johannes Baksteen (1766-1838) en Johanna Etteger of Ettinger. Johannes wordt zilversmid in Den Haag, trouwt aldaar in 1819 met dienstbode Marguerite of Magdalena Michon (1797-1838). Hij moet in de leer gegaan zijn bij zilversmid Johannes Samuel du Chatenier sr. (1753-1838). Hij werkt er in de zilversmidse samen met diens zoon zilversmid Johannes Samuel du Chatenier jr. (1792-1859) en zilversmid Johannes Hendrik Meershoek (1791-1879), want over en weer zijn ze bij geboorten en huwelijken getuigen. Zijn zoon Willem Baksteen (1828-1887) wordt ook zilversmid in Rotterdam en associeert zich met de katholieke zilversmid Cornelis Johannes Middendorp (1825-1889). Ze zijn gevestigd aan het Gedempte Franschewater. Van 1861 tot 1889

gebruiken ze het meesterteken M & B* en vervaardigen bijv. een zilveren troffel voor de onthulling van het standbeeld van Piet Hein in Delftshaven of voor de bouw van de Willemsbrug in 1874, maar ook een zilveren lezenaar voor de Steiger- of Sint-Dominicuskerk in Rotterdam.

Kort na de geboorte van diens jongere broer Dirk Baksteen (1835-1914) moet de familie naar Rotterdam getrokken zijn, want moeder Marguerite Michon overlijdt er in 1838 en vader Johannes hertrouwt in 1840 met de Rotterdamse Lijntje Determan (1807-1891). De grootvader van Dirk en Gerard trouwt in 1860 met Annetta Hendrika Lengkeek (1835-1871) en hertrouwt na haar overlijden in 1871 met Antje van Eck (1840-1927). Dirk sr. is bontwerker van beroep en werkt vanaf omstreeks 1875 samen met de ongetrouwde bontwerkster Anna Christina Kusters (1846-1933). Daarom komt de naam Baksteen & Kusters voorheen P.P.J. Ketner in Pelterijen voor (zie doosje in de collectie van het Historisch Museum Rotterdam). Lang zitten ze aan de Beurssteeg 11a en Geldersekaade 23. Bontwerker Petrus Philippus Josephus Ketner (1794-1873) is in 1873 overleden en Dirk neemt zijn zaak over.

Uit het eerste huwelijk van Dirk Baksteen sr. wordt vader Dirk jr. (1863-1923) geboren, die op 29 juli 1885 te Kralingen trouwt met Jansje van Heiningen (1861-1890), dochter uit het eerste huwelijk van hovenier Gerardus van Heiningen (1830-1897) en Sara Cornelia Top (1830-1888). **Net als zijn vader is Dirk jr. bontwerker bij zijn huwelijk en bij de geboorten van zijn zonen Dirk op 29 maart 1886 en Gerard op 2 december 1887 te Rotterdam.** Bij de geboorte van Hermanus op 10 april 1890 te Kralingen is hij afwezig en wordt dan arbeider genoemd. Zijn vrouw Jansje sterft in het kraambed en met drie kleine kinderen hertrouwt hij vrijwel direct op 3 september 1890 te Rotterdam met Christina Vrolijk (1865-1929), die uit Wormerveer geboortig is. Broer Hermanus Baksteen neemt dienst in het Koninklijk Nederlands Indisch Leger en overlijdt jong in 1925 in Nederlands-Indië.

Uit het tweede huwelijk van hun vader worden nog zeven kinderen geboren, waarvan er meerderen jong overlijden: pianolerares Antje (1891-1974), kapper en later kleermaker Bernardus (1892-1960), Annetta Hendrika (1893-1984), Eefje (1897-1917), Christina (1898-1899), Jacob (1898-1899) en bontwerker Christoffel Jacob (1904-1930). Bij de geboorteaangifte van Dirk in 1886 zijn ooms van zijn vader, zilversmid Willem Baksteen (1828-1887) en winkelier c.q. koopman in goud en zilver Hermanus Baksteen (1829-1890) getuigen. De laatste is met IJda Fonteyn (1830-1910) gehuwd en kinderloos. Deze tak associeert zich met Maximiliaan Julius Schreuder (1863-1939) tot de bekende firma Schreuder & Baksteen Goudsmeden & Juweliers aan de Gedempte Binnenrotte 170-172 te Rotterdam. Bontwerker Dirk Baksteen jr. wordt op allerlei adressen in de Rotterdamse adresboeken aangetroffen. Maar blijkens advertenties neemt hij nog voor de dood van grootvader Dirk sr. in 1914 diens bontzaak over en is gevestigd aan de

Leuvehaven 39, een toplocatie vier panden verwijderd van de Van Nelle-fabrieken. In 1921 vraagt Dirk Baksteen jr. per advertentie een bontstoffeerder en bontstikster, maar dan zijn zijn oudste zonen allang het huis uit. Vader Baksteen heeft les gehad aan de Rotterdamse academie en is een talentvol amateurschilder. In oktober 1923 exposeert hij als lid van de Schilderclub

Advertentie in *Nieuwe Rotterdamse Courant* 20 oktober 1910

Studio bij Huize Van Hasselt aan de Schiedamsesingel 35. In het krantenartikel wordt vermeld dat de onlangs overleden Dirk Baksteen jr. nog een tweede prijs heeft behaald, toegekend door een jury bestaande uit Arie van Veen, Johan Tielens en Agnes Canta. In het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 8 oktober 1923 lezen wij: *Er zijn gelukkig altijd nog mensen, die van hun bescheiden artistiek talent dit offer vergen, dat ze het beoefenen naast een burgerlijke broodwinning. Op die wijs tiert hun kunnen op den bodem van een vast bestaan en de kunst baart dezen amateurs louter genoegen. Om deze reden is het aardig telken jare eens te gaan kijken naar wat de leden der schilderclub 'Studio' als vrucht van dat genoegen kunnen exposeeren. En ook nu weer blijkt het, dat de grens tussen de echte kunstenaars en deze liefhebbers moeilijk valt te trekken, als men de om de een of andere reden markante talenten onder de eersten uitzondert. Want dit is ook opvallend: tot bijzondere, sterk persoonlijke, uitingen komen de amateurs nooit. [...]*

Studie aan academies

Dirk en Gerard gaan als huisschilder werken, volgen de avondklas tekenen aan de Rotterdamse academie bij Alexander van Maasdijk (1856-1931) en besluiten, als ze genoeg geld verdiend hebben, de dagopleiding voor schilderen te volgen bij Ferdinand Oldewelt (1857-1935). Gerard behaalt in mei 1909 een zilveren medaille bij het naakt-concours, terwijl A. Jurriaan Zoetmulder (1881-1972) – de latere hoofdredacteur van het *Eindhovens Dagblad* – een eervolle vermelding krijgt. Wel merkt het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 25 mei 1909 op: *Er was weinig mededinging en het werk van weinig naar voren komende kwaliteit.* In maart 1910 melden de kranten, dat de Commissie voor de Koninklijke Subsidies voor de eerste maal een subsidie toegekend heeft aan de heren Gerard Baksteen uit Rotterdam, Frans Hogerwaard (1882-1921) uit Amsterdam, Herman Lugt (1881-1950) uit Amsterdam en Pieter de Zwart (1880-1967) uit 's-Gravenhage. Deze koninklijke subsidie biedt de mogelijkheid om twee jaar in het buitenland te studeren. Op de Academie-tentoonstelling in mei wordt Gerards werk tentoongesteld in het Academieggebouw aan de Coolvest en de journalist van *De Maasbode* van 11 mei 1910 schrijft: *... Want daar vindt men vooreerst de doeken, waarmee de heer Gerard Baksteen de Koninklijke subsidie verwierf. Het is inderdaad wel de moeite waard om daar eenige ogenblikken te toeven en den jongen artiest in zijn ontluikende kunst ga te slaan.*

Gerard Baksteen, *Zonnebloemen* – 1915, olieverf op doek
76 x 74,5 cm, collectie Stad Brugge (foto © KIK-IRPA
Brussel)

Het groote doek van den zittenden jongen man sprekend van bloeiende, maar volle jonkheid en zelf-niet-kennende kracht valt met den biddenden man voor zijn avondeten, en oude tot koopenvragende citroenenvrouw – welke contrasten! – dadelijk in 't oog; maar zeker verdienen ook het frissche, goeduitgewerkte aquarel van den neger met de sinaasappelen en de verschillende andere kleine studies – in den rechtschen zaalhoek – onze belangstelling. Naast de studie-doeken van den bekroonde hangen die van den heer W. Bruynzeel, wiens werk wij zeker niet onopgemerkt mogen voorbijgaan, wijl het haast even groote verdiensten – in som-

mige opzichten zelfs grootere – bezit, als dat van den gelukkigen primus.

Op 30 november 1911 bericht de krant *Het Vaderland*, dat Gerard Baksteen met goed gevolg examen heeft gedaan voor het Hoger Instituut voor Schone Kunsten te Antwerpen en nu leerling van professor Juliaan de Vriendt (1842-1935) is. Een andere hoogleraar is Frans Van Leemputten (1850-1914), die sinds zijn benoeming in 1891 veel in de Kempen gewerkt heeft en oog voor het volkskarakter heeft. Naar de Vierjaarlijksche Internationale Tentoonstelling van Kunstwerken van Levende Meesters in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 13 april tot 15 juli 1912 stuurt Gerard een stilleven in, dat schrijver Frits Lapidoth (1861-1932) in *De Nieuwe Courant* van 2 juni 1912 'grof en niet voldoende correct geteekend' vindt.

Wanneer broer Dirk in juni 1912 aan de academie voor 'handteekenen naar ontkleed model' een eervolle vermelding heeft gekregen, zoekt hij zijn broer in Antwerpen op. Het eerdere plan om samen naar Zuid-Frankrijk te gaan, Vincent van Gogh achterna, laten ze varen, omdat het werk van en de verhalen over kunstschilder Jakob Smits (1855-1928) – eveneens uit Rotterdam geboortig en al vanaf 1888 in de Kempen werkzaam – veel meer trekken, vooral bij Gerard. Gerard zoekt de meester van Achterbos op en Smits wil ook zijn broer Dirk ontmoeten. Dirk blijft in de Kempen, wordt hulpje en leerling van Smits, terwijl Gerard in augustus naar Antwerpen terugkeert. Op de academie leert hij zijn latere vrouw Anna Wichern, dochter van Friedrich Joachim Wilhelm Wichern en

Minna Anna Darmstadt, kennen. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog keert Gerard naar Nederland terug en verblijft in IJsselmonde, Poortugaal en Rhoon, maar moet ook in Zierikzee en Zoutelande werkzaam zijn geweest. Een periode is hij ernstig ziek (pleuritis). Hij schildert vooral landschappen en stillevens. In Rhoon heeft hij in het koetshuis van de Villa Johanna van de familie Ribbius o.a. zijn atelier, waar dochter Johanna Anna Willemina Ribbius (1896-1982) zijn werk gefotografeerd zou hebben. Hij ontmoet er Dirk Hidde Nijland (1881-1955) en diens vrouw pianiste jonkvrouw Maria Gijsberta van der Meer de Walcheren (1879-1947), die Nijland via haar broer, schrijver-dichter Pieter van der Meer de Walcheren (1880-1970) in Parijs heeft leren kennen. In de literatuur wordt Gerard Baksteen een epigoon van Dirk Hidde Nijland genoemd, maar dat lijkt mij onjuist. Wel heeft Hidde Nijland sterke invloed op Baksteen gehad met zijn houtsneden, die een heel eigen vormen- en beeldtaal hebben. Via hem zal hij als exposant bij Pictura in Dordrecht terechtgekomen zijn, want zijn vader Hidde Nijland (1853-1931) heeft als kunstverzamelaar een belangrijke rol in het culturele leven van de stad gespeeld en is ook voorzitter van het Tekengenootschap Pictura geweest. In april 1917 heeft Gerard er een ‘eerste’ eenmanstentoonstelling met een vijftigtal schilderijen, litho’s en waskrijttekeningen. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schijft in navolging van de *Dordtsche Courant*: *Baksteen is geenszins een colorist; toch is zijn werk frisch en kleurig, maar bovenal is hetforsch en niet vrij van hardheid, De kleur is geen overwegende factor in zijn schilderijen; hij is nooit tot schoonheid, tot kleursschittering opgevoerd. Een voorliefde voor de combinatie oker-geel en rood kenmerkt hem. Het complementaire blauw is daarbij meestal opzettelijk gemeden. Zijn stillevens zijn van een gewilde ongedwongenheid; gewild onaesthetisch van compositie. Planten in potten toevallig bijeengevonden met een onderstuk van een ladder tegen de lijst aan geschilderd; appels, hoe onverschillig neergegooid op den grond; een stuk groententuin met kool; een zonnebloem in een kan ergens op een houten zoldervloer bij aardappelzak, of een kapotte keukenstoel met strooioed op steenen vloer, zijn realistisch geziene natuurbrokken waar de schilder aanleiding in vond, zijn voorliefde voor breede, forsche vormen, in grove, rulle schildering te uiten. Ook in zijn landschappen voelt men die liefde voor groote vormen. Zijn wolken zijn belichaamd. In een klein schilderij met molen zijn het compacte brokken drijvende damp, welke toch donzig zijn en trillend van atmosfeer. Ook is hier naar constructieven opbouw van het wolkenstelsel gezocht, De molen, een hooimijt, een brok gras zijn tevens tastbare dingen. Dezelfde plastic, waarop hij sterker, duidelijker nadruk legt*

Gerard Baksteen, *Landschap met molens* – omstreeks 1920, Twents Veilinghuis Enschede

in zijn peren met roode kool, en in het lichte doek met glazen flesschen, ketel en gemberpot, vindt men in dit landschap. Naast al deze bijna boersch realistisch geschilderde doeken, doen zijn gestyleerde landschappen uit 1916 vergeestelijkt aan. Plastiek is het eenige wat de werken in deze beide opvattingen gemeen hebben. [...]

In 1917 exposeert hij tezamen met de gevluchte Belgische houtsnijder-graveur Henri Wils (1892-1967) bij Huize Van Hasselt aan de Schiedamsesingel 35 en ook bij de Rotterdamsche Kring aan het Van Hogendorpplein. Naar aanleiding daarvan merkt P. K. (vermoedelijk journalist Pieter Koomen 1881-1947) in het *Weekblad van Rotterdam* van 9 juni 1917 op: *Werken als het groezele en korstige Parsifal buiten beschouwing gelaten, treft het dat zijn schildering vaster en meer doelbewust geworden is.*

Gerard Baksteen met dochter Lena (foto © collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis)

Lang moet hij wachten, voordat hij na de oorlog op 14 mei 1919 kan trouwen met Anna (Minna Sophia Anna) Wichern (1888-1982), oud-leerlinge van de Antwerpse academie. Hun dochter Lena (Helene Marie) komt 15 november 1921 te Poortugaal ter wereld. Het gemis van en heimwee naar haar familie doet het gezin in 1922 naar België terugkeren. Al zijn afgewerkte schilderijen verkoopt hij aan een kunsthandelaar aan de Mauritskade te Rotterdam, o.a. het doek *De bewening*, ook *Judaskus* of *Heilige Graal*, dat later aan Jakob Smits toegeschreven zal worden en voor de nodige commotie zal zorgen.² Het gezin gaat in een hoevetje te Zoersel-Hulsten wonen en een productieve tijd breekt aan.

Gerard Baksteen, *Lena met poppen*, tekening in map *Het Kind* (1926)

Terug naar België en deelname aan het kunstleven

In 1926 verschijnt bij uitgeverij De Regenboog van Lode Rigouts (1904-1970) de map *Het Kind* met een voorwoord/tekst van Lode Zielens (1901-1944). In deze map is een tekening van zijn dochter Lena met poppen opgenomen naast tekeningen van Jakob Smits (1855-1928), Marten Melsen (1870-1947), Albert Van Dyck (1902-1951), Pieter Rottie (1895-1946) en Felix De Block (1893-1959). Zowel bij Jakob Smits, Marten Melsen als Albert Van Dijck en Gerard Baksteen worden vele kinderportretten in hun oeuvre aangetroffen.³ In

hetzelfde jaar exposeert hij met zijn broer Dirk bij Kunstzaal Memlinc te Brugge en in Mol. Ook neemt hij als gast deel aan de Driejaarlijksche Salon te Antwerpen. Het heeft er alle schijn van dat Gerard in enkele opzichten zijn oudere broer Dirk volgt.

Zo heeft Dirk bij Kunstzaal en Boekhandel Scholtens & Zoon aan de Grote Markt in Groningen een eenmanstentoonstelling. Het jaar daarop heeft Gerard er van 26 maart tot 12 april 1927 een solotentoonstelling, waarover recensent A.M.D. van *Het Nieuwsblad van het Noorden* op 30 maart 1927 schrijft: *Een zeer eigen karakter hebben de stillevens en bloemstukken van dezen schilder, die, evenals zijn broer Dirk Baksteen, van wien we in October werk zagen, in België woont. Origineel is de samenstelling van zijn stillevens en zijn kleurenkeuze; een enkelen keer dreigt hij wat gemaniëreed te worden [...]. Wel komt de vraag op, hoe beiden voor een expositie helemaal in Groningen terechtkomen? Zijn er soms lijntjes met de Groningse familie Wichern?*

In samenwerking met bibliothecaris Jozef-Jan Nieuwenhuyzen (1879-1958) van de abdij van Postel drukt Dirk in de jaren 1927 en 1928 de etsplaten van zo'n 200 zeventiende- en achttiende-eeuwse gravures opnieuw af om met de verkoop van die drukken de bouw van een nieuwe bibliotheek te stimuleren. Pater Nieuwenhuyzen bereidt Gerard voor op de overgang naar het katholieke geloof en abt Hugo Bennebroek (1881-1954) doopt hem op 3 oktober 1930. Beide geestelijken vereeuwigd in die tijd in portretten.

Dirk had in 1917 het protestantse voor het katholieke geloof geruild om met Hilda Ghislina Van den Panhuizen (1895-1958) te kunnen trouwen, waarbij pastoor-

Gerard Baksteen, *Kerstmis* – 1929, houtsnede, collectie Jakob Smitsmuseum Mol

Gerard Baksteen, *Aankondiging of Onbevleete Ontvangenis* – 1929, houtsnede, collectie Jakob Smitsmuseum Mol

dichter August Cuppens (1862-1924) uit Loksbergen zijn raadsman was. In een artikel in *De Maasbode* van 25 februari 1927 vertelt Dirk Baksteen dat dit vanzelf gebeurt als je tussen de katholieke bevolking in Achterbos vertoeft en wordt ‘zijn bekeering’ breed uitgemeten: *Natuurlijk, als streng opgevoed protestant staat ge in den beginne dwaas tegenover dit alles. De Roomsche geest zit hier overal. Maar onbewust, is hij stillekens aan in mij gevloeid. Langs de boomen, de hoeven, de kapellekens en de boeren ben ik tot het katholicisme gekomen. Niemand heeft er mij toe aangezet. Het is vanzelf gekomen, ’k Ging al twee jaar naar de kerk in Moll zonder dat iemand ’t wist. En in 1917 kwam ik tot de uitvoering van mijn besluit, dat als een vrucht van dag tot dag gerijpt was. Sindsdien voelde ik natuurlijk de Roomsche Kempen beter aan dan ooit te voren [...].*⁴

Gerard Baksteen, *Aardappelschilster*, linosnede, collectie Jakob Smitsmuseum Mol

In 1924 heeft Dirk de etsplaat van *De drie molens* aan de Chicago Society of Etchers verkocht en in 1928 is hij lid van La gravure originale Belge (G.O.B.). Zo zal blijkens de catalogi Gerard Baksteen drie keer meedoen aan de International Exhibition of Lithography and Wood Engraving in The Art Institute of Chicago in 1929-1930, cat.nr. 6 (onder België met Edward Pellens en Sander Pierron), in 1930-1931, cat.nr. 191 (onder Nederland met Jan Boon, Nico Eekman, Jan Franken, Samuel Jessurun de Mesquita, Karel van Veen en Jan Wittenburg) en in 1931-1932, cat.nrs 8 en 9 (onder België met Désiré Acket, Maurice Brocas, Maurice Felbier, Frans Masereel, J. Pierre-Stemmer en Edgard Tytgat).

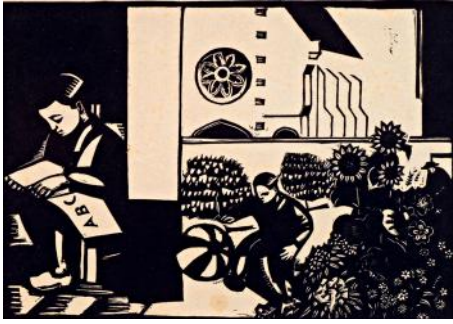
Zijn *Japanse kaper* moet vóór 1927 ontstaan zijn, want die toont hij op de expositie in Groningen, *Onbevleete Ontvangenis* in 1929, *Vlaams interieur* rond 1930, *Oude Molen* en *Boerderij met het rieten dak* in 1931, want die toont hij te Chicago.

Op 1 september 1929 vindt in Retie de onthulling van het grafmonument van Lodewijk De Koninck (1838-1924) plaats, dat door beeldhouwer-architect Louis Jacobin is gerealiseerd. Bij die gelegenheid houdt M.J. (sic!) Juul Grietens een feestrede en verschijnt de *Lodewijk De Koninck*-map met houtsneden van Gerard Baksteen, te weten een portret van De Koninck en vier prenten die verwijzen naar werken van de schrijver.

De map met tien houtsneden bij het gedicht 'De Berechtinge' (berechtinge = bestraffing of berechting ondergaan) van Guido Gezelle (1830-1899) zal tot stand gekomen zijn in verband met de Gezelleviering in 1930 ter gelegenheid van het honderdste geboortjaar van de priester-dichter. Daarvoor heeft Louis Lebeer (1895-1986) een inleidende tekst geschreven: *Louis Lebeer, die dit weelderig album inleidt, wijst erop dat zowel Guido Gezelle als Gerard Baksteen de diepe poëzie van het leven in de natuur bezingen en dat ze in alle menselijk gebeuren naar God speuren.*

Gerard Baksteen, illustraties uit map *Lodewijk De Koninck*, houtsnede/Japans papier, collectie Jakob Smitsmuseum Mol

Gerard Baksteen, illustraties uit map *De Berechtinge van Guido Gezelle*,
houtsneden, collectie Jakob Smitsmuseum Mol

Het lange gedicht van Gezelle uit 1856-1857 begint met:

De berechtinge

*Wanneer ik nog heel kleene was
en in mijn A-B-C-boek las,
en nog niet wist, – eilaas, eilaas,
nu wete ik 't wel! – hoe zalig dwaas
de kindschheid is, en onbewust
van al dat herte en ziel ontrust,
van zonde, van begeerlijkheid,
van hoogmoed en hooveerdigheid ...
in 't eerste van mijn levenstijd,
en 't beste, – die barmhertig zijt,
vergeef het mij, o Jesu zoet! –
geheug' het mij nu nog zoo goed,
hoe lang geleên, als of het pas
maar gisteren gebeurd en was,
dat, dikkens, binst het schoolverlof,
ik spelen ging in 't 'Pastorshof'*

en eindigt met:

*Na menig zulken wisselgroet,
elk groetend en van elk gegroet,
zoo kwam hij in de Kerke weêr
en knielde vóór den autaar neêr;
hij gaf mij daar toen, wel gezind,
den zegen, zei: 'Vaarwel, mijn kind,'
en ging ... en hij verliet mij daar. –
Dus voer ik over twintig jaar,
dus voer ik ... en, op rijm gesteld,
hier is 't vertelselken uit verteld;
nu, al die 't leest en sterven moet,
vertrooste uwe uitersten Jesus zoet!*

Ook voor het gebedenboek *Looft den Heer. Keur van gebeden verzameld en vertaald door dr E. Spaey* (uitgegeven door het huis Spaey-Firoel Edegem/Antwerpen 1932) maakt hij, houtsneden met name van de kruisweg. Van 11 februari tot 5 maart 1928 exposeert Gerard als gast op verzoek van Albert De Roover (1892-1978) op de 64ste salon van Kunstkring Als Ick Kan, die tevens een retrospectieve wijdt aan de overleden kunstschilder René Bosiers (1875-1927) in de Stadsfeestzaal van Antwerpen. Leopold Verswijver is dan voorzitter van de in 1883 opgerichte kunstenaarskring, maar ook van de pas opgerichte Kunstkring Moderne Kunst. Het moet Baksteen financieel beter gaan, want in 1930 kan hij architect Eduard Van Steenberghe (1889-1952) op zijn aanwijzingen een modern huis laten bouwen in Schilde-Bergen aan de Goudbloemlaan. Een jaar eerder heeft die voor beeldhouwer Albert Poels aan de Karel Coggestraat te Antwerpen een woonhuis gebouwd. Van Steenberghe is geïnspireerd door de nieuwe zakelijkheid en in het bijzonder door de architecten Willem Dudok en Huib Hoste.

Belangrijk voor Gerard Baksteen moet zijn toetreding tot de Kunstkring

Gerard Baksteen, Affiche Tentoonstelling Kunstkring Moderne Kunst, Stedelijke Feestzaal Antwerpen 1933, collectie Metropolitan Museum of Modern Art (MoMA) New York

Advertentie in *Nieuwe Tilburgsche Courant* van 14 april 1933

Moderne Kunst geweest zijn op verzoek van secretaris Ernest Albert. Hij wordt er penningmeester en speelt binnen de kring een grote rol. Deze kunstkring kent een voorgeschiedenis met kunstenaars zoals Jozef Peeters, Paul Joostens, Jan Cockx, Edmond van Dooren die door contacten met De Stijl-leden zoals Theo van Doesburg abstract-constructivistisch gaan werken. Het zijn de modernisten in Antwerpen. De geïnstitutionaliseerde kunstenaarsvereniging wordt in 1926 opgericht en exposeert voor het eerst in 1927. Leden zijn: Ernest Albert (1900-1976), Gerard Baksteen, Leo Bervoets (1892-1978), Jan Cockx (1891-1976), Albéric Collin (1886-1982), Karel De Posson (1889-1960), Emile Féront, Paul Joostens (1889-1960), Frank Mortelmans (1898-1986), Albert Poels, Pieter Rottie, Edmond

Van Dooren, Albert Van Dyck, Frans Van Giel (1892-1975), Henri Van Straten (1892-1944), Alfons Francken (1882-1958) en Oscar Verpoorten (1895-1948). Jaarlijks houdt de groep tentoonstellingen, o.a. in de Stedelijke Feestzaal aan de Meir te Antwerpen. In 1931 neemt Baksteen voor de eerste keer deel aan zo'n expositie. Voor de expositie die van 18 februari tot 6 maart 1933 aldaar wordt gehouden, ontwerpt Baksteen een modern ogende affiche en stelt maar liefst 15 werken tentoon. In de collectie van het Metropolitan Museum of Art (MoMA) te New York ben ik een exemplaar van het affiche op het spoor gekomen. Het is er niet voor niets verzameld, want het oogt uiterst modern voor die tijd.⁵ Van 15 april tot 6 mei 1933 exposeren leden van de groep in woninginrichting en kunsthandel Unique aan de Heuvelstraat in Tilburg blijkens een advertentie in de *Nieuwe Tilburgsche Courant*, waar een zekere Stephanus Gerardus Barenbrug (1892-1987) 'artistiek leider' is.

Ary J.J. Delen (1883-1960) laat in 1935 bij Loosbergh te Antwerpen het boek *De groep kunstenaars van 'Moderne Kunst'* het licht zien met hierin zes reproducties van werken van Gerard Baksteen. Daarna valt de groep uit elkaar en een aantal leden vormt de Kring 't Getij, maar een kleinere groep blijft nog samen exposeren waaronder Ernest Albert, Gerard Baksteen, Leo Bervoets, Frank Mortelmans en Gustaaf Van Steenberghe bijv. in zaal Sati te Antwerpen.⁶ Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen koopt in 1938 het schilderij *Bruidsboeket* aan, dat in het boek *Moderne Kunst* is afgebeeld.

Boekillustraties

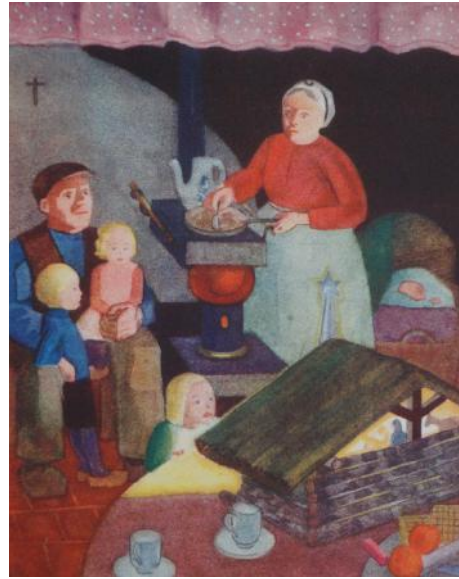
Voor de uitgave *Prutske's vertelselboek* of in het Frans *Contés de Poucette* van Stijn Streuvels maakt Gerard Baksteen de illustraties. In 1935 verschijnt het kinderboek bij uitgeverij Desclée De Brouwer te Brugge. Volgens biograaf Hedwig Speliers zou Baksteen Streuvels gevraagd hebben voor de tekst. Na problemen met de uitgever zou Baksteen alle contact met Streuvels verbroken hebben. Paul Thiers corrigeert in *Jaarboek VI* van het Stijn Streuvels Genootschap biograaf Speliers. Namelijk wanneer uitgever De Reyghere in 1939 een heruitgave van Adolf Lootens' sprookjesbundel *Oude kindervertelsels in den Brugschen tongval* uit 1868 voorbereidt, wordt opgemerkt dat Streuvels diens tekst gekopieerd heeft voor *Prutske's vertelselboek*. Streuvels wordt van plagiaat beschuldigd, maar het komt niet tot een rechtszaak. Men kan het ook een bewerking noemen van Lootens' tekst. Over dit boek in Streuvels' oeuvre is vlak voor de oorlog veel te doen.⁷ De illustraties van Baksteen bij de negen vertelsels zijn fris van kleur en ogen modern.

In *De Nieuwe Kempen* van 30 maart 1935 staat het bericht: *Een paar mooie houtsneden van Gerard Baksteen luisteren het werk op*. Het betreft het boek *Rond wind- en watermolen* door W. Olmen, 'een frissche roman uit landelijk leven van molenaar en boer' verschenen bij de firma F. De Kinderen te Ravels.

Gerard Baksteen, illustraties uit *Prutske's vertelselboek* door Stijn Streuvels (1935)

Gerard Baksteen, illustraties uit *Kerstmis in de Kempen* door Antoon Coolen (1937)

Met Stijn Streuvels onderhoudt Antoon Coolen vanaf 1930 een briefwisseling. Misschien door de illustraties voor *Prutske's vertelselboek* van Gerard Baksteen aangespoord, doet Coolen ook een beroep op Baksteen om zijn boek *Kerstmis in de Kempen* te illustreren, dat in 1937 bij Nijgh & Van Ditmar te Rotterdam verschijnt. Twee jaar eerder heeft hij bij dezelfde uitgever zijn boek *Kerstvertellingen* uitgegeven met illustraties door Pol Dom. Nadat Streuvels het boek bekeken heeft, schrijft hij in een brief op 3 februari 1938 aan Coolen dat hij de illustraties eigenlijk niets vindt: *Het boek zelf ziet er royaal uit en deftig: formaat, papier, letter, druk en illustratie, allemaal van de beste soort. Omslag en bandversiering vind ik niet gelukkig: het wit a.d. sneeuw verloopt in het wit van het papier en de rest zijn vlekken zonder betekenis; met het blauw van de band valt het niet beter uit, en de titel-letter ook is niets bijzonders: Gerard Baksteen is een schilder – daarom nog geen band-ontwerper. Of Uwe betrekkingen met Gerard prettig geweest zijn, wilde ik U vragen. Over de platen zelf valt ook nog wel een artikeltje te schrijven – het zijn heel lieve en kunstvolle aquarellen op-zich-zelf, maar daarom nog geen geschikte boek-illustratie – de figuren zijn over 't algemeen caricaturen in den stijl van Jacob Smits. [...] Ik kom van langs om meer tot de overtuiging dat 't meerendeel der boeken best niet geïllustreerd zouden [sic] blijven – sprookjes alleen uitgezonderd, en documentaire illustratie – waar de teekenaar zich komt plaatsen tusschen auteur en lezer, verminkt hij de fantasie van auteur en van lezer. Kritische woorden.*⁸

In aanloop naar de oorlog

Rond Pasen 1937 exposeren Gerard en Dirk Baksteen houtsneden en etsen te Herentals 'in 't huis n° 2 Koppendalestraat' blijkens een advertentie in

De Aankondiger van Herentals en omliggende van 2 april. Op 8 augustus 1937 wordt het Kempisch Heimatmuseum te Herentals geopend, dat door Jef Laureys (1891-1971) was geïnitieerd, die ook de tijdschriften *Herentals* in 1934 en *Onze Kempen* in 1936 heeft opgericht. Het valt samen met het Tweede Kempisch Landjuweel te Herentals, waarvoor Gerard Baksteen een affiche/plaat ontwerpt. Samen met Juliaan Platteau (1894-1964) en Hippoliet De Clerck (1878-1954) vormt hij de jury om de historische stoet en vlaggenparade te beoordelen. De voormalige strijdkreet van de Brigands uit de Boerenkrijg ‘*Voor Outer en Heerd*’ werd gebezigd door de Vlaamse Beweging en inspireert Jozef Simons (1888-1948) en Armand Preud’homme (1904-1986) voor tekst en muziek tot het gelijknamige lied. Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt het lied onder impuls van de nazi-propaganda de strijdhymne van onder meer de ‘Sturmbrigade Langemarck’, een in 1943 opgerichte eenheid van de Waffen-SS bestaande uit Vlaamse vrijwilligers die aan Duitse zijde meevochten aan het Oostfront. Hierdoor krijgt de leuze ‘*Voor Outer en Heerd*’ lange tijd een wrange bijsmak met negatieve connotaties.⁹

*Geen roekeloze wagers:
Stil volk dat zich beraadt,
Aleer het zijn belagers
Manhaft te lijve gaat.
Zij wisten wat zij wilden
Toen zij tot stout verweer
De piek of zeis optilden,
Of grepen naar ’t geweer*

Refrein (2 ×)
*Voor vrijheid en recht; ongeknecht,
Onverveerd voor outer en heerd.*

*Zij steunden op Oranjes:
De Nederlanden één!
En juichten toen Brittannië’s
Beloofde vloot verscheen.
Kloekmoedig in de gouwen
Van Diets Zuid-Nederland.
Zijn allen sterk en trouwe.
Gesprongen in de brand*

Refrein

*Rollier, Corbeels, Van Gansen,
Bevochten onverveerd,
Met wisselende kansen,
Den vijand van hun heerd.
Zij kampten koen als leeuwen,
En werden z'overmand,
Hun namen staan voor eeuwen,
In 't hart van 't volk gebrand.*

Refrein

Gerard Baksteen begint met het tekenen van portretten, onder ander van figuren uit de kring van de in 1934 opgerichte Vereniging van Kempische Schrijvers (VKS). Zijn eerste portret is van Jozef De Voght, pastoor van Retie en ondervoorzitter van de VKS, die tezamen met Emiel Fleerackers wordt gehuldigd, maar wiens portret is getekend door Leo Lewi (1909-1976). Het lexicon van de VKS door Florent Bosch vermeldt dat hij in 1941 lid geworden zou zijn, maar vóór die tijd verkeert hij al in die kringen. Zijn broer Dirk is overigens vanaf 1936 lid. De reizende tentoonstelling *Flämische Kunst der Gegenwart* gaat in januari 1941 in Düsseldorf in de Kunsthalle of Haus des Kunstvereins für die Rheinlande und Westfalen open met een catalogus van DeVlag-kultuurreferent Edgard Leonard en staat onder auspiciën van het Reichspropaganda-amt. Op 17 mei is de expositie te zien in de Berliner Kunsthalle of Haus der Kunst aan de Hardenbergstrasse die loopt tot 11 juni 1941. Ter gelegenheid van de opening houdt priester Cyriel Verschaeve (1874-1949) een toespraak in het Berlijnse raadhuis. En er verschijnt een catalogus met voorwoord van Wies Moens (1898-1982). In juli en

Gerard Baksteen, Dichter-priester Jozef De Voght (1877-1956) – 1937, collectie Musea Turnhout, Taxandriamuseum (foto © KIK-IRPA Brussel)

augustus 1941 is de expositie al dan niet in gewijzigde vorm in Keulen en vervolgens in Darmstadt, Braunschweig en Görlitz te zien.

Of Gerard Baksteen ook aan de latere reizende tentoonstelling *Flämische Graphik der Gegenwart* heeft meegedaan, heb ik niet bevestigd kunnen krijgen. Zijn broer Dirk is in ieder geval onder de exposanten in het Landesmuseum Hannover van 4 tot 25 oktober 1942, Städtisches Museum te Trier van 8 tot 29 november 1942 en de Kunsthalle der Stadt Mannheim in december 1942-januari 1943 en Galerien und Kunstsammlungen Nürnberg van 19 juni tot 1 augustus

1943. Van Georges Marlier (1898-1968) verschijnt het boekje *Die Flämische Malerei der Gegenwart* (Jena 1943), waar de broers Baksteen niet in voorkomen.

Onder redactie van Leo Op de Beeck verschijnt er in 1941 een uitgave *Volk uit de Kempen*, waaraan uitsluitend leden van de VKS bijdragen en de opbrengst voor de Winterhulp is bestemd. Aan deze publicatie heeft Gerard Baksteen ook meegewerkt. Naast 1000 gewone exemplaren zijn er '75 pracht-exemplaren', waarvan 50 stuks met 'een originele sterkwaterprent' door Dirk Baksteen en 25 stuks met 'originele houtsneden door Gerard Baksteen, handdruk, alle op de pers genummerd van 1-75'.¹⁰

Terwijl broer Dirk Baksteen zich pro-Duits opstelt en zelf cel- of gowleider van de afdeling Mol van DeVlag (Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft) is, een organisatie die steeds sterker politiseert en een mantelorganisatie van de Waffen SS wordt. In zijn kielzog moet ook Gerard Baksteen bij DeVlag betrokken zijn geraakt.

Hij exposeert in de Tweede Wereldoorlog in Duitsland, maar gaat niet zo ver als zijn broer, die voorzitter van de Landskamer van Schilders is en in 1944 een map met etsen *Kempenland. Zwischen Leie und Maas II* bij Deutscher Verlag Die Osterlin- gen te Brussel uitgeeft. Führer Adolf Hitler biedt hij op diens 55ste verjaardag op 20 april 1944 de ets *Het Vogelkooitje* uit 1930 met opdracht aan. Mogelijk heeft hij Blanka Gyselen (1909-1959), 'de verbrande schrijfster' vanwege haar Duitse sympathieën, toen al leren kennen. Bekend is zij van *De eeuwige Eva* (1938) en *Zangen voor mijn land* (1942) met nationaalsocialistische gedichten, waarin ze lof zingt van de Oostfronters en hulde brengt aan August Borms, Joris Van Severen en René De Clercq. Later heeft zij een gedicht aan Baksteen opgedragen tijdens haar lidmaatschap van de VKS 1956-1959 bij zijn zeventigste verjaardag in 1957. In het *Kempisch Weekblad* van 8 augustus 1942 wordt aangekondigd dat er voor Emmanuel Jozef Van Gansen, leider uit de Boerenkrijg (1798), een gedenkboek zal verschijnen. Naast bijdragen van Desiderius Stracke s.j., Jozef De Voght, Rob van Roosbroeck, Antoon Jacob, Ernest Claes, Remi Sterkens, Thomas De Backer, Lambert Swerts, Arthur De Bruyne, Willem Gijssels en Renaat Veremans zal Gerard Baksteen 'dit gedenkboek prachtig illustreren'. De opbrengst is voor de Winterhulp en men kan inschrijven op de publicatie bij Jef Laureys, Bovenrij 55 te Herentals. Een jaar later verschijnt het gedenkboek bij Dirix-Van Riet te Antwerpen. In het tijdschrift *Streven* bespreekt pater Emiel Janssen het boek en verzucht: *Hoe jammer dat dit eeuwfeest in 1942 moest vallen! Enkele jaren vroeger of later had, aan de hulde van den strijder 'voor outer en heerd', de geheele volksgemeenschap graag deelgenomen, en had men, op Van Gansen zelf, de hedendaagsche harde strijdvaardigheid zoo maar niet geprojecteerd!*¹¹

In 1943 publiceert jeugdleider Ernest Van der Hallen (1898-1948) *Brouwer*, een geromantiseerde biografie van kunstschilder Adriaen Brouwer, die hij aan Gerard Baksteen opdraagt. Overigens zal Felix Timmermans ook een roman aan

Adriaan Brouwer wijden, maar die verschijnt postuum in 1948. Gerard Baksteen is met werk vertegenwoordigd op de tentoonstelling *Hedendaagse kunst in Vlaanderen* in het Paleis van Schone Kunsten te Rijsel (Lille) van 19 t/m 29 augustus 1943, die in samenwerking met het Kunstenaarsgilde is georganiseerd en waaraan alleen leden van de Landskamer (een onderdeel van de Federatie van Vlaamse Kunstenaars) mogen deelnemen. Naast de gebroeders Baksteen zijn er met werk vertegenwoordigd beeldhouwer Karel Aubroeck, Isidoor Boerewaard, Prosper De Troyer, Marc Eemans, Hubert Malfait, Albert Saverys, Albert Servaes, Jos Verdegemen en Edgard Wiethase. Tot de actieve bestuursleden van het Kunstenaarsgilde behoren Emiel Hullebroeck, Filip De Pillecyn, Dirk Baksteen, Prosper De Troyer, Ernest Van der Hallen en Felix Timmermans.

Na de oorlog

Zijn broer Dirk (genaturaliseerd in 1932) wordt vanwege collaboratie opgepakt en veroordeeld tot vijf jaar hechtenis, maar komt na drie jaar vrij. Gerard Baksteen wordt als Nederlander opgepakt en gerepatrieerd via Eindhoven in februari 1946. Hij belandt in Interneringskamp Geldrop en Kamp Vught, maar schijnt al snel op vrije voeten gekomen te zijn.¹² Hij zal in Nederland blijven, woont aanvankelijk in Rotterdam en vervolgens van 27 september 1948 tot 6 februari 1952 in Haarlem-Tuindorp aan de Leendert Meeszstraat 41, alvorens naar Antwerpen terug te keren.¹³ Op dit adres woont hij in bij Jacques Bernardus Roest (1895-1964) die in 1928 is getrouwd met zijn halfzus Annetta Hendrika Baksteen (1893-1984), dus bij zijn zwager. Of hij hier dan daadwerkelijk gewoond heeft of alleen uit praktische overwegingen een postadres heeft gehad, is (nog) niet duidelijk geworden. Wel moet vastgesteld worden, dat er uit de naoorlogse jaren weinig over hem terug te vinden is. Hij is bijvoorbeeld niet met werk vertegenwoordigd op de tentoonstellingen *De Kempen in de kunst* te Tilburg (van 28 juli tot 9 september 1951) en *Kunstenaar in zijn wereld* te 's-Hertogenbosch (van 29 september tot 29 oktober 1951) met leden van Kunstkring 't Getij, terwijl kunstenaars uit zijn omgeving dan wel in Nederland exposeren. In Haarlem schijnt hij in deze jaren geen sporen achtergelaten te hebben.

Met de solotentoonstelling in de raadzaal van het gemeentehuis te Geel in september 1955 treedt Gerard Baksteen weer voor het voetlicht. Die expositie is door de V.V.V. georganiseerd in nauwe samenwerking met de Vereniging van Kempische Schrijvers. Op 4 september 1955 vergadert de VKS te Geel, waar Emiel Van Hemeldonck de expositie opent, die van 4 tot 11 september plaatsvindt; Frans Mertens spreekt er over het oeuvre van Gerard Baksteen.

Tijdens een les van zijn kleinzoon in mei 1971 bij voordrachtskunstenaar en spraakleraar Hendrik Bulterys, die hij in 1943 heeft geportretteerd, wordt hij plotsklaps ziek, krijgt een attack en zal niet meer herstellen. Hij verhuist van zijn appartement aan de Turnhoutsebaan 30 te Borgerhout naar het rusthuis

Gerard Baksteen, *Leraar en volkskundige Jan van Gorp (1883-1953) – 1953, collectie Musea Turnhout, Taxandriamuseum (foto © KIK-IRPA Brussel)*

Gerard Baksteen, *Schrijver-pater Emiel Janssen s.j. (1897-1984) – 1956, ondervoorzitter VKS, collectie Musea Turnhout, Taxandriamuseum*

Gerard Baksteen, *Onderwijzer-schrijver Leo Op de Beeck (1905-1972) – 1965, particuliere collectie*

Gerard Baksteen, *Romanschrijver-onderwijsinspecteur Emiel Van Hemeldonck (1897-1981) – 1957, voorzitter VKS van 1948 tot 1973, particuliere collectie*

Gerard Baksteen – 1963, uit Joos Florquin, *Ten huize van ...*

Herfstzon te Oostmalle. Op 25 februari 1976 overlijdt hij in het Sint-Elisabeth-ziekenhuis te Turnhout. Op zijn doodsprentje wordt het aan hem opgedragen gedicht van Blanka Gyselen afgedrukt:

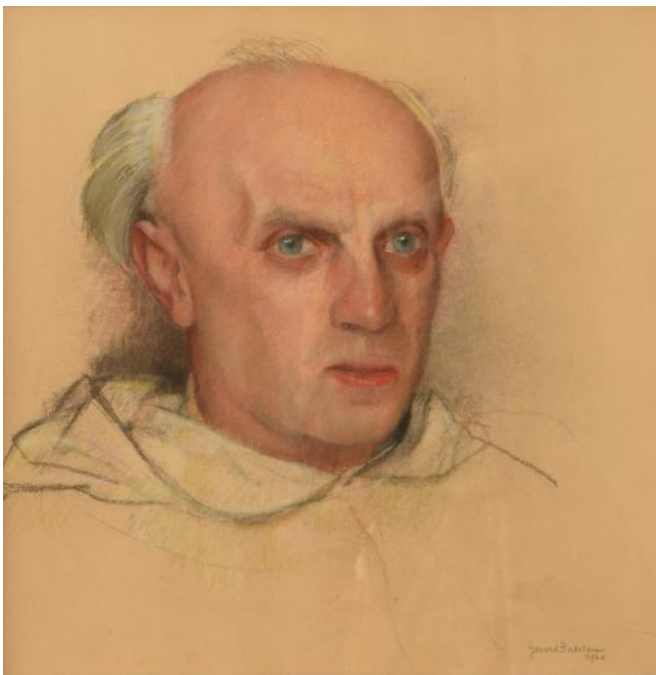
*Gewikt, geproefd, gewogen,
heb je het leven, vriend,
maar 'k lees het in je ogen
je bleef het eeuwig kind*

*dat bloemen, wolken, bomen
en kleuren konterfeit
en dan begint te dromen
en reist voorbij de tijd ...*

*O, blijf nog vele jaren
voor ons, mijn oude vriend,
die jonge blik bewaren
want wij zijn soms zo blind.*

Binnen de Vereniging van Kempische Schrijvers neemt Gerard Baksteen een prominente plaats in als ontwerper van het schild/logo van de vereniging¹⁴ en de portretten van vele leden die gehuldigd worden bij een kroonjaar.¹⁵

VKS-leden pater Jozef Nuyens en collega-kunstschilder Frans Mertens schrijven in memoria met respect en waardering voor de bescheiden persoon en het werk van Gerard of Geert Baksteen. Frans Mertens typeert Gerard Baksteens levensvisie: 'Geen beeldstormerij, wel groeien en vernieuwen van binnen en buiten'.¹⁶

Gerard Baksteen, *Pater Pieter Jozef Frans Nuyens O.P. (1900-1984)* – 1960, collectie Musea Turnhout, Taxandriamuseum

Gerard Baksteen, *Mgr. Karel Cruysberghs (1891-1976)* – 1966, krijt en aquarel, collectie Musea Turnhout, Taxandriamuseum

Met dank aan Nationaal Archief
's-Gravenhage, Nederlands Bureau
voor Genealogie 's-Gravenhage, Noord-
Hollands Archief Haarlem, Jakob
Smitsmuseum Mol, RKD Nederlands
Instituut voor Kunstgeschiedenis
's-Gravenhage, Taxandria Museum
Turnhout

Noten

- 1 Thoben, Peter, Etser Dirk Baksteen (1886-1971) en de Kempen, in: *Campiniana* 69 (2017), 40-52
- 2 Nieuwenhuysen, Piet J. Van, Gerardus Baksteen 1999 op website De Geschiedenis van het Humanitarisme in Nederland: <http://www.humanitarisme.nl/personen/index.php?m=family&id=I24867> (geraadpleegd 13 april 2022) en Nieuwenhuysen, Piet J. Van, Odyssee van een schilderij, in: *Driemaandelijks Tijdschrift Jakob Smits* 23 (2000), nr. 1, 8-11
- 3 Simons, Ludo, *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen*, I-II, Tielt 1987; deel II, 106-107
- 4 Bij Dirk Baksteen. De Rotterdamsche Kempische kunstenaar. Zijn bekeering, in: *De Maasbode* van 25 februari 1927
- 5 Wrede, Stuart, *The Modern Poster*, The Museum of Modern Art New York 1988, 122 – nr. 113
- 6 Tichelen, Paul van, Bibliografie van en over Emmanuel de Bom, in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* 1944, 67-382; 230 – nr. 1254 en 244 – nr. 1425
- 7 Thiers, Paul, Stijn Streuvels volgens Hedwig Speliers, in: Thomas, Piet (red.), *Streuvels en zijn biografen*, Tielt 2002 (= *Jaarboek VI* van het Stijn Streuvels Genootschap), 133-150; *Prutske's vertelselboek* 138-144; Breës, Toon, *Stijn Streuvels. Een kritische en biografische synthese*, Tielt 2016 (= *Stijn Streuvels Jaarboek* 21 (2015)), 306-308 ('Mijne plagiaat-historie') en noot 674
- 8 Vanclooster, Stijn (ed.), *Een altijd weer vernieuwd geluk. Briefwisseling Stijn Streuvels & Antoon Coolen*, Tielt 2018, met name 14 en 94-96 (over *Kerstmis in de Kempen* en Gerard Baksteen). Voor de herdruk uit 1946 vervaardigt Pieter Wiegersma (1920-2009) de illustraties.
- 9 Schrever, Rudi, Boerenkrijg (1798) 'Voor Outer en Heerd!' op website Historiek, <https://historiek.net/de-boerenkrijg/8675/> (geraadpleegd 28 april 2022)

- 10 Zie voor de achtergrond en inhoudsopgave van het boek *Campiniana 1/2* (1976), 28-29.
 - 11 Janssen, Emiel, Boekbespreking Van Gansen-gedenkboek 1842-1942, in: *Streven* 11 (1943-1944), 124-125
 - 12 Bij het Nationaal Archief 's-Gravenhage is in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging een dossier op naam van Gerard Baksteen aanwezig; CABR 110676 (1838) / Procureur-Fiscaal (PF) Den Bosch.
 - 13 Conform woningkaart in Noord-Hollands Archief Haarlem. In het *Adresboek van Haarlem 1949* (pagina 20) staat 'G. Baksteen, kunstschilder' inderdaad op dit adres vermeld.
 - 14 Zie achterzijde omslag. Het schild met de tekst 'Amore Taxandriae / Vereeniging van Kempische Schrijvers' wordt bewaard in de collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis onder inschrijvingsnummer 197613.
 - 15 De volgende Kempische schrijvers heeft Gerard Baksteen geportretteerd op verzoek van de vereniging bij een huldiging: dichter-priester en pastoor te Retie Jozef De Voght (1877-1956) – 1937, schoolhoofd Jozef Cornelissen (1866-1942) – 1941, leraar en volkskundige Jan van Gorp (1883-1953) – 1953, schrijver Ernest Claes (1885-1968) – 1954, professor Vital Celen (1887-1956) – 1955, schrijver-pater Emiel Janssen s.j. (1897-1984) – 1956, roman-schrijver-onderwijsinspecteur Emiel Van Hemeldonck (1897-1981) – 1957, onderwijzer-tekenaar Fred Bogaerts (1882-1963) – 1957, schrijver-leraar Jozef Goosenaerts (1882-1963) – 1959, schrijver-dominicaan-kanselredenaar Constant van Gestel (1899-1978) – 1959, musicoloog professor Floris Van der Mueren (1890-1966) – 1960, kanunnik-componist mgr. Jules Vyverman (1900-1989) – 1960, professor-pater Lode Brouwers s.j. (1901-1997) – 1961, volksvertegenwoordiger-pedagoog Alfons Verbist (1888-1974) – 1963, onderwijzer-schrijver Leo Op de Beeck (1905-1972) – 1965, docent-kanselredenaar mgr. Karel Cruysberghs (1891-1976) – 1966, professor-volkskundige Karel C. Peeters (1903-1975) – 1968, liedcomponist Armand Preud'homme (1904-1986) – 1969, componist-organist Flor Peeters (1903-1986) – 1969. Zie *Campiniana 1/2* (1976), 34-35.
- Buiten verband van de vereniging heeft hij nog de volgende leden in krijt of pastel geportretteerd: archivaris-bibliothecaris pater Jozef-Jan Nieuwenhuyzen (1879-1958) – 1936, priester Jaak Adriaan Pieter Verheyen (1890-1961) – 1939, Remi Sterkens (1893-1984) – 1952, Anna Sterkens-Simon – 1962, pater Pieter Jozef Frans Nuyens O.P. (1900-1984) – 1960, Dirk Baksteen (1886-1971) – 1964, docent-hoofdredacteur Jozef Uytterhoeven (1890-1959).
- 16 Nuyens, P.J.A., Groot kunstenaar, bescheiden mens. Kunstschilder Gerard Baksteen overleden, in: *Gazet van Antwerpen* van 27 februari 1976 en Mertens, Frans, In memoriam Gerard Baksteen, in: *Campiniana 4* (1977), 15-18

Bronnen en literatuur

- De prijskampen der Academie, in: *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 25 mei 1909
- Commissie voor de Koninklijke subsidiën ..., in: *Algemeen Handelsblad* van 8 maart 1910, *De Nederlander* van 8 maart 1910 en *De Nieuwe Courant* van 9 maart 1910
- Academie-tentoonstelling (7-16 Mei), in: *De Maasbode* van 11 mei 1910
- De heer G. Baksteen ..., in: *Het Vaderland* van 30 november 1911
- Gerard Baksteen, in: *Dordrechts Nieuwsblad* van 14 april 1917
- Pictura te Dordrecht. Gerard Baksteen, in: *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 18 april 1917
- P.K., [Rotterdamsche Kring], in: *Weekblad van Rotterdam* van 9 juni 1917
- Plasschaert, Albert, *Korte geschiedenis der Hollandsche schilderkunst vanaf de Haagse School tot op den tegenwoordigen tijd*, Amsterdam 1923, 92
- Zielens, Lode, Bloemen in huis voor Gerard

- Baksteen, in: *Volksgazet* van 1 september 1925
- Hans, A., Dirk en Gerard Baksteen, in: *Het Laatste Nieuws* van 13 maart 1926
- Kunsthandel Scholtens & Zoon. Expositie van Schilderijen en Etsen van Dirk Baksteen (Moll België), in: *Nieuwsblad van het Noorden* van 25 oktober 1926
- Zielens, Lode (voorwoord), *Het kind. Naar teekeningen van Jacob Smits, Marten Melsen, Albert Van Dyck, Gerard Baksteen, Pieter Rot-tie, Felix De Block*, uitgeverij De Regenboog Borgerhout 1926 (= *Regenboogmappen* 1)
- Bij Dirk Baksteen. De Rotterdamsche Kem-pische kunstenaar. Zijn bekeering, in: *De Maasbode* van 25 februari 1927
- Kunstaal Scholtens en Zoon. Tentoonstel-ling van werk van Gerard Baksteen, in: *Nieuwsblad van het Noorden* van 30 maart 1927
- Hans, A., Gerard Baksteen, in: *Het Laatste Nieuws* van 26 februari 1928
- Zielens, Lode, Een uur model zitten bij Gerard Baksteen, in: *Volksgazet* van 17 juli 1928
- Crick, Jef, Gerard Baksteen, in: *De Standaard* van ... 1928
- Huldealbum Lodewijk De Koninck met vijf hout-sneden van Gerard Baksteen, 1929*
- Catalogue of the First International Exhibition of Lithography and Wood Engraving, The Art Institute of Chicago* December 5, 1929 to Januar 26, 1930, cat.nr 6 (*The Immaculate Conception*, houtsnede)
- Longinus De Munter, In de Vlammen, bij houtsnede van Gerard Baksteen, in: *De Bode van de H. Franciscus* van februari 1930
- Zielens, Lode, Kunstenaars van bij ons, in: *Volksgazet* van 1 juni 1930
- Guido Gezellemap met tien houtsneden naar het gedicht 'De Berechtinge' door Gerard Baksteen (inleiding Louis Lebeer), 1930*
- Catalogue of the Second International Exhibition of Lithography and Wood Engraving, The Art Institute of Chicago* December 4, 1930 to January 25, 1931, cat.nr. 191 (*Flemish Interior*, houtsnede)
- Catalogue of the Third International Exhibition of Lithography and Wood Engraving, The Art Institute of Chicago* December 3, 1931 to Januar 24, 1932, cat.nrs 8 en 9 (*Old Mill en Thatched Cottage*, houtsneden)
- Delen, Ary J. J., *De groep kunstenaars van 'Mo-derne Kunst'*, uitgave Loosbergh Antwer-pen 1935, 7-10 en afb. 7 t/m 12
- Zielens, Lode, in: *Volksgazet* van juni 1932
- 'Moderne Kunst' in: *De Schelde* van 4 februari 1932
- Mont, Pol De, Gerard Baksteen, in: *De Schelde* van 22 februari 1932
- Spaey, E., *Looft den Heer. Keur van gebeden verzameld en vertaald door ... met houtsne-den van G. Baksteen*, uitgegeven door het huis Spaey-Firoel Edegem 1932
- Crick, Jef, Gerard Baksteen, In: *Kunstalbum. Leven en werken onzer beeldende kunstenaars, I-II, z.pl. en z.j. [Gent 1932-1934]*
- De Nieuwe Kempen* van 30 maart 1932, 3
- Olmen, H., *Rond wind- en watermolen met illustraties van Gerard Baksteen, F. De Kinderen Ravels* 1935
- Streuvels, Stijn, *Prutske's vertelselboek. Prenten van Gerard Baksteen, Desclée De Brouwer Brugge* 1935
- Streuvels, Stijn, *Contes à Poucette. Traduits du Flamand Camille Melloy. Illustrés par Gérard Baksteen, Desclée De Brouwer et Cie Paris* 1935
- Hall, H. van, *Repertorium voor de geschiedenis der Nederlandsche schilder- en graveerkunst sedert het begin der 12de eeuw tot het eind van 1932, I-II, 's-Gravenhage* 1936-1949; I, 291
- Helsen, Jozef, Schilder en houtsnijder G.B., in: *Nieuw Vlaanderen* van 9 januari 1937
- Helsen, Jozef, Tentoonstelling van Prent-kunst, in: *Het Kempenland. Katholiek Nieuws- en Aankondigingsweekblad van Herenthals* van 4 april 1937
- Oude en moderne schilderijen uit Turn-houtse particuliere verzamelingen, in: *De Nieuwe Kempen* van 12 augustus 1937
- Waller, F.G., *Biographisch Woordenboek van Noord Nederlandsche graveurs, 's-Graven-hage* 1938, 13
- Luns, Huib, *Holland schildert. De Nederlandsche schildertaal zooals zij in de laatste 50 jaar klankvol en rijk gesproken werd, Amsterdam z.j. [1941], 374*

- Kempisch Weekblad* van 8 augustus 1942 (*Van Gansen Gedenkboek*)
- Gedenkboek Van Gansen 1842-1942*, Dirix-Van Riet Antwerpen 1943
- Janssen, Emiel, Boekbespreking Van Gansen Gedenkboek 1842-1942, in: *Streven* 11 (1943-1944), 124-125
- Mak van Waay, S.J., *Lexicon van Nederlandsche Schilders en Beeldhouwers 1870-1940*, Amsterdam 1944, 11
- Tichelen, Paul Van, Bibliografie van en over Emmanuel de Bom, in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde* 1944, 67-382; nrs 1254 en 1425
- Vollmer, Hans, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des 20. Jahrhunderts*, I-VI, Leipzig 1953-1962; I, 101
- Peeters, Denijs, Gerard Baksteen, schilder der levensvreugde, in: *De Standaard* van 4 september 1955
- S., Hij schilderde het licht van de Kempen, in: *Nieuws van de dag* van 7 september 1955
- Bilcke, Maurits, Geestesleven tot erkenning van het wonder: Gerard Baksteen, in: *Gazet van Antwerpen* van 9 september 1955
- Mertens, Frans, Kunstschilder G. Baksteen, in: *De Standaard* van 2 december 1957
- Gerard Baksteen zeventig, in: *Gazet van Antwerpen* van 10 december 1957
- Winkler Prins van de Kunst, I-III, Amsterdam/Brussel 1958-1959; I (A-E), 227
- Op interview bij kunstschilder en houtsnijder Gerard Baksteen, in: *De Volksmacht* van 14 maart 1964
- A.D., J.S. is nog geen Jacob Smits. Antwerps schilder ontdekt zijn eigen (vervalst) schilderij te Brussel, in: *Het Laatste Nieuws* van 7 april 1966
- Kunstenaars van Schilde*, december 1966
- Florquin, Joos, Dirk Baksteen, in: *Ten huize van ... deel 3*, Leuven 1966, 104-128
- Florquin, Joos, Gerard Baksteen, in: *Ten huize van ... deel 3*, Leuven 1966, 129-139
- Verhaeren-museum sluit seizoen met G. Baksteen, in: *Gazet van Antwerpen* van 10 oktober 1968
- Scheen, Pieter A., *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, I-II, 's-Gravenhage 1969-1970; I, 46
- Nijs, J., Het mysterie van de H. Graal, in: *Zondagsblad*, 1970 nr. 1135
- Dalle, Felix en Mertens, Frans, Geen beeldstormerij: Gerard Baksteen, in: *Kerk en leven* van 13 mei 1971
- Bilcke, Maurits, Een groot kunstenaar ging heen. Dirk Baksteen, in: ...
- Lijst van de portretten op verzoek van de vereniging getekend, in: *Campiniana* 1/2 (1976), 24-25
- Nuyens, P.J.A., Groot kunstenaar, bescheiden mens. Kunstschilder Gerard Baksteen overleden, in: *Gazet van Antwerpen* van 27 februari 1976
- Mertens, Frans, In memoriam Gerard Baksteen, in: *Campiniana* 4 (1977), 15-18 (ook gepubliceerd in *De Opvoeder* 74 (1977))
- Nuyens, P.J.A., Baksteen, Gerard, kunstschilder, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Paleis der Academiën Brussel 1977, kolommen 47-51
- Steenhaut, W. en Steen, M. van der, Archief DeVlag. Inventarissen 7, Algemeen Rijksarchief Brussel 1977 (zie <http://www.cegesoma.be/docs/Invent/AA—155.pdf>)
- Arto. *Biografisch woordenboek der Belgische kunstenaars van 1830 tot 1970*, I-II, Brussel 1979; I, 17
- Nuyens, P.J.A., Van Jacob Smits tot Albert van Dijck. Kunstschilders en grafici van de Kempen, in: Keersmaekers, August (red.), Het beeld van de Kempen in de schilderkunst van de 19de en 20ste eeuw, in: *Vlaanderen* 28 (1979), nr. 169, 88-100
- Meire, Frieda, De DeVlag vóór mei 1940, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis / La nouvelle Revue belge d'Histoire contemporaine* 13 (1982), 2-3, 419-466 (zie <https://www.journalbelgianhistory.be/nl/system/files/article—pdf/BTNG-RBHC%2C%2013%2C%201982%2C%202-3%2C%20pp%20419-466.pdf>)
- Wrede, Stuart, *The Modern Poster*, The Museum of Modern Art New York 1988, 122 – nr. 113 (zie <https://assets.moma.org/documents/moma—catalogue—1804—300074240.pdf> (geraadpleegd 24 april 2022))

- Piron, Paul-L., *Signatures d'Artistes Belges des XIXe et XXe siècle / Handtekeningen van Belgische kunstenaars uit de XIXe en XXe eeuwen*, I-II, Brussel 1989-1991; I, 15
- Nieuwenhuysen, Piet J. Van, *Dirk Baksteen. De Etser van de Kempen 1886-1971*, Gent 1990
- Vijver, Herman van de, België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 8: Het cultureel leven tijdens de bezetting, Kapellen 1990, 13-16, 24, met name Schilderkunst: 'Ontaarde' kunst als export-artikel, 68-73 (zie <http://www.dbnl.org/tekst/vijvoo3belgo2—01/vijvoo3belgo2—01—0008.php> (geraadpleegd 21 april 2022))
- Arto. *Biografisch woordenboek der kunstenaars in België na 1830*, Brussel 1991, 14
- Seberechts, Frank, *Geschiedenis van de DeVlag. Van cultuurbeweging tot politieke partij, 1935-1945*, Gent 1991
- Saur/De Gruyter. *Allgemeines Künstler-Lexikon. Die bildende Künstler aller Zeiten und Völker*, 1-119, Leipzig/Berlijn 1983-2023; Band 6 (Leipzig 1992), 372
- Catalogus *Het Museum* (inleiding Cat, Fons De), Warande Turnhout van 26 juni tot 5 september 1993, 26-27
- Jacobs, P.M.J.E., *Beeldend Nederland. Biografisch handboek*, I-II, Tilburg 1993; I, 57
- Le Dictionnaire des peintres belges du XIVe siècle à nos jours*, I-III, Bruxelles 1995; I, 48-49
- Scheerlinck, Karel en Lucas, Robert, *Affiche-kunst, Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen* 1995-3
- Nieuwenhuysen, Piet J. Van, Gerard Baksteen 1887-1976, in: *Driemaandelijks Tijdschrift Jakob Smits* 20 (1997), nr. 2, 32-34
- Thijs, Willy, Brieven van Jakob Smits aan Gerard Baksteen 1912-1921, in: *Driemaandelijks Tijdschrift Jakob Smits* 20 (1997), nr. 3, 57-60
- Thijs, Willy, Brieven van Jakob Smits aan Gerard Baksteen 1912-1921. Deel 2: Gouden Raad, in: *Driemaandelijks Tijdschrift Jakob Smits* 20 (1997), nr. 4, 90-93
- Thijs, Willy, Brieven van Jakob Smits aan Gerard Baksteen 1912-1921. Deel 3: Gerommel aan de einder, in: *Driemaandelijks Tijdschrift Jakob Smits* 21 (1998), nr. 1, 14-17
- Nieuwenhuysen, Piet J. Van, Gerardus Baksteen 1999 op website De Geschiedenis van het Humanitarisme in Nederland (zie <http://www.humanitarisme.nl/personen/index.php?m=family&id=I24867>)
- Piron, Paul, *De Belgische Beeldende Kunstenaars uit de 19de en 20ste eeuw*, I-II, Brussel 1999; I, 48
- Arto. *Biografisch Lexicon Plastische Kunst in België* (Pas, Wim & Greet ed.), I-II, Antwerpen 2000, 30
- Jacobs, P.M.J.E., *Beeldend Benelux. Biografisch handboek*, I-VI, Tilburg 2000; I, 155
- Nieuwenhuysen, Piet J. Van, Odyssee van een schilderij, in: *Driemaandelijks Tijdschrift Jakob Smits* 23 (2000), nr. 1, 8-11
- Theys, Hans, *Mo(u)vements. Kunstenaarsbewegingen in België van 1880 tot 2000*, N.I.C.C. Antwerpen 2000
- Baksteen, Lena, *Gerard Baksteen. Hommage aan mijn vader*, Lichtaart 2001
- Catalogus *Albert Van Dyck & het kind* (samenstelling Pas, Hugo), Museum Albert Van Dyck Schilde 2002
- Thiers, Paul, Stijn Streuvels volgens Hedwig Speliers, in: Thomas, Piet (red.), *Streuvels en zijn biografen*, Tielt 2002 (= *Jaarboek VI van het Stijn Streuvels Genootschap*), 133-150
- Bodt, Saskia de en Kapelle, Jeroen, *Prentenboeken. Ideologie en illustratie 1890-1950*, Amsterdam/Gent 2003, 230
- Bosch, Florent, *Lexicon van de Vereniging van Kempische Schrijvers: 1934-2004. Wie is lid / Wie was lid van de VKS: 1934-2004*, Malle 2005, 20-21
- Benezit. *Dictionary of Artists*, 1-14, Parijs 2006; I, 1012
- Gompel, Fernand Van, Verheyen, Ivo en Thijs, Willy, *Jakob Smitsmuseum Mol. Museumgids en catalogus*, Mol 2006, 94-95
- Thiers, Paul, *Streuvels' vertelselboek. De briefwisseling met Gerard Baksteen over "Prutske's vertelselboek"*, De Carbolineum Pers Kalmthout 2007
- Catalogus *Melsen & Van Dyck* (teksten Laet, Peter De, Melsen, Jan en Mol, Dennis Van), Museum Albert Van Dyck Schilde van 17 oktober tot 13 december 2009, 96 en 102

Cooman, Sanne De, *Illustere Illustraties. De geschiedenis van Vlaamse kinderboek-illustraties van 1900 tot heden*, Gent 2012 (masterscriptie Universiteit Gent), 23-25

Smet, Johan De (red.), *Modernisme. Belgische abstracte kunst en Europa*, Museum voor Schone Kunsten Gent 2013

Breës, Toon, *Stijn Streuvels. Een kritische en biografische synthese*, Tielt 2016 (= *Stijn Streuvels Jaarboek 21* (2015))

Piron, Paul, *De Belgische Beeldende Kunstenaars van de 19e tot de 21e eeuw*, I-II, Antwerpen 2016; I (A-K), 80

Thoben, Peter, Etser Dirk Baksteen (1886-1971) en de Kempen, in: *Campiniana 69* (Vereniging van Kempische Schrijvers Antwerpen november 2017), 40-52

Vanclooster, Stijn (ed.), *Een altijd weer vernieuwd geluk. Briefwisseling Stijn Streuvels & Antoon Coolen*, Tielt 2018, met name 14 en 94-96 [over *Kerstmis in de Kempen* en Gerard Baksteen]

Gompel, Fernand Van, Donink, Joris Van, Thijs, Willy, Heurckmans, Lief, *Jakob Smitsmuseum. Gids & Catalogus*, Mol 2021, 111-112

Internetbronnen

Gerard Baksteen op ARTindex
<https://www.artindex.nl/lexicon/default.asp?id=6&num=0651900087043050861071237007880900506231> (geraadpleegd 14 april 2022)

Lodewijk De Koninck op Schrijversgewijs. Vlaamse schrijvers 1830-heden
<https://schrijversgewijs.be/schrijvers/de-koninck-lodewijk/> (geraadpleegd 18 april 2022)

Gerard Baksteen op Erfgoed in zicht
<https://erfgoedinzicht.be/collecties/?mode=gallery&view=horizontal&q=Gerard%20Baksteen&rows=1&page=1> (geraadpleegd 28 april 2022)

Gerard Baksteen op beeldbank Balat-kikirpa.be
<http://balat.kikirpa.be/results.php?type=search=simple&who=Baksteen,%20Gerard&what=&when=&where=&christian=&free=&style=col4&limit=24> (geraadpleegd 14 april 2022)

Rudi Schrever, De Boerenkrijg (1798) “Voor Outer en Heerd!” op
<https://historiek.net/de-boerenkrijg/8675/> (geraadpleegd 28 april 2022)

Familie Baksteen op
<https://genealogie.voorouder.nl/family-chart.php?familyID=F5278&tree=voorouders> (geraadpleegd 4 mei 2022)

Gedichten Francis De Preter

Kempische ballonvaart

*Namen als klokken die luiden
over de muren van Tongerlo,
Postel en Averbode,
aantrekkende polen
met windvanen, tenten en feest.*

*Stijg op, vaar over de bossen
en meet hun groene limieten
Zie de torenspitsen rijzen
onder je gevederde voeten:
toevlucht voor pelgrims
met adembenemende heimwee
naar hymnen en orgelspel.*

*Zie de menigte in de diepte,
hoor de zucht van het hoge,
spiraal van geestdrift en vuur.*

Klokken

*Boodschappen uit een ver verleden,
klokslag, sprong van het hart!
Uitvaart van vele jaren
in kerken en kapellen opgebaard.*

*Zilveren geluid, beelden polychroom
van prenten, marktgezichten
van een belfort uit bekeken,
klanken diep gezongen en gebronsd.*

*Hoor! Meer klokken luiden polyfoon
over stad en platteland. Klepels
kloppen in de keel en forse taal klinkt
bij de terugkeer van een oud geheugen.*

Houtzagerij

*Kom en ruik het bijbelse cederhout,
luister naar het kreunen van gefolterd cambium
door de zaag hysterisch overstemd.
Hoor het gillen van gemerkte stammen,
proef het gutsend sap, het harsige bloed.*

*De zon heeft niet voor niets haar werk verricht,
de balken stralen warmte uit, tellen jaren
van noeste groei en seizoensarbeid.
Je ruikt de voedzame aarde in het lichaam
van deze stervende getuigen.*

*Ga nu zonder doodsgedachten naar de zaak
waar jouw veelgeplaagde wouden andermaal
rechttop staan, veredeld en geschaafd,
niet treurend om hun afgehakte hoofden;
kom en kies een boomsoort als tafelgenoot.*

Nazomer

*September. Hapering van zomer.
Warmteschild tegen sluipende verkillung.
De knipoog van een venster
naar de bolle wangen van de zon.*

*De rimpellach van oude gevels
naar de zovende schone:
vergulde wesp in een beurse vrucht.*

*Een lange trein, met kop en staart
in twee seizoenen. Met in de neus
het rookgordijn van blauwe vuren,
doorzichtige brandstapels van bomen.*

*Met een bezwaarde groet aan vrienden
ver aan milde zeeën, verkrampde gloed
van blote ruggen, rood tot in het diepe glas.*

Herfst

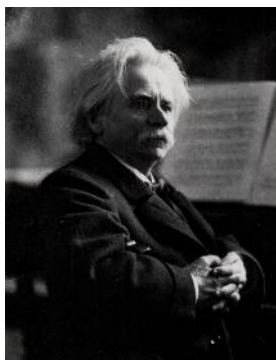
*Wind rukt aan het venster.
De rode loper van de herfst
wordt uitgerold.
Na de bladval komt de winter,
kleurenblind –
ik wil er niet aan denken,
herfst heeft alsnog voorrang:
rokerige geuren inhaleren,
zuchten, hijgen, eikels rapen.
Mee drijven met de wind
en landen bij een takkenvuur
aan de rand van het dorp.
Mee zingen in het koor,
de bebaarde muzikant omringen.
Niet denken aan de dag van morgen,
maar aan de warme sterrenhemel
boven onze hoofden,
boven zoete woorden van heimwee.*

Levensavond

*In de zomer weggedragen
op een noodbed van hooi,
zo voel ik mij dienaar,
offergave
aan het rijk der aarde
en, ingedommeld,
hoor ik hommels brommen
in de mateloze zon.
Het is stil, maar het leven
kruipt over de dood
en wil in alle tuinen heersen.*

Grafschriften en votiefkaarsen

DOOR FRANCIS DE PRETER

Edvard Grieg (1843-1907) – Wij hebben je berghut gezien, bij de fjord. Je hotel waar je de *Lyrische Stücke* speelde. Wij zijn verliefd op je land, op Solveig, Gulbrandsen, Hamsun en Undset; op de Morgens van Peer Gynt en de kobolden van de Hardanger Vidda. Jouw Noorderlicht drong zelfs door in al zijn kleuren in het ‘douce France’; Debussy smaakte jouw pianostukjes zelfs als *bonbons couverts de neige!*

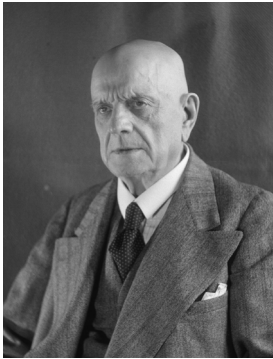

Claude Debussy (1862-1918) – *Mon cher monsieur!* Jij hebt ooit gezegd en geschreven: *Claude Debussy, musicien français*. Jouw *Préludes* en *Images* ademen een sfeer die alleen in de Ile-de-France zo tastbaar is, in zijn licht en zijn kleuren, zijn lucht, zijn terrassen langs de Seine. Niemand had die ‘exotisch Franse’ muziek ooit gehoord, tot jij op het Parijse toneel verscheen. Nu wij deze etherische, poëtische klavier- en orkestwerken kunnen horen en genieten, zijn wij ettelijke treden hoger gestegen op de trappen van jouw klankenkathe-draal. Op die hoogte ligt geen graf, *cher monsieur!*

Frederick Delius (1862-1934) – In Grez-sur-Loing vond ik je geest terug, je woonde er als het ware nog, sfinks in je rolstoel. Ik luisterde naar je gebroken stem, je zag mij niet, je hoorde slechts muziek in het zuchten van je tuin, die zachtjes afhelde naar het water van de Loing. Dit was je natuurparadijs, je geeft het nog steeds door aan de luisteraar in trance.

Jean Sibelius (1865-1957) – Hoe een landschap kan klinken, dat hoor je bij Sibelius, zelfs al heb je geen voet op Finse bodem gezet. Maar je hoort het ook in het volkslied, in de taal. Je hoort het bij de zangeressen

van het ensemble 'Värtina'. Finnen zijn vergroeid met hun eindeloze bossen en meren. Sibelius is een mythe, bijna heilig. Ik durf hem zelfs niet aan te roepen, ik wil hem niet wekken in zijn eeuwige slaap in de tijdeloze wouden, ik heb geen runen klaar om zijn graf te versieren. Door zijn muziek zal Finland altijd het land van mijn dromen blijven.

Ottorino Respighi (1879-1937) – Zinderende klankgedichten schonk jij voor ons, dromers van Italië, als goud op een antieke schaal: Rome, de catacomben, *La Primavera*, *Venus* van Botticelli. Het heidense en het vrome, de luister van de eeuwige stad, van Saturnaliën tot Driekoningen. Een zuil van orkestratiekunst wordt daar gebouwd, ik word Romein als ik je hoor.

Ernest Claes (1885-1968) – Hier rust Ernest Claes, Heer van Zichem tot Averbode, de man die mij als knaap leerde lezen, Claes de verteller en de heimatschrijver die al vier generaties zijn lezers weet te boeien. Claes, die mij onweerstaanbaar tot het buitenleven verlokte. Hij beschreef hoe mijn Kempische voorouders leefden: vroom, bijgelovig en uitbundig. Hij is erin geslaagd van zijn geboortestreek een pelgrimsoord te maken. Literair worden zijn verdiensten onderschat, volgens mij volkomen ten onrechte, lees zijn *Floere*, *het fluwijn* of zijn *Zichemse novellen*.

Emile Verhaeren (1855-1916) – *Maurice Carême (1899-1978)* – *Les villes tentaculaires*: een titel van Verhaeren die ik blijf onthouden! Emile, je werk is Vlaams tot op het been, gehuld in een Frans carcan. Je wilde aan de Schelde liggen, niet aan de Seine. Het landelijke Sint-Amands was je heimat, niet Parijs. Maar je zit hoog in de gratie van de Franse literatuur! Wat niet het geval is met je Waalse evenknie Maurice Carême, de dichter die de lezer tot tranen ontroert, omdat zijn werk zo uit het leven gegrepen is.

Gedichten Staf Versweyveld

The point of no return

*Wanneer het woord mij zal ontvallen,
Mijn aards verhaal verteld, gedaan,
Zal jij mij bolsterwarm omwallen
Een poos nog zal ik voortbestaan
In jouw herinnering en woorden
Tot ook jouw eigen stil verhaal
Verschuift naar 't eind der kille oorden
En ook jouw stem, jouw heldere taal
Verstilt, zich neerlegt in het punt
Vanwaar geen wederkeert.*

Moedige vrouw

*Met kracht houdt zij de weg gebaad,
gewapend slechts met woorden,
Zij doet het dapper, rechtopstaand,
roeit dwars door barre oorden.
Maar wijdgewaaierd ingekleed
ontplooit de stille deining
haar spoken van verdriet:
haar onversteende liefde
vindt zoekend haar weerspiegeling niet,
blijft rimpelen op het water van haar oeverloze zee
en in haar hart de droeve vraag: wat doe ik daar nu mee?*

Oomzegster

*Kleine vrouw,
Wat ben je breed in je gebaren
Ik vind dat eigenlijk schaamteloos vroeg.
Wat kleur en sier jij vlot je haren
En zag ik jou niet in de kroeg
Jezelf staan te verklaren?*

*Kleine vrouw,
Wat sta jij hoog al op je benen.
Ik vind dat eigenlijk ongehoord.
Rood zijn de nagels van je tenen
En stond je laatst niet heel bekoord
Je lippen uit te lenen?*

*Kleine vrouw,
Wat welft daar reeds onder je kleren.
Ik vind dat eigenlijk goddelijk schoon.
Wat knip en strijk jij knap je veren,
Jij loopt voortdurend naast mijn zoon
Je anders zijn te demonstreren.*

*Kleine vrouw,
Als straks het bloed zal vloeien,
Je huid diep-glanzend klaart
En je niet meer zult stoeien
Met mijn vergrijsde baard,
Ik wil dit zacht verwoorden,
Heb lief en wees dan heel oprecht,
Laat nooit je ziel vermoorden,
Wees van geen enkele heer de knecht
En heb je ooit een kleine zoon,
Misschien een kleine meid,
Vertel hen van die verre droom,
Vertel hen van die ouwe oom
Die is gebenedijd
In eeuwigheid
En amen.*

The communication gap

*Gefezeld in het donker
Leeft het woord anders dan luid
Omfloerst door nacht,
Gedempt gedacht
Wint het aan loden zwaartekracht.
Vibratievrij verankerd
Rilt nochtans de zegger van de zin.
Het pure woord gefluisterd
Wordt luid toch omgebracht
En zegt tenslotte krachteloos
Wat het niet zeggen wil.*

Vigilie

*Telkens als de stilte stijgt
En hij zijn lippen legt
Omheen het koele wijnkristal,
Trekt moe zijn oog
Wijduit een boog
Vanaf zijn wieg
Tot aan zijn reeds gedolven graf.*

*Zij waakt.
Zij wacht.*

*Ontvlekkend wast zij keurig
De oude spiegel schoon
En tekent met de scherven
Van het gebroken glas
Haar weke klacht,
Haar vraag,
Haar vrees,
De splinters van haar pijn.
Hoe lang zal het nog duren
Voor omgekeerd de nacht
Zal raken aan de eerste dag
En niets opnieuw of stil zal zijn?*

Gestorven meisje

*Zelden zwaarder dan vandaag
Zullen mijn woorden wegen
Omdat jij thans veel sterker bent
En ik verzwakt en levend.
Een eeuw geleden, weet je nog,
Toen was het omgekeerd,
Toen stond ik sterk en beefde niet,
Terwijl jouw eigen groot verdriet
Je droeve ziel verteerde.
Ik wist het wel.
In stille uren, oog in oog,
Heb ik het vaak geweten,
Maar had geen daad,
Geen woord, geen zwaard,
Een stok zelfs niet
Om met één slag
Jouw groot verdriet
In helften door te klieven.
Mijn schuld ligt elders.
Ik liet je gaan met schimmen aan je zij.
Hier knielend aan je bed
Dat heden is gedekt
Met zusterlijke bloemen
Ontkent het milde leven
Dat je gestorven bent.
Je bent zo jong nog,
Jonger dan de laatste keer
Toen ik je zag
Onder ditzelfde kleed.
Waarom dan maken tranen
Jouw aarden lakens nat en zilt
En sta ik hier en schrei
Als ieder jaar
Om een jong leven
Dat louter stilte werd?*

Pastorale

*Onder de wijdgespreide rust
Van de scheefgegroeide eik
Is er geen tijd
Die steeds maar wijkend
Verder schrijdt
Tot aan het uur van scheiden.
Hij is barmhartigheid
Zover zijn takken reiken.
Hij is de vrede
Zo diep zijn wortels neigen.
Daar wil ik zijn
Mijn schapen laten weiden,
Met jou naast mij
En reiken naar onsterfelijkheid.*

De stervende vader

*Een grijze stoppelbaard
En spinnen in zijn brein.
Een starend oog
En adem die ontsnapt.
Zelden zijn de herauten van de dood
Zo onbescheiden alledaags
Op het appel verschenen.
Zo onbeschaamd uitdagend
Met zegepalmen zwaaiend.
Harteloos en slordig
bereiden zij het zegemaal
Waar in hij straks zichzelf
Als offerlam herkennen zal.*

Spgaakgebgèk

DOOR JOHAN BIEMANS

Hoew zoo dä nou toch komme dä ik de *eg* nie ùit kan spgééke? Zoo dä aon m'n hègses ligge, of aon m'n ôgge meskien? Vguugeg op de skool hoj ik d' al veul moewte mee. De misteg hi van alles gepegbeegd um me dä aaf te leege. Aon m'n ôgge getgokken en me hondegd stgafgeegels laote skgeeven en alles. Hondegd kigge *De kat kgapt de kgulle van den tgap* mos ik skgééve, en 't hoj niks gehollepe. Op m'n gappogt hoj ik mäg 'n vieg vug léézen en taol, mäg wel 'n tiejn vug aagd-gijkskunde en géékene.

De misteg zeej: "Gij spgèkt diej *eg* ùt vanùit 'w kéél, dä moet van veug ùit oewe mond. Dä 's 'n *gól-eg*, diej moete laote *gólle*. As ge dä nie vegandegt dan kande laoteg nòit ginnen böggegemisteg of pestoog wogge. Dan wogt mäg putjesskepeg of stgaotvéégeg."

Ze hebbe me ôk al 's aongegaoje um ne 'nnen dokteg te gaon. D'g heb ik zèllefs oveg gedgômd. En diejen dokteg van diejen dgoam zeej: "Ge moet alle vigtiejn daog' mäg 's dgiej liejteg kgaonwoggeg dginke en veul péépegkoek en e paog gedgègde pgùimen ééte." 't Vos wel 'nne vgiendelijken dokteg, dä moet ik zegge. Ik hoefde nie ens kgom te gaon staon, ik mos dgiej kiggen aaaa zegge, meej 'n gooi lämpke op z'nen bgil keek ie aachteg diejp in m'n kéél, en ik kos me wig aonkleeje. Hij stuugde nie ens 'n géékening. 't Vos ggatis en vug niks. 't Vos ôk mäg 'nnen dgoam. Van alles heb ik al gepgebeegd. Niks hi gehollepe. Wa kande 'g aon doewn äs ge d'gmeej gebôgge zè?

Onze voddeg en ons moedeg pgaote kgèk indeg äs ik, en m'n bguugs en m'n zustegs ôk al. Dä zit dan in de familie.

Ik heb 'n dondegdaggemèegge zèllefs in de keggek 'n kags aongestoke bé dä ggoat bild van Onslievevgaawke. Ok dä vos boteg aon de galleg gesméégd. Hi me nog 'nnen eugo gekost!

En 't èggeste is dä se me dik plaoge. Lest zeej iemes: "Den dieje" – dä vos ik – "diej pgot kgèk indeg lèk iemes diej ùit 'nne sloat gezopen hi, wog ôit 'nnen Holandeg van bove de geviegge in gezeken hi." En wa kande d'g dan aon doewn? Niks kande 'g tegen doewn. De veggekkeling, ik hoj 'm wel ondeg z'n pgotte-kolle kanne skuppe. Iemes andegs zeej: "Hij pgot kgèk of ie 'nnen heten ägpel in z'n bakkes hi." Kèk, ik hug dä zèllef nie, iglijk waog.

As nou dieje wondegdokteg ùit Deùgne nog gelééfd hoj, diejen dokteg Wieg-gegsma, dan zoo diej meskien wel goeie gaod geweten hebbe. Mäg dieje mens lééft nie mig, want diej is al jaoge geleeje gestôggeve en dan is 't vug 'nne wondegdokteg ôk gedaon meej wondegge doewn. Ik zal d'g meej moete leege lééve, ôk al wog ik hondegd jaog. Eén geluk, 't duu in alle geval nie zeeg.

Foto-impressies

Voorjaarsbijeenkomst Kasteel de Renesse Malle op 7 mei 2022

Hugo Van den Bosch alias Godert Bosmans (foto © Stanny Correwyn)

Francis Schellekens (foto © Peter Thoben)

Frans A. Brocatus (foto © Peter Thoben)

Jacques van Gerven (foto © Peter Thoben)

Peter Thoben (foto © Stanny Correwyn)

Jan H. Melsen (foto © Stanny Correwyn)

Ad Smeijers, zijn vrouw Nellie Buijks en Peter van Tilburg (foto © Peter Thoben)

Peter Moreaux en Marc Somers (foto © Yvonne Thoben-Cornelissen)

Peter Thoben, Leo van de Gender, Annemarie van Asten, Hans F. Marijnissen en Rosette Dillen (foto © Yvonne Thoben-Cornelissen)

Johan Biemans biedt Jan-Modest Goris het boek *Bergeijk in kaart* aan (foto © Peter Thoben)

Opstellen voor de groepsfoto (foto © Peter Thoben)

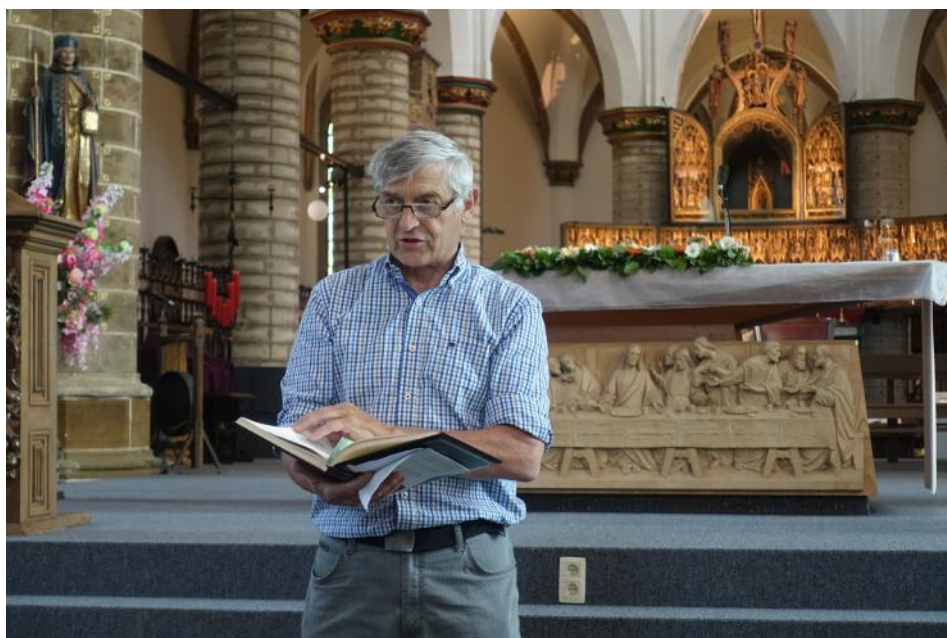

Groepsfoto met alle aanwezigen (foto © Stanny Correwyn)

Wandeling Geel op 16 juni 2022

In de Sint-Dimpnakerk met stadsgids Georges De Maeyer (foto © Peter Thoben)

Rik Van Braband (foto © Peter Thoben)

Hans F. Marijnissen, zijn vrouw Annemarie van Asten, Leentje Vandemeulebroecke, Ludo Simons, Johan Biemans, Maria Brocatus en Toon Breës (foto © Peter Thoben)

Uitleg voor de Sint-Dimpnakerk (foto © Peter Thoben)

Voorzitter Frans Aldelhof vertelt (foto © Peter Thoben)

Johan Biemans aan de vleugel (foto © Peter Thoben)

Dorst lessen met v.l.n.r. Gilbert Geudens, Jan-Modest Goris, Marcel Gieles, Liliane Grooten, Lea Peeters, Liliane Vloemans, Johan Biemans en Luc Neefs (foto © Peter Thoben)

Einde van de wandeling met v.l.n.r. Johan Biemans, Hugo Van den Bosch en echtgenote Rita Scheers, Yo Van Braband, Chantale De Vrindt, Anne Van Moere en Julius Schellens, Jan-Modest Goris, Toon Breës, Maria Brocatus en Luc Neefs (foto © Peter Thoben)

Najaarsbijeenkomst Wijnhuis Geel op 11 november 2022

Frans Aldelhof, Jan Vorsselmans, Peter Thoben, Jan-Modest Goris en Frank-Ivo Van Damme
(foto © Kaatje Van Damme)

Jan Vorsselmans, Rosette Dillen, Jan-Modest Goris, Pit van Nes en Christel Van Damme
(foto © Kaatje Van Damme)

Lieven Gorissen, Kaatje Van Damme, Wim van Wijk en Hans F. Marijnissen
(foto © Frank-Ivo Van Damme)

August Obbels, Frank-Ivo Van Damme en Luc Neefs met op de achtergrond Roger Bryssinck
(foto © Kaatje Van Damme)

Christel Van Damme (foto © Peter Thoben)

Pit van Nes en Willem Adelaar lezen uit hun gedichtenbundels voor
(foto © Peter Thoben)

Rosette Dillen, Mia Smet en Jan H. Melsen en op de achtergrond Roger Bryssinck, Carlo Hermans en Paula Ceusters (foto © Peter Thoben)

Herman Van Hemeldonck en echtgenote Mia Smet (foto © Peter Thoben)

Betty Obbels en Jan Vosselmans (foto © Peter Thoben)

Bob Vincke en Lieven Gorissen (foto via Lieven Gorissen)

Vereniging van Kempische Schrijvers

Ledenlijst – stand april 2023

Leden

De heer Willem Adelaar, Rogier van der Weijdenstraat 37,
NL-5642 JG Eindhoven
De heer Frans Aldelhof, Nieuwstraat 52, 2440 Geel
De heer Jean Bastiaensen, Bareelstraat 19, 2920 Kalmthout
Mevrouw Ivette Bens, Hoogstraatsebaan 116, 2390 Oostmalle
De heer Johan Biemans, Lavendelplein 8, NL-5571 HN Bergeijk
De heer Antoon Breës, Maantjessteenweg 148, 2170 Merksem
De heer Frans August Brocatus, Dorpsstraat 65, NL-4861 AB Chaam
De heer Roger Bryssinck, Grotesteenweg 245/2, 2600 Berchem
Mevrouw Paula Ceusters, Lebonstraat 19, 2440 Geel
Mevrouw Leentje de Kinderen-Saey, Augustijnenlaan 77 bus 102, 2200 Herentals
De heer Francis De Preter, Geelhandlaan 2 bus 1, 2220 Heist-op-den-Berg
De heer Koen De Vriese, Jozef Ickxstraat 87, 2180 Ekeren
De heer Frans Depeuter, De Heikens 29, 2250 Olen
Mevrouw Rosette Dillen, Moereind 22, 2275 Wechelderzande
De heer Alex Dingemans, Ter Dorpe, Handelslei 292, B34, 2980 Zoersel
Dr. Bob Duijvestijn, Veldhoven 9, NL-5081 NK Hilvarenbeek
De heer Augustinus Eyckmans, Oude Zoerlebaan 3, 2260 Westerlo
De heer Peter Geraerts, Frankenbocht 6, NL-5081 SV Hilvarenbeek
De heer Jan Gerits, Vossenpad 9, 3670 Gruitrode
Dr. Marcel Gielis, Korte Mermansstraat 71, 2300 Turnhout
Dr. Jan-M. Goris, Nieuwstraat 20, 2200 Herentals
De heer Lieven Gorissen, Houtsniplei 23, 2950 Kapellen
De heer Ludo Helsen, Oude Geelsebaan 19, 2431 Veerle
De heer Carlo Hermans, Bergen 15, 2370 Arendonk
Mevrouw Mia Hermans, Herendaliapad 4, 2200 Herentals
Mr. drs. Frank Judo, Morenhoekstraat 36, 2840 Rumst
De heer Guido Landuyt, Sperwerstraat 16, 2300 Turnhout
De heer Hans F. Marijnissen, Alsacelaan 89, NL-5627 CB Eindhoven
De heer Jan H. Melsen, Huart-Hamoiriaan 47 bus A, 1030 Brussel
De heer Paul Melsen, Secretaris Meyerlei 39, 2170 Merksem
De heer Louis Mertens, Koolmeesstraat 2, 2400 Mol
De heer Luc Neefs, Baron Van der Grachtlaan 7, 2460 Kasterlee

De heer August Obbels, Van Craeynhemstraat 37, 2280 Grobbendonk
 De heer Jaak Peeters, Doffen 4, 2250 Olen
 Dr. Paul Peeters, Gillès de Pélichylei 97, 2970 's-Gravenwezel
 De heer Walter Raeymaekers, Gerststraat 4, 2490 Balen
 De heer Luc Rochtus, Van Breestraat 33, 2018 Antwerpen
 Mevrouw Hilda Schalck, Veldhoven 9, NL-5081 NK Hilvarenbeek
 De heer Francis Schellekens, Langstraat 104, 2270 Herenthout
 De heer Jozef Schellekens, Burg. J. Van Aperenstraat 14 bus 5,
 2320 Hoogstraten
 De heer Julius Schellens, Elzenstraat 18, bus 2/1, 2235 Westmeerbeek-Hulshout
 De heer Eli Sillius, Nieuwkerk 3, 2382 Poppel
 Em. prof. dr. Ludo Simons, Rudolfstraat 45, 2018 Antwerpen
 De heer Ad Smeijers, Doornboomstraat 2, NL-5081 GP Hilvarenbeek
 De heer Ton Smulders, Adrianus Loefflaan 2, NL-5081 SH Hilvarenbeek
 Drs. Marc Somers, Van de Wervestraat 41 A bus 1, 2060 Antwerpen
 De heer Paul Spapens, D'n Duyp 41, NL-5066 GA Moergestel
 Prof. dr. Jos Swanenberg, Houtvestersstraat 49, NL-5241 JZ Rosmalen
 Drs. Peter Thoben, Tramstraat 48, NL-5611 CR Eindhoven
 De heer Bert Tops, Waterstraat 2, 2430 Eindhout
 De heer Gommaar Timmermans, Werf 10, 2500 Lier
 De heer Frank Tubex, Romeroplein 2/301, 2200 Herentals
 De heer Rik Van Braband, Kanariestraat 8, 2400 Mol
 De heer Walter Van Braeckel, Westerlosesteenweg 22, 2230 Herselt
 De heer Sam Van Clemen, Vredestraat 93/3, 2300 Turnhout
 Mevrouw Christel Van Damme, Watermolenstraat 17, 9111 Belsele
 De heer Frank-Ivo Van Damme, Sint-Lucaslaan 22, 2180 Ekeren
 Mevrouw Leentje Vandemeulebroecke, Rudolfstraat 45, 2018 Antwerpen
 Drs. Caspar van de Ven, Florapark 35, NL-5644 BW Eindhoven
 Dr. ir. Cornelis van de Ven, Floralaan West 187, NL-5644 BK Eindhoven
 Mr. Jace van de Ven, Noordstraat 79 B, NL-5038 EG Tilburg
 De heer Hugo Van den Bosch, Meistraat 55, 2590 Berlaar
 Dr. Aloïs Van den Bossche, Markt 2, 2290 Vorselaar
 Mevrouw Joke Van den Brandt, Sint-Lucaslaan 22, 2180 Ekeren
 Em. prof. dr. Herman Van der Wee, Ettingestraat 10, 9170 Sint-Gillis-Waas
 De heer Wim Van Gelder, Paradijs, Transvaalstraat 44, 2500 Lier
 De heer Jacques van Gerven, Dommelstraat 11, NL-5551 TA Valkenswaard
 De heer Jef van Gils, Doelenstraat 68, NL-5081 CM Hilvarenbeek
 Em. prof. dr. Hendrik Van Gorp, Maleizenstraat 76, 3020 Herent
 Dr. Herman Van Hemeldonck, Oosterwijkseweg 42, 2250 Olen
 De heer Jan Van Hemelryck, Brusselsesteenweg 142, 3020 Winksele
 De heer Kees van Kemenade, Hellebaard 4, NL-5081 RS Hilvarenbeek

De heer Jef Van Meensel, Woonzorgcentrum Zusterhof, kamer 206,
Gerststraat 67, 2440 Geel
Mevrouw Pit van Nes, Judas Taddeusplein 22, NL-5622 JX Eindhoven
Drs. Peter van Tilburg, P.C. de Brouwerlaan 1, NL-5081 SJ Hilvarenbeek
Mr. Albert A.S.M. van Uden, Ooievaarshoek 1, NL-5081 RK Hilvarenbeek
Prof. dr. Hans Verboven, Park Ter Heide 34, 3271 Averbode
De heer Maurice Vermeylen, Bikschotelaan 179, 2600 Berchem
De heer Staf Versweyveld, Nijlensesteenweg 162, 2270 Herenthout
Dr. Jan Veulemans, Aquamarijn, Hofstraat 6 bus 103, 2460 Kasterlee
De heer Bob Vincke, Bergstraat 2/4, 3550 Heusden-Zolder
De heer Gert Vingeroots, Streepstraat 17, 2950 Kapellen
Drs. Jan Vorsselmans, Bethaniënlei 122, 2980 Sint-Antonius-Zoersel
De heer Paul Vos, Statiestraat 71 bus 301, 2400 Mol
De heer Wim van Wijk, Willem II-plein 26, NL-5554 AJ Valkenswaard

Sympathisanten

Brabant Collectie, Library Tilburg University, Postbus 90153,
NL-5000 LE Tilburg
Mevrouw Marijke Claes, Kroonstraat 83, 3018 Wijkmaal
De heer Frans Jochems, Cuylichthofstraat 55, 2920 Kalmthout
Mevrouw Olga Maene, Grote Plaats 52 A, 2323 Wortel
Mevrouw Ria Verstappen, Nieuwendijk 16, 2222 Itegem
Mevrouw Inge Copmans, Tessenderloseweg 39 2440 Geel

Bestuur

Erevoorzitter: Dr. Jan-Modest Goris
Voorzitter: Frans Aldelhof
Secretaris-penningmeester: Drs. Jan Vorsselmans
Bestuursleden: Rik Van Braband, Christel Van Damme en Drs. Peter Thoben

Alle moeite is gedaan om het copyright te regelen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met het bestuur van de Vereniging van Kempische Schrijvers en/of redactie van de *Campiniana*.